

თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ნონა ახალაშვილი

იურიდიული ფსიქოლოგიის საფუძვლები

(დამხმარე სახელმძღვანელო)

წიგნი II

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2008

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს “იურიდიული ფსიქოლოგიის საფუძვლების”(დამხმარე სახელმძღვანელო, წიგნი I) გაგრძელებას. მასში განხილულია პროფესიონალი იურისტის ჩამოყალიბებისათვის აუცილებელი ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორცაა სამართლის ფსიქოლოგია, პიროვნების ადგილი სისტემაში “ადამიანი – სამართალი”, წინასწარი გამოძიებისა და სასამართლო პროცესის ზოგად-ფსიქოლოგიური ასპექტები.

“იურიდიული ფსიქოლოგიის საფუძვლები”(დამხმარე სახელმძღვანელო, წიგნი II) განკუთვნილია უმაღლესი სასწავლო დაწესებულების სამართლის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის. იგი უთუოდ მიიყრობს პროფესიონალი სამართლისმცოდნეების, ფსიქოლოგების, პედაგოგების და აღნიშნული პრობლემებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრის ყურადღებას.

რეცენზენტი:

პროფ. ნ. გოგიჩაშვილი

რედაქტორები:

პროფ. ვ. ბენიძე

პროფ. ვ. ვაშაკიძე

© ნ. ახალაშვილი, 2008

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2008

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@interneLge

ISBN 978-9941-12-245-3

სამართლის ფსიქოლოგია.....	5
1. სამართალი, როგორც პიროვნების სოციალური რეგულაციის ფაქტორი.....	11
2. ეფექტური სამართალმემოქმედების სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები.....	17
3. მართლშეგნება და სამართალაღსრულებითი ქცევა.....	19
4. იურიდიული საქმიანობის ეთიკური საფუძვლები.....	23
პიროვნება სისტემაში: “ადამიანი – სამართალი”	29
5. ფსიქიკური პროცესების სისტემა.....	38
5.1. ემოციები და ნებულობა.....	45
5.2. მეხსიერება.....	53
5.3. ინტუიციის, წარმოსახვის, აზროვნებისა და ინტელექტის როლი ამოცანის გადაჭრაში.....	62
6. ფსიქოსემიოტიკა იურისტის საქმიანობაში.....	71
7. ტემპერამენტი და ხასიათი.....	78
წინასწარი გამოძიების ფსიქოლოგია.....	85
8. დანაშაულის მოვლენის რეკონსტრუქციის ფსიქოლოგიური დახასიათება.....	85
9. შემთხვევის ადგილის დათვალიერების ფსიქოლოგია.....	95
10. დაკითხვის ფსიქოლოგია.....	104
11. საგამოძიებო ექსპერიმენტის ფსიქოლოგია.....	115
12. ჩხრეკის ფსიქოლოგია	122

სასამართლო პროცესის ფსიქოლოგია.....	128
13. სასამართლო პროცესის ზოგადფსიქოლოგიური დაზასიათება	128
14. სასამართლო გამოძიების ორგანიზების ფსიქოლოგიური ასპექტები	135
15. სასამართლო პროცესზე მიმდინარე პოლემიკის ფსიქოლოგიური საფუძვლები.....	147
16. სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების მიღების ფსიქოლოგიური ასპექტები	160
გამოყენებული ლიტერატურა.....	164

სამართლის ფსიქოლოგია

სამართლის ფსიქოლოგია შეისწავლის სამართალს, როგორც ქცევის სოციალური რეგულაციის ფაქტორს; ეფექტური სამართალშემოქმედების ფსიქოლოგიურ ასპექტებს; პიროვნების სამართლებრივ სოციალიზაციას; სამართლებრივი მნიშვნელობის სიტუაციების ადამიანთა ფსიქიკაში ასახვის თავისებურებებს; სამართალგაგებისა და სამართალშეგნების ფსიქოლოგიას; პიროვნების სამართალმასწავლებელი ქცევის ფსიქოლოგიას.

კანონის, სამართლის აღმოცენებასთან ერთად დაიწყო ისეთი შეხედულებებისა და იდეების დანერგვა, რომლებიც გამოხატავდა ადამიანთა დამოკიდებულებას წესების, კანონების, სამართლის, სასამართლოს მიმართ. ჩამოყალიბდა ზოგადსაკაცობრიო შეხედულებები სამართლიანობისა და კანონიერების შესახებ.

ისტორიულად, მართლშეგნება დაკავშირებულია კანონის გაგების განვითარებასთან, სამართლის არსის გაშუქების ეტაპებთან.

სამართლის არსის გააზრების თეორიული საფუძვლები ჯერ კიდევ ძველბერძენი ფილოსოფოსების შრომებში იყო ჩადებული. უკვე იმ დროს კანონის ეფექტურობა უკავშირდებოდა ადამიანთა ქცევის ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებს.

ადამიანის ქცევის ბუნების შესახებ საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა სოკრატემ. მისი იდეები სამართლიანის და კანონიერის დამთხვევის აუცილებლობის შესახებ განავითარეს პლატონმა და არისტოტელემ.

შუა საუკუნეების პერიოდში, აბსოლუტური მონარქიების ფორმირების დროს, ჩამოყალიბდა კანონის ეტატიკური გაგება (ფრანგულიდან „etat“ – სახელმწიფო), მოხდა მისი სახელმწიფო ხელისუფლებასთან გაიგივება. ამ მხრივ, ნიშანდობლივია გამოთქმა: „სახელმწიფო – ეს მე ვარ“, რომელიც საფრანგეთის მეფეს ლუ-

ლოვიკო XIV ს-ს ეკუთვნის. ითვლებოდა, რომ ადამიანისთვის უკეთესი იყო დაეთმო საკუთარი უფლებები შეუზღუდავი მონარქიისთვის, რის სანაცვლოდაც მიიღებდა სიცოცხლისა და ქონების დაცვის გარანტიას. ქვეშევრდომთა ქცევა გახდა მკაცრად განსაზღვრული; აღმოცენდა ცენზურა ადამიანის საქმიანობაზე, დაწესდა მკაცრი შეზღუდვები მის აქტივობაზე; სახელმწიფო რეგლამენტაციამ მოიცვა საზოგადოების წევრთა მთელი სამოქალაქო ცხოვრება. *კანონად იქნა წოდებული ადამიანთა ქცევის სახელმწიფოებრივ — ნორმატიული შეზღუდვების სისტემა*, საზოგადოების მართვაში უპირატესობა მიენიჭა პრინციპს „ყველაფერი რაც დაუშვებელია — აკრძალულია“.

რუსომ, მონტესკიემ, ვოლტერმა და სხვა განმანათლებლებმა დამაჯერებლად აჩვენეს, რომ თუკი მმართველის ნება აყვანილია კანონის დონეზე, მაშინ ასეთი სამართალი არაფრით არ არის უკეთესი სრულ უკანონობაზე. საფუძველი ჩაეყარა ლიბერალიზმისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს თანამედროვე კონცეფციას.

საჯაროდ გაცხადდა, რომ სამართალი უნდა შეიცავდეს არა იმდენად აკრძალვას, რამდენადაც ნების დართვას; საზოგადოების ყოველი წევრი უნდა აღვიქვათ ინტელექტუალურად და ზნობრივად სრულუფლებიან არსებად.

პიროვნებისგან განუყოფლად უნდა განიხილებოდეს მისი უფლებები. ადამიანებს უფლება უნდა ჰქონდეთ იაზროვნონ ისე, როგორც თავად სურთ, ლაღად გამოხატონ ყველაფერი, რასაც ფიქრობენ, თავისუფლად განაგონ საკუთარი შესაძლებლობები და საკუთრება. პიროვნებას განსაზღვრული პასუხისმგებლობა აქვს სახელმწიფოს წინაშე, მაგრამ, ზუსტად ასევე, სახელმწიფოც პასუხისმგებელია პიროვნების წინაშე. ახალი დროის სამართლებრივი მსოფლმხედველობის ერთ-ერთი რევოლუციური პრინციპი გახდა პიროვნული განვითარების გარანტიის, მისი ქცევის ავტონომიურობის უზრუნველყოფის პრინციპი.

ჩამოყალიბდა ახალი სამართლებრივი მსოფლმხედველობა. სამართალი განმარტებული იქნა როგორც საზოგადოების მიერ

გაცნობიერებული სოციალური სამართლიანობის, პიროვნების სოციალურად დაშვებული თავისუფლების საზომი.

შეიქმნა თანამედროვე საზოგადოების ფუნდამენტური იდეები – თავისუფლებისა და სოციალური სამართლიანობის იდეები, დემოკრატიული სამართლის სამოქალაქო საფუძვლები.

1789 წელს საფრანგეთის რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ მოღებულ იქნა ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების დეკლარაცია. აქ იხსენიებულია დოკუმენტში საჯაროდ იქნა აღიარებული, რომ ადამიანები იბადებიან და რჩებიან თავისუფლები და თანასწორები. დეკლარაციაში თავისუფლება შემდეგნაირად იყო განსაზღვრული: „თავისუფლება შედგება ნებისმიერი სახის ცხოველმოქმედი აქტივობისაგან, რომელსაც სხვისთვის არ მოაქვს ზიანი. თავისუფლების საზღვრები ლიმიტირებულია კანონით. ყოველივე ის, რაც კანონით არაა აკრძალული – დაშვებულია. ახალი სამართლებრივი შეხედულებები ჩამოყალიბდა განმანათლებლების იდეების, ჰუმანისტური ფილოსოფიის საფუძველზე. განმტკიცდა ახალი სამართლებრივი – მსოფლმხედველობითი პარადიგმა: საზოგადოებაში ურთიერთობები შეიძლება რეგულირდებოდეს მხოლოდ ისეთი კანონით, რომელიც დაფუძნებულია „ადამიანის ბუნებაზე“. შეიმუშავებდა რა სამართლის ფილოსოფიურ ასპექტებს, ჰეგელმა მოგვიანებით განაცხადა: „ადამიანმა კანონში უნდა მოძებნოს საკუთარი გონიერება“.

ახალმა სამართლებრივმა იდეოლოგიამ „უღლისგან“ გაათავისუფლა ადამიანის აქტივობა, წახალისა ინიციატივა, გააფართოვა მასობრივი სამართლებრივი კომპეტენტურობა.

1791 წელს, დამფუძნებელი კრების მიერ მიღებული სისხლის სამართლის კოდექსი დაღადავდა თანამედროვე სისხლის სამართლებრივი მსოფლმხედველობის ძირითად პრინციპებს: დანაშაულებრივია მხოლოდ კანონით გათვალისწინებული ქმედებები. სასჯელი უნდა იყოს გარდაუვალი და დანაშაულის თანაზომიერი. სამართალწარმოების ბრალდებითი ფორმა შეცვლილი იქნა შეჯიბრებითი ფორმით, გამოცხადდა უდანაშაულობის პრეზუმპცია, დამტკიცდა სამართლებრივი ურთიერთობების მონაწილეთა იურიდიუ-

ლი თანასწორობა, შემოტანილ იქნა ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტი, გაუქმდა ფორმალური მტკიცებულებების თეორია, ნაფიცი მსაჯულები და მოსამართლეები უფლებამოსილნი გახდნენ თავად მიეღოთ გადაწყვეტილება საკუთარი შინაგანი რწმენის საფუძველზე. ბრალდებულმა მიიღო დაცვის უფლებები, ბრალმდებელი კი ძირითადად ადასტურებდა მის ბრალეულობას. დანაშაულის დაუდასტურებლობის შემთხვევაში აუცილებელი გახდა გამამართლებელი განაჩენის დადგენა, ბრალდებულის გამართლებისას პროკურორის აპელაცია არ დაიშვებოდა.

ახალი დროის პროგრესულმა საზოგადოებრივმა განვითარებამ განაპირობა არსებითი ბიძგები სამოქალაქო სამართალწარმოებაშიც. წინა პლანზე გამოვიდა კომერციული და პიროვნული ურთიერთობების თავისუფლების იდეები, აღიარებულ იქნა ხელშეკრულებითი დამოკიდებულებების თავისუფლება.

ხელშეკრულებით სამართალში, ხელშეკრულებების უტყუარობის საფუძველად აღიარებულია შემხვედრი სარგებელი. გართულებული ფორმალური ხელშეკრულებების ნაცვლად შემოტანილ იქნა მარტივი ხელშეკრულებები, როგორც ნებისმიერი ფორმის ვალდებულებითი ურთიერთობის დამყარების საშუალებები.

პიროვნების დამოუკიდებლობის საფუძველი გახდა ინდივიდის ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, მისი უფლება კერძო საკუთრებაზე. კერძო საკუთრების პირობებში, ზოგადსოციალური პრობლემები უფრო ეფექტურად გადაიჭრებოდა, ვიდრე გლობალური სახელმწიფოებრივი საკუთრების პირობებში. სამართლებრივი სახელმწიფო, სამოქალაქო საზოგადოება აღმოცენდა თავისუფალი ეკონომიკური განვითარების ფუნდამენტზე. ყველაფერი, რაც კი ხელს უშლის ასეთ თავისუფლებას, გამოდის როგორც ნეგატიური სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორი.

ამგვარად, სამართალი ისტორიულად განპირობებული სოციალური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური მოვლენაა. მისი შინაარსი და ფუნქციონირება განისაზღვრება საზოგადოების ეკონომიკური და სულიერი ცხოვრებით. სამართალი განსაზღვრავს თავისუფლე-

ბის და სოციალური სამართლიანობის ზომას, მოცემულ საზოგადოებაში ადამიანთა მხრიდან დასაშვები ქცევის ღონეს. სამართალ-შემოქმედებითი საქმიანობა – ეს არ არის მხოლოდ „თამაშის წესების“ გამოგონება, არამედ ის ობიექტურად განპირობებულია ადამიანთაშორისი (პიროვნებათაშორისი) ურთიერთობების კანონზომიერებებით, მათი განვითარების ტენდენციებით. სამართლის ნორმები მკვდარია, თუკი ისინი „გადააზტებიან“ საზოგადოებაში არსებულ ეკონომიკურ და ზნეობრივ-ფსიქოლოგიურ შესაძლებლობებს. სამართალი – ეს არის ინსტრუმენტი, რომელიც არეგულირებს თავისუფლებისა და მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის წონასწორობას. ასეთია განმანათლებელთა ეპოქაში ჩასახული თანამედროვე სამართლებრივი მსოფლმხედველობის საფუძვლები.

XVIII–XIX სს-ში, ახალი სამართლებრივი იდეოლოგიის საფუძველზე აღმოცენდა ფსიქოლოგიურ-იურიდიული ცოდნის სპეციალიზირებული დარგი – კრიმინალური, ზოლო შემდგომ კი უფრო ფართო – სასამართლო ფსიქოლოგია.

კრიმინალური ფსიქოლოგიის ჩარჩოებში განხორციელდა იმ ფაქტების ემპირიული სინთეზი, რომელიც ეხებოდა დანაშაულებრივი ქცევისა და დამნაშაის პიროვნების ფსიქოლოგიას. იწყება გაცნობიერება იმისა, თუ რამდენად აუცილებელია ფსიქოლოგიური ცოდნა სასამართლო წარმოებაში, სამართლებრივი რეგულაციის მთელ სისტემაში. მე-19 ს-ის მეორე ნახევარში დაფუძნდა სამართლის ანთროპოლოგიური სკოლა, გაიზარდა იურისტთა ინტერესი „ადამიანური ფაქტორისადმი“.

პირველი გამოკვლევები სასამართლო ფსიქოლოგიაში განხორციელდა გერმანიაში XIX ს-ის დასაწყისში, მაგრამ ამ კვლევებმა მხოლოდ ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის განვითარებასა და კრიმინალისტიკის აღმოცენებასთან ერთად შეიძინა სისტემური ხასიათი.

კრიმინალისტიკის ფუძემდებელმა, ჰანს გროსმა, შექმნა ფუნდამენტური ნაშრომი „კრიმინალური ფსიქოლოგია“, სადაც სასამართლო ფსიქოლოგიას განიხილავდა, როგორც ზოგადი ფსიქო-

ლოგიის გამოყენებით დარგს.

მონოგრაფიაში საკმაოდ დიდი ნაწილი აქვს დათმობილი მოწმის ფსიქოლოგიას. ამ თავში პ. გროსმა გამოიყენა ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის სფეროში დაგროვილი მასალა (ვ. ვუნდტის, პ. ებინჰაუზის, თ. რიბოს, ა. ბინეს და სხვათა გამოკვლევები) და აჩვენა მისი მნიშვნელობა კრიმინალისტიკისათვის.

ცნობილმა ფრანგმა ფსიქოლოგმა ე. კლაპერდომ, რომელიც უნევის უნივერსიტეტში კითხულობდა ლექციების კურსს სასამართლო ფსიქოლოგიაში, მნიშვნელოვნად გააფართოვა სასამართლო ფსიქოლოგიის პრობლემების წრე და უკვე XIX ს-ის მეორე ნახევარში სამეცნიერო ლიტერატურაში შემოიტანა „იურიდიული ფსიქოლოგიის“ ცნება.

XX ს-ის დასაწყისში, ფსიქოლოგიის საერთო კრიზისთან დაკავშირებით, მოხდა ჩავარდნა სასამართლო ფსიქოლოგიის განვითარებაშიც, თუმცაღა 60-იან წლებში ისევ გაცხოველდა ინტერესი იურიდიული ფსიქოლოგიის პრობლემებისადმი.

იურიდიული ფსიქოლოგიის განვითარებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს პ. ტოზმა („სამართლებრივი და კრიმინალური ფსიქოლოგია“, ნიუ-იორკი, 1961), მ. ლიპმანმა („ფსიქოლოგიის საფუძვლები იურისტებისათვის“, ლაიფციგი, 1914), დ. აბრაჰამსენმა („კრიმინალური ფსიქოლოგია“, ნიუ-იორკი, 1961), რ. ლუკაუმმა („ფსიქოლოგია და დანაშაული“, ჰამბურგი, 1956) და სხვებმა.

კვლევები ამ მიმართულებით დღესაც ინტენსიურად მიმდინარეობს.

1. სამართალი, როგორც პიროვნების სოციალური რეპულაციის შაქტორი

საზოგადოებაში ადამიანის ცხოვრება და საქმიანობა რეგულირდება სოციალურ-ნორმატიული მექანიზმით. მასში ცენტრალური ადგილი უჭირავს სამართალს, საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივ მოწესრიგებას, რაც ითვალისწინებს კანონით სანქცირებული ნორმებისადმი ამ ურთიერთობების სუბიექტთა ქცევის დაქვემდებარებას.

სამართლის ფსიქოლოგიად იწოდება იურიდიული ფსიქოლოგიის განხრაც, რომელიც შეისწავლის სამართალგაგების, სამართალშემოქმედების ფსიქოლოგიურ ასპექტებს; ინდივიდუალური, ჯგუფური და საზოგადოებრივი სამართლებრივი ცნობიერების ჩამოყალიბებას, აგრეთვე პიროვნების სამართლებრივ სოციალიზაციასა და მის სამართალშესაბამის ქცევას.

სამართალი, სამართლებრივი რეგულირება — ეს არის სოციალური რეგულირების ძირითადი ფორმა. სოციალური რეგულირება უზრუნველყოფს საზოგადოების მოწესრიგებულ ცხოვრებას, მის განვითარებას, წინსვლას. იგი დაკავშირებულია მოცემულ საზოგადოებაში მიღებული ფასეულობების სისტემასთან და განისაზღვრება საზოგადოებრივი ცნობიერების დონით.

ჯერ კიდევ პირველყოფილ თემურ წყობილებაში ჩამოყალიბდა ნებართვებისა და მკაცრი აკრძალვების სისტემა. თავიდან სოციალური მოთხოვნები შეესაბამებოდა კონკრეტულ სიტუაციებს, მაგრამ შემდგომში ხდებოდა მათი სულ უფრო მეტად განზოგადება.

სამართალი აღმოცენდა წარმოების, თავისუფალი სასაქონლო გაცვლის განვითარებასთან დაკავშირებით, როდესაც ცალკეული ადამიანის ქცევა გამოთავისუფლდა ტრადიციული საზოგადოებრივი საფუძვლისგან და მეტი ავტონომია შეიძინა. ურთიერთდამოკიდებულების გართულებულ ზოგადსოციალურ სისტემას უკვე არ შეეძლო მოეცვა ცალკეული ერთობის კონკრეტული წეს-ჩვეულებე-

ბი. სამართალი აღმოცენდა იმ აუცილებლობიდან, რომ თავისუფალი ადამიანისათვის მიენიჭებინა გარკვეული უფლებები და ამასთან ერთად მოეწესრიგებინა და შეეზღუდა ინდივიდუალური აქტიურობა სოციუმის ინტერესებიდან გამომდინარე. აღმოცენდა და ვითარდებოდა კაცობრიობის სოციალურ-რეგულატორული კულტურა, რომელიც წარმოადგენდა ცივილიზაციის ძირითად ნიშან-თვისებას.

საზოგადოების სოციალურ ფენებად დაყოფა იყო სამართლის აღმოცენების, სამართლებრივი რეგულირების საწყისი მიზეზი, მაგრამ აქედან არ გამომდინარეობს ის, რომ, თითქოსდა, სამართალი ასრულებს ვიწროკლასობრივ ფუნქციას. სამართალი, კანონი აღმოცენებისთანავე არეგულირებს შედარებით უფრო რთულ, ხშირ შემთხვევაში კონფლიქტურ სიტუაციებს, რომელთაც ადგილი აქვთ ადამიანთაშორის ურთიერთობებში. ჯერ კიდევ მეფე ჰამურაბის კანონებში სამართლიანობის აუცილებლობა მოტივირებული იყო როგორც აუცილებელი პირობა ბოროტებისა და უზნეობის ჩასახშობად, განსაკუთრებით კი იმისათვის, რომ ძლიერს არ დაეჩაგრა სუსტი. იგივე პოზიცია ჩანდა მანუს ძველინდურ კანონებში, რომლის თანახმადაც, სამართლიანობიდან გამომდინარე, მეფეს უნდა დაესაჯა ის, ვინც ამას იმსახურებდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში „ძლიერები ისე შეწავდნენ სუსტებს, როგორც თევზს შამფურზე“. ძველ რომში სამართლის არსი კიდევ უფრო დაიხვეწა: „სამართალი — ეს არის სიმართლისა და სამართლიანობის ხელოვნება“.

სამართალი მრავალწახნაგოვანი, სისტემური მოვლენაა, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების თვითგანვითარებას. თეორიულად, სამართალი უნდა მოიცავდეს ყველა საზოგადოებრივ — მეცნიერულ დისციპლინას — ფილოსოფიას, ფსიქოლოგიას, სოციოლოგიას, ინფორმაციის თეორიასა და ა.შ.

საზოგადოებრივი აუცილებლობიდან გამომდინარე, სამართალი ადამიანთა პირადი ინტერესების, ინდივიდუალური ქცევის სოციალური რეგულაციის ფაქტორის როლში გამოდის. პიროვნების ფსიქოლოგია მოიცავს ზოგადსოციალურ და ჯგუფურ ღირებულებებს, სოციალურ მოტივებსა და განწყობებს. იურიდიული ნორმები

ადამიანებს კარნახობენ, თუ როგორ მოიქცნენ ისინი რთულ, ურთიერთსაწინააღმდეგო კონფლიქტურ სიტუაციებში.

სამართალი ასახავს საზოგადოებრივი ცნობიერების არსებით ნიშან-თვისებებს, კონკრეტული ისტორიული ეპოქის ადამიანთა ქცევის თავისებურებებს.

პიროვნული ავტონომია, დამტკიცებული თანამედროვე სამართლით, შესაძლებელი გახდა მხოლოდ ადამიანის ფსიქიკური და სოციალური განვითარების განსაზღვრულ ისტორიულ ეტაპზე, როცა გარესოციალურმა რეგულატორებმა ტრანსფორმირება განიცადეს სოციალურად ადაპტირებულ შიდაპიროვნულ რეგულაციურ მექანიზმებში.

სამართლებრივი რეგულირების კონცეპტუალურ საფუძველს შეადგენს სამართალგაგება. სამართლის არსის განმარტებაზეა დამოკიდებული სამართლის რეალიზაცია. სამართლის თანამედროვე გაგება – ეს არის მისი როგორც სოციალური მიზანშეწონილობისა და სამართლიანობის რეალიზაციის ძირითადი საშუალების გაცნობიერება. სამართლიანობა დაკავშირებულია ადამიანთა შეხედულებებზე, მათ შორის აუცილებელ დამოკიდებულებებზე, მათ შრომასა და ანაზღაურებას, დანაშაულსა და სასჯელს შორის შესაბამისობაზე, მათ დამსახურებასა და საზოგადოებრივ აღიარებას შორის შესატყვისობაზე. სამართლიანობა – ეს არის სოციუმის ნორმალური განვითარების პირობა. ყოველივე ზნეობრივი სამართლიანია. უსამართლოა უზნეობა, უკანონობა. ადამიანთა საქციელი, მათი ქცევის შედეგი, ექვემდებარება სამართლიანობის კატეგორიიდან გამომდინარე სოციალურ შეფასებას. სოციალურად ყველაფერი აუცილებელი –სამართლიანია. სწორედ ეს ზოგადსაკაცობრიო, სოციალურად აუცილებელი ეტალონი, ძეგს სამართლის საფუძვლად.

სამართლის, როგორც სოციალურად დაშვებული და სოციალურად მიზანშეწონილი ქცევის საყოველთაო საზომის აღმოცენება აღნიშნავდა ადამიანთა შორის ცივილიზებული ურთიერთობების ეპოქის დასაწყისს. ჩვენს დროშიც სამართალი, სამართალგამოყენებითი სისტემა, წარმოადგენს საზოგადოების სოციალური განვითარ-

რების მაჩვენებელს, ადამიანისთვის ნებადართული აქტიურობის ღონის მაჩვენებელს, ზოლო მთელი სამართლებრივი სისტემა არის მექანიზმი, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების, როგორც თვითორგანიზებადი მთელის ფუნქციონირებას. სამართლის გამიზნულობა ადამიანის ქცევის სტაბილურ მიზანშეწონილობაზე მოწმობს მის განუწყვეტელ კავშირს ადამიანის საზოგადოებრივი ქცევის ფსიქოლოგიასთან. იქ, სადაც არ არსებობს აქტიური მოქალაქეობრივი ქცევის კანონმდებლობითი გარანტიები, არ არის მოქალაქეთა პიროვნული თავისუფლება და არ არსებობს სამართლებრივი სახელმწიფოც.

სამართალი არის საზოგადოების ქცევითი კულტურის ფენომენი, პიროვნებათაშორისი კონფლიქტების ცივილიზებურად გადაწყვეტის ინსტრუმენტი. სამართალი ვალდებულებით — ნორმატიულ ფორმაში ამაგრებს კულტურის მიღწევებს, კაცობრიობის სულიერ-ზნეობრივი ფასეულობებს, საზოგადოებას იცავს დემონური ძალებისგან.

კაცობრიობის წინსვლა სამოქალაქო საზოგადოებისაკენ უზრუნველყოფს პიროვნების ღირსების შენარჩუნებას, მის ავტონომიურობას. სამართალი, როგორც ცივილიზაციის ატრიბუტი და სოციალურ-ნორმატიული მექანიზმი, ჩამოყალიბდა თავისუფლებისა და ჰუმანიზმის იდეებზე. მის განვითარებას თან სდევდა სახელმწიფოს სულ უფრო დიდი დაინტერესება პიროვნების მოთხოვნილებებით.

სოციალურად მნიშვნელოვანი ქცევის ტიპური მოდელები ფიქსირდება სამართლებრივ ნორმებში, რომლებიც უზრუნველყოფენ სამართლის რეალიზებას მიკროდონეზე. ამავდროს, ყოველ სამართლებრივ ნორმაში გამოვლინდება ზოგადსამართლებრივი პრინციპები, ანუ „კანონის სული“.

სამართალი, არა მხოლოდ საზოგადოების პროგრესული განვითარების მაჩვენებელია, არამედ ამ განვითარების ინსტრუმენტიცაა. ამასთან, არსებითი მნიშვნელობა აქვს სამართლებრივი სისტემის ყოველ ელემენტს.

საზოგადოების წევრთა ქცევაზე სამართლებრივი ზემოქმედება ხორციელდება სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმის საშუალებით. სამართლებრივი რეგულირების ობიექტად გამოდის ადამიანთა ნებელობითი ქცევა, დამოკიდებული გარემოს სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მდგომარეობაზე, საზოგადოებაში სოციალური პრეტენზიების დონეზე, საზოგადოების სოციალურ-კულტურულ მემკვიდრეობაზე და ა.შ. სამართლებრივი რეგულირების ეფექტურობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ მის „სიმკაცრეზე“ („სინისტეზე“), არამედ ასევე მის თანაფარდობაზე ამ რეგულაციის ობიექტის თვისებებთან. სამართლებრივი სისტემის განვითარების დონე მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრულია მისი შესაბამისობით საზოგადოების საარსებო მოთხოვნებებთან, ადამიანის ქცევის ფსიქოლოგიურ თავისებურებებთან. სამართლებრივი ხერხები შეიძლება იყოს „ადეკვატური და არაადეკვატური“ სამართლის რეალიზაციის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ პირობებთან. თუმცა სოციალურად არაადეკვატური, შეიძლება იყოს არა მხოლოდ ხერხები, არამედ თავად სამართლის დამახინჯებული არსიც, დამახასიათებელი ტოტალიტარული სისტემებისათვის.

საბჭოთა ტოტალიტარიზმის პერიოდში, ბევრ კანონს ჰქონდა ანტისამართლებრივი ხასიათი. ზოგიერთი მათგანი კი უბრალოდ აბსურდული იყო. მაგალითად, ბეგარა უშვილობაზე.

ამჟამად, ჩვენი საზოგადოება სოციალურ-კულტურული რეფორმაციის აუცილებლობის წინაშე დგას. პირველსაწყის სოციალურ ამოცანას წარმოადგენს საზოგადოების ლეგიტიმაცია, ანუ მთელი მისი მოქმედების დაუყოვნებლივი დაქვემდებარება კანონის მოთხოვნებისადმი.

სამართლებრივი სახელმწიფოს ფორმირება უკავშირდება პიროვნების ფსიქოლოგიაში სამართლებრივი ღირებულებების განმტკიცების ღრმა პროცესებს, პიროვნების სოციალური ადაპტაციის სისტემაში სამართლებრივი ორიენტაციის გაბატონებას. თუკი ჩვენ გვინდა მივალწიოთ კანონის პატივისცემას, უნდა შევქმნათ პატივსაცემი კანონები.

სოციალურ-საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა გადაჯაჭვულია მთელ რიგ ახალ ეკონომიკურ, სამართლებრივ და სოციალურ-ფსიქოლოგიურ სიძნელებთან. საზოგადოებამ უნდა მოახდინოს ადაპტირება ცხოვრებისა და საქმიანობის მისთვის პრინციპულად ახალ პირობებთან, განახორციელოს არა მარტო ეკონომიკური, არამედ იდეოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური ძვრები. სამართლებრივი დესტაბილიზაცია ბადებს ქცევის სოციალურად მნიშვნელოვანი ფორმების მასობრივ დეზორგანიზაციას; აქტიურდება ქცევის ისეთი კორპორაციული ფორმები, რომლებიც არ არის კანონით დარეგულირებული. თავისუფალი სამეწარმეო ურთიერთობების სამართლებრივი მოუწესრიგებლობა ანგრევს არა მხოლოდ ეკონომიკას, არამედ ახდენს მასობრივი სამართალცნობიერების დეზორგანიზებას, ბადებს ღირებულებით დესტაბილიზაციას, აქვეითებს საზოგადოების სულიერ პოტენციალს. ამ პირობებში აღმოცენდება ე. დიურკჰემის მიერ აღწერილი სოციალურად ნეგატიური მოვლენა, რომელსაც ეწოდება ანომია, რაც კანონის პრესტიჟულობის მკვეთრ დაცემას ნიშნავს.

2. ევმეტური სამართალშემოქმედების სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები

სამართლებრივი რეგულაციის სასტარტო და სისტემა-
წარმოქმნელ რგოლს წარმოადგენს სამართლებრივი ნორმე-
ბის ანუ იურიდიული კანონების შემუშავება და გამოცემა.
ზოგადსავალდებულო ძალა შესაძლოა შეიძინოს მხოლოდ იმ
სამართლებრივმა ნორმამ, რომელიც პასუხობს პიროვნებისა
და საზოგადოების სოციალურ მოთხოვნებს, შეესაბამება ადა-
მიანური ქცევის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მექანიზმებს.

სტაბილურ სამართალშემოქმედებას, მთელ რიგ შემ-
თხვევაში, წინ უნდა უსწრებდეს საპილოტე(წინასწარი) გა-
მოკვლევები, რაც ხელს შეუწყობს შემოთავაზებული სამარ-
თლებრივი ინოვაციების ეფექტურობის შესახებ პირველადი
ინფორმაციის მიღებას. აუცილებელია სამართლის ნორმების
ეფექტურობის თეორიის შემუშავება.

სამართლის სხვადასხვა დარგში კანონის ნორმების
ეფექტურობის კრიტერიუმები არაერთგვაროვანია. მაგალითად,
სისხლის სამართლის ნორმის მისაღებად აუცილებელია აკ-
რძალული ქმედების მიზეზობრივი განპირობებულობისა და
გავრცელების წინასწარი გამოკვლევა, ამ ქმედებით მიყენებუ-
ლი სოციალური ზარალის მოცულობის გაგება, სხვა სოციო-
რეგულატორული საშუალებებით ამ ქმედების გავრცელების
მკვეთრი შემცირების შესაძლებლობების მოძიება, შესაბამისი
ნორმის მისაღებად საზოგადოებრივი ცნობიერების მზადყოფ-
ნის განსაზღვრა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ მიზნე-
ბის მკაფიო წარმოდგენა, რომელთა მისაღწევადაც მიმართუ-
ლია შემოღებული სამართლებრივი ნორმა, ნათელი გაცნობიე-
რება იმისა, თუ ქცევის როგორი ფორმები მოითხოვს რეპრე-

სიების გაფართოებას, ხოლო როგორი — შევიწროებას; როგორია სამართლებრივი ნორმის ზოგადპრევენციული ზემოქმედების ფსიქოლოგიური მექანიზმები.

აუცილებელია სამართლებრივი ნორმის ეფექტურობის მაჩვენებლებისა და კრიტერიუმების შემუშავება. ამასთან, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს სოციონორმატიული ქცევის სოციალურ-ფსიქოლოგიური მექანიზმები.

ამდენად, სამართლის პრესტიჟულობა, პიროვნების სოლიდარობა მიღებულ კანონებთან, პიროვნების მიერ სოციალური ღირებულებების ინტერნალიზაცია (გათავისება, აღიარება), ინდივიდის სამართლებრივი სოციალიზაცია წარმოადგენს სამართლის ფსიქოლოგიის პრობლემებს.

3. მართლშეგნება და სამართალდსრულებითი ქცევა

მართლშეგნების ცნება.

მართლშეგნება არის ცნობიერების სფერო, დაკავშირებული სამართლებრივი მნიშვნელობის სიტუაციების ასახვასთან, იმ იდეებისა და შეხედულებების ერთობლიობასთან, რომელიც გამოხატავს პიროვნებისა და სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების დამოკიდებულებას სამართლისა და კანონიერებისადმი, მათ წარმოდგენებს აუცილებელი მართლწესრიგის შესახებ.

ადამიანთა მართლშეგნება განისაზღვრება საზოგადოების სამართლებრივი საფუძვლებით, სამართალგამოყენებითი პრაქტიკით, ადამიანთა ცხოვრებისა და საქმიანობის რეალური პირობებით, საზოგადოების ზნეობრივი გამოცდილებითა და ტრადიციებით, სამართლებრივი მნიშვნელობის მოვლენებისადმი გავრცელებული შეფასების სისტემით. პიროვნების შედარებით მყარი ნორმატიული-რეგულაციითი პოზიციები წარმოქმნის მისი სამართლებრივი მნიშვნელობის განწყობების სფეროს, იწვევს სტერეოტიპულ მზადყოფნას განსაზღვრული მოქმედებებისადმი სამართლებრივი მნიშვნელობის სიტუაციებში.

მართლშეგნებისა და სამართალდსრულებითი ქცევის
ღონეები და ფორმები.

მართლშეგნება არის საზოგადოებრივი, ჯგუფური და ინდივიდუალური. საზოგადოებრივი მართლშეგნება წარმოადგენს საზოგადოებრივი ცნობიერების სფეროს, რომელიც ასახავს საზოგადოებრივი ყოფის სამართლებრივი მნიშვნელობის მოვლენებს. საზოგადოებრივი მართლცნობიერება ურთიერთმოქმედებს სამართლებრივ იდეოლოგიასთან, ანუ გაბატონებული იდეების, შეხედულებებისა და განწყობების სისტემასთან, განსაზღვრავს სამართალშემოქმედების მიმართულებასა და სამართალრეგულაციის მექანიზმებს.

ჯგუფური მართლშეგნება, საზოგადოებრივი მართლცნობიერებისაგან განსხვავებით, სტიქიურია, დამოკიდებულია ვიწრო ჯგუფურ ინტერესებზე, რომელიც არაიშვიათად უპირისპირდება

საზოგადოებრივ ინტერესებს. ჯგუფური ცნობიერება შესაძლებელია იყოს ასოციალურიც კი.

ინდივიდუალური მართლცნობიერება კიდევ უფრო განსხვავებულია. იგი მნიშვნელოვანწილად განისაზღვრება მცირე სოციალური ჯგუფების მართლშეგნებით, რომლებშიც ჩართულია პიროვნება, ასევე მისი ცხოვრების სტილით. ინდივიდუალური მართლშეგნება განსხვავდება განვითარების დონეებისა და მიხედვით.

ელემენტარულ დონეზე ინდივიდუალური მართლშეგნება გამოიხატება კონკრეტული სამართლებრივი მნიშვნელობის მქონე საქმიანობის შეთანხმებაში მართლზომიერი ქცევის ნორმების ემპირიულ წარმოდგენებთან. მართლშეგნების შედარებით მაღალი დონეები გამოვლინდება რთული სამართლებრივი სიტუაციების, სამართლებრივი ინსტიტუტების, საზოგადოებაში ადამიანის სამართლებრივი სტატუსის გაცნობიერებისას.

ინდივიდუალური მართლშეგნების უმაღლესი დონე ხასიათდება სამართლებრივ სისტემაზე შეხედულებების ერთობლიობით, სამართლის სოციალური მნიშვნელობის გაცნობიერებით, მისი არსის შეფასებით, სამართლებრივი იდეოლოგიის დაუფლებით.

ადამიანთა ყოველდღიურ ქცევაში, არსებით მნიშვნელობას იძენს ქცევის ის მოდელები, რომელთაც ადამიანები ქმნიან საჭირო ქცევის შესახებ ზოგადი წარმოდგენების საფუძველზე.

ინდივიდუალური მართლშეგნება ვლინდება სამართლებრივი მნიშვნელობის წარმონაქმნებში: პიროვნების სამართალთან სოლიდარობაში ან სამართლებრივ ნეგატივიზმში ანუ სამართლებრივი ფასეულობების უარყოფაში.

პიროვნების სამართალთან სოლიდარობა ნიშნავს იმას, რომ მართლზომიერი ქცევა თავისთავად გადაიქცევა პიროვნების ფასეულობად, მისი ინტერესის საგნად.

სამართლებრივი ნორმების რეალიზაცია ადამიანის რეალურ ქცევაში წარმოადგენს რთულ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ და ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიურ პროცესს. თუმცა, არა მხოლოდ ფსიქოლოგიური პროცესები განსაზღვრავენ ადამიანის ქცევას. ცნობიერება არეგულირებს პიროვნების ქცევებსა და მოქმედებებს,

მაგრამ თავადაც ყალიბდება ინდივიდის ცხოვრებისა და საქმიანობის პირობების ზეგავლენის შედეგად.

მართლშეგნება არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც რაღაც განცალკევებული ფსიქიკური წარმონაქმნი.

ადამიანის მართლშეგნება განისაზღვრება საზოგადოებასთან მიმართებაში მისი ზოგად-ღირებულებითი ორიენტაციით, სოციალ-ნორმატიული თვითრეგულაციის უნარით.

მართლშეგნების დეფექტები წარმოადგენს არა იმდენად „სამართლებრივ პრობლემას“, რამდენადაც ნეგატიურ დამოკიდებულებას სამართლისადმი. ეს გამოწვეულია ინდივიდის ვიწროეგოისტური, ანგარებითი ინტერესებითა და მისწრაფებებით. მართლსაწინააღმდეგო ქცევის პირველმიზეზი არის არა „მართლშეგნების დეფექტები“, არამედ ის რეალური ცხოვრებისეული პირობები, რომელიც ამ „დეფექტებს“ ბადებს.

სამართლებრივი ნორმებით რეგულირებულ პიროვნების ქცევას, სამართალგამოყენებით ქცევას უწოდებენ. მისი დაყოფა შეიძლება სამ ჯგუფად:

1. სამართალალსრულებითი. პიროვნების მოთხოვნილებები, მიზნები და მათი მიღწევის საშუალებები, ემთხვევა სამართლებრივ მოთხოვნებს;
2. სამართალმორჩილი. პიროვნების მოთხოვნილებები, მიზნები და მათი მიღწევის საშუალებები ემთხვევა საზოგადოებრივ მოთხოვნებს, მაგრამ გამომდინარეობს არა პიროვნების შინაგანი დარწმუნებულობიდან, არამედ მისი კონფორმულობიდან.
3. კანონმორჩილი. როდესაც პიროვნების მოთხოვნები, სურვილები, ინტერესები და მათი მიღწევის საშუალებები არ ემთხვევა საზოგადოებრივ მოთხოვნილებებს, მაგრამ პიროვნება დასჯის შიშით ექვემდებარება კანონს.

სოციალური ადაპტაციის ხარისხი შეიძლება იყოს განსხვავებული, მაგრამ მკვეთრი ზღვარი სოციალურად ადაპტირებულ და არაადაპტირებულ ქცევას შორის განისაზღვრება კანონით. დანაშაულებათა მრავალსახეობა წარმოადგენს სწორედ სოციალურად არა-

ადპტირებული ქცევის გამოვლენას.

სამართლებრივ საზოგადოებაში პიროვნების მართლცნობიერება განპირობებულია ამ საზოგადოებაში გაბატონებული ადამიანის უფლებების იდეებით; სამართლის, როგორც ძირითადი სოციალური კეთილდღეობის საფუძვლის გაგებით, რომელიც უზრუნველყოფს ხალხის თავისუფლებასა და ბედნიერებას.

მოქალაქეთა უფლებების რეალიზაცია დამოკიდებულია მათი დაცვის საყოველთაოდ მისაწვდომ პროცედურებზე. პიროვნება უპირისპირდება ავტორიტარულ, გარეგან იძულებას. პიროვნული ავტონომიურობის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ინდივიდი იზოლირებული კი არ არის საზოგადოებისაგან, არამედ მას აქვს უფლება პირად ცხოვრებაზე. პიროვნება ყალიბდება სოციალიზაციის პროცესში, მაგრამ ამას თან ერთვის პიროვნების გამოცალკევების შინაგანი პროცესი, მისი ინდივიდუალურობის, თვითშემეცნების ფორმირება. ყოველი ადამიანი ურთიერთმოქმედებს გარესამყაროსთან თავისი სინდისის, შინაგანი თვითკონტროლის შესაბამისად. ადამიანი ჭეშმარიტად თავისუფალი ხდება მაშინ, როცა საზოგადოებრივი სტიმულაცია გადადის მის პიროვნულ მოტივაციაში, იქცევა პირად აუცილებლობად.

საზოგადოების წევრთა მართლშეგნება განისაზღვრება მათი სამართლებრივი კულტურით, საკუთარი უფლებებისა და მოვალეობების ცოდნით, სამართლებრივი განათლებულობით. სამართალწარმოების ეფექტურობა დამოკიდებულია სამართალდამსრულებლების მართლშეგნებაზე, კომპეტენტურობასა და ადამიანური ფაქტორის ღრმა ცოდნაზე.

ძრავალი სამართლებრივი გადაწყვეტილება დამოკიდებულია იურისტის მიერ გამოსაკვლევ სოციალური მოვლენის ფსიქოლოგიური არსის გაგებაზე. შინაგანი რწმენის საფუძველზე გადაწყვეტილების მიღებისას, იურისტი დარწმუნებული უნდა იყოს არა მხოლოდ იმაში რომ მან სწორად გამოიყენა ფორმალური უფლებების კატეგორიები, არამედ იმაშიც, რომ მან გაითვალისწინა ადამიანური ყოფის კანონები, ადამიანთა ურთიერთქმედების სოციალურ-ფსიქოლოგიური მექანიზმები.

4. იურიდიული საქმიანობის ეთიკური საფუძვლები

იურისტის საქმიანობა მოითხოვს დიდ ძალისხმევას, მოთმინებას, კეთილსინდისიერებას, ცოდნასა და მაღალ პასუხისმგებლობას. ყოველივე ეს კი დაფუძნებულია სამართლებრივი ნორმების უმკაცრეს დაცვაზე.

იურისტთა შრომა, საკმაოდ მრავალფეროვანი და რთულია, ატარებს ისეთ ნიშნებს, რომლებიც განასხვავებს მას სხვა პროფესიებისგან.

პრაქტიკულად, ნებისმიერი იურიდიული პროფესიის მქონე პიროვნების საქმიანობის ერთ-ერთ ძირითად მხარეს კომუნიკაცია წარმოადგენს. ის ხორციელდება პიროვნებათა შორის სამართლებრივი რეგულირების პირობებში. ეს ურთიერთობის ყველა მონაწილეს განსაკუთრებულ უფლებებსა და მოვალეობებს ანიჭებს, ურთიერთობას კი აძლევს სპეციფიკურ ელფერს.

იურიდიული პროფესიების უმეტესობისათვის დამახასიათებელია მაღალი ემოციური დაძაბულობა, რაც ხშირად უკავშირდება უარყოფით განცდებს, მათი აღმოფხვრის აუცილებლობას. ამ საქმიანობისათვის არსებითია შემოქმედებითი ასპექტი, რაც აუცილებლად უნდა იფარგლებოდეს ეთიკური ნორმებით.

პროფესიული ეთიკა – ქცევის კოდექსი – განაპირობებს ადამიანთაშორის იმ ურთიერთობების ზნეობრივ ხასიათს, რომელიც გამოძინარეობს მათი პროფესიული საქმიანობიდან.

ამა თუ იმ პროფესიის ინტერესები და ღირსება, საბოლოო ჯამში დგინდება იმით, თუ მისი წარმომადგენლები რაძღვნად თანმიმდევრულად ხელმძღვანელობენ საკუთარ საქმიანობაში ზნეობრივი პრინციპებით.

როგორც ისტორიული გამოცდილება ადასტურებს, მომეტებული მორალური პასუხისმგებლობა, ვალდებულების გამდაფრებული გრძნობა, ქცევის ზოგიერთი დამატებითი ნორმის დაცვა აუცილებელია, უპირველესად სამედიცინო, იურიდიულ, პედაგოგიურ

საქმიანობაში, ანუ იმ სფეროებში, სადაც სპეციალისტის შრომა არ ჯდება მკაცრ ფორმალურ სქემაში და სადაც მის ეფექტურობასა და ხარისხსზე დამოკიდებული ადამიანის ჯანმრთელობა, სულიერი სამყარო და საზოგადოებაში მისი ადგილი. ამ სფეროებში პროფესიული მოვალეობის წარმატებით შესრულება გულისხმობს მაღალ კვალიფიკაციას, ღრმად გაცნობიერებულ პასუხისმგებლობას, საკუთარი პროფესიული ვალის პირნათლად მოხდისადმი მზადყოფნას და ა.შ.

პროფესიული მორალი არ არის იზოლირებული იმ საერთო მორალისგან, რომელიც გაბატონებულია კონკრეტულ საზოგადოებაში. მაგრამ, მხოლოდ ზოგადმორალური მოთხოვნების საფუძველზე, შეუძლებელია ამა თუ იმ პროფესიული საქმიანობის პრობლემების სწორი გაგება.

პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ექიმებს, იურისტებს, პედაგოგებს ესაჭიროებათ ადამიანის სულიერ სამყაროში შეღწევა, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს ამ სპეციალობებისთვის მორალის სპეციფიკური ნორმების არსებობასაც. ამ ნორმებს პროფესიულ-ეთიკური ეწოდება იმიტომ, რომ მათი აღმოცენება და ათვისება არ განისაზღვრება უშუალოდ რაიმე ინსტიტუციონალური პირობებით, მაგალითად, განათლებით, თანამდებობრივი მდგომარეობით და ა.შ., არამედ მათი დაუფლება ხდება პიროვნების კულტურის და აღზრდის დონით.

ეთიკის ქვეშ იგულისხმება მითითებული ნორმების პრაქტიკული რეალიზაცია. აუცილებელია გავარჩიოთ ეთიკა როგორც იდეალი და ეთიკა, როგორც მოქმედება. საზოგადოებაში პროფესიული ეთიკის ან მორალის არსებობა წარმოადგენს შრომის პროფესიული დაყოფის შედეგს. რიგი პროფესიის წარმომადგენლებისათვის, საკმარისი არ იყო ამა თუ იმ შრომითი უნარის ფლობა. მათ უნდა აქონოდათ საყოველთაოდ აღიარებული ზნეობრივ-ნებელობითი თვისებები, თავიანთ წრეში გაეტარებინათ განსაზღვრული პრინციპები და ქცევის წესები, რომლებიც, ერთი მხრივ, მოაწესრიგებდნენ პროფესიული ჯგუფის შიგნით მიმართებებს, მეორე

მხრივ — დამოკიდებულებებს თვით პროფესიული ჯგუფისა იმ პი-
რებისადმი, რომლებიც იყრჩევენ მის მომსახურებას. რიგ შემთხვე-
ვაში ეს მოითხოვდა ქცევის განსაკუთრებული კოდექსის შემუშავე-
ბასაც კი, სადაც შედიოდა ფიცი, წესები, ნორმები, მცნებები და
ა.შ. ყოველივე ამის მიზანი იყო მაღალი პროფესიული ღონის,
პრესტიჟის, საზოგადოების მხრიდან ნდობის მოპოვება. პროფესიუ-
ლი ჯგუფები ისწრაფვოდნენ შეემუშავებინათ და განემტკიცებინათ
მორალური ნორმები, რომლებიც დაარეგულირებდნენ მათი წევრე-
ბის ურთიერთდარკიდებულებებს.

პროფესიული მორალის აღმოცენება და განვითარება პირდა-
პირ კავშირშია ამა თუ იმ პროფესიის ჩამოყალიბებასთან. ზოგჯერ
ის წარმოადგენს პროფესიული სწავლებისა და საქმიანობის აუცი-
ლებელ ელემენტს. გამომდინარე აქედან, პროფესიულ მორალს სა-
ზოგადოებრივი მნიშვნელობაც აქვს.

მორალი და სამართალი წარმოადგენს შედარებით მდგრადი
ნორმების ერთობლიობას, რომელიც, გარკვეულწილად, გამოხატავს
ზოგადსაკაცობრიო შეხედულებას სამართლიანობასა და აუცილებ-
ლობაზე. ამ ნორმებს საყოველთაო ხასიათი აქვს და ვრცელდება
საზოგადოების ყველა წევრზე. მიუხედავად იმისა რომ სამართლებ-
რივი ნორმები (იშვიათი გამონაკლისის გარდა) დაწერილია, გამოქ-
ვეყნებულია და ოფიციალურად აღიარებულია სახელმწიფოს მიერ,
ხოლო მორალური ნორმები არსებობს საზოგადოებრივ ცნობიერე-
ბაში, მორალიც და სამართალიც წარმოადგენს ქცევის წესების
სისტემას. ის მოიცავს საზოგადოებრივი მიმართებების პრაქტიკუ-
ლად მთელ ერთობლიობას. სამართალი იყოფა დარგებად (სისხლის,
სამოქალაქო, შრომის, საერსაშეირისო, საოჯახო, სანივთო და ა.შ.)
და ყოველი ამ დარგის ნორმები ფიქსირდება კანონთა კრებულში.

მორალი, თავის მხრივ, არეგულირებს საზოგადოებრივი მი-
მართებების ამა თუ იმ სფეროს, თუმცა აქ არ არსებობს მკვეთრი
გამიჯვნა. მორალსა და სამართალს შორის ყველაზე მნიშვნელოვა-
ნი განსხვავება ეხება ადამიანთა ქცევის რეგულირების ხერხებს.
სამართლებრივი ნორმების განხორციელების უზრუნველყოფა ხდება

აუცილებლობის შემთხვევაში, იძულებით, მართლმსაჯულების სპეციალური აპარატის დახმარებით, რაც ხორციელდება თანამდებობის პირთა მიერ. მორალური მოთხოვნები კი შენარჩუნდება ადამიანების წესებში, ზნე-ჩვეულებებში და სხვ. მორალური სანქციები რეალიზდება ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ხერხებით; ამასთან არა ცალკეული ადამიანების მიერ, რომელთაც რაღაც განსაკუთრებული უფლებამოსილება აქვთ, არამედ კოლექტივის, სოციალური ჯგუფის, მთელი საზოგადოების მიერ.

ამდენად, ეთიკა ზეგავლენას ახდენს ადამიანის ცხოვრების ყველა მხარეზე. ის გვაიძულებს გავაანალიზოთ საკუთარი მოქმედებები, საქციელი, ვიკისროთ მასზე პასუხისმგებლობა, შევაფასოთ საკუთარი ქმედებები, მივისწრაფოდეთ სრულყოფისკენ და სხვ.

ზნეობრივი კულტურა წარმოადგენს მორალური მოწიფულობისა და ეთიკური განვითარების ხარისხობრივ დახასიათებას. ის სამ დონეზე ვლინდება. ესენია:

ა) საზოგადოების მორალური მოთხოვნების ცოდნა; ადამიანის უნარი გაცნობიერებულად დაასაბუთოს საქმიანობის მიზნები და საშუალებები. ეს დონე დამოკიდებულია პიროვნების მსოფლმხედველობაზე, ეთიკური ნორმების ცოდნასა და რწმენაზე.

ბ) ზნეობრივი გრძნობების კულტურა. იგი არა მხოლოდ „სიკეთისა“ და „ბოროტების“ ერთიმეორისგან გარჩევაა, არამედ ემოციური სფეროს სიმდიდრეა, თანაგანცდისა და თანაგრძნობის უნარია და ა.შ.

გ) ქცევის კულტურა. ამ დროს ხდება დასახული ზნეობრივი მიზნების რეალიზება, ხოლო წესები გარდაიქმნება აქტიურ ცხოვრებისეულ პოზიციად.

იურიდიული საქმიანობის სახეობისგან დამოუკიდებლად, იურისტის პროფესიული მორალის უმთავრეს პრინციპს სამართლიანობა წარმოადგენს. ამ ზნეობრივი თვისების გარეშე, სამართლებრივ სფეროში მოღვაწეობა კარგავს აზრს. ამას გარდა, იურისტს მოეთხოვება ობიექტურობა, დამოუკიდებლობა, მიუკერძოებლობა, ადამიანის უფლებებისა და უდანაშაულობის პრეზუმპციის განუხ-

რელი დაცვა.

საზოგადოებრივი მორალისგან განსხვავებით, რომელიც განხილულ უნდა იქნეს კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით, იურიდიული ეთიკის პრინციპები — სამართლიანობა, მიუკერძოებლობა, ობიექტურობა, დამოუკიდებლობა და ადამიანის უფლებების დაცვა — გამოხატავენ უპირობო ზნეობრივ მოთხოვნებს, რომელთა შესრულებაც იურისტისთვის სავალდებულოა ნებისმიერ სიტუაციაში.

ითვლება, რომ რაც უფრო მაღალია პროფესიული ოსტატობა, მით მაღალია ეთიკური ნორმები, და პირიქით.

სამართლის ერთ-ერთ ჰუმანურ პრინციპს წარმოადგენს უდანაშაულობის პრეზუმპცია, ანუ ბრალდებულის ჩათვლა უდანაშაულოდ მანამდე, სანამ მისა დანაშაული არ იქნება დადასტურებული სასამართლოს მიერ კანონით დადგენილი წესით.

კანონიერებასთან შეუთავსებლობაა იურიდიული ეთიკის დარღვევით დაკითხვის მეთოდები, მაგალითად, ანონიმური დასმენების, როგორც სამხილის გამოყენება ბრალდებულის წინააღმდეგ; მუქარისა და ძალადობის გამოყენებით დანაშაულის აღიარების იძულება; იძულებითი „აღიარების“ გამოყენება დანაშაულის მტკიცებულებად და სხვ.

სამართალდამცავი ორგანოების წარმომადგენლის პროფესიული ეთიკა მისგან მოითხოვს ჰუმანურ დამოკიდებულებას სამართალდამრღვევისადმი; მისთვის დაცვის მაქსიმალური შესაძლებლობის მინიჭებას; კანონის ძალის გამოყენებას არა მხოლოდ დასასჯელად, არამედ დამნაშავის აღსაზრდელადაც.

იურისტისათვის მორალურ მოთხოვნებს განსაკუთრებული დატვირთვა აქვთ. მართლმსაჯულებასთან ყოველთვის დაკავშირებულია ჰუმანიზმის, სამართლიანობის, პატიოსნების და ა.შ. მაღალ-ზნეობრივი პრინციპები. თუმცა არ შეიძლება ამა თუ იმ საქმიანობაში პროფესიული მორალის დაყვანა ზნეობრიობის ზოგადი ნორმების სპეციფიკურ ცვლილებებზე. ნებისმიერ პროფესიულ მორალში არსებობს რაღაც განსაკუთრებული ნორმები, რომლებიც

არ გამოძინარეობს ზოგადი პრინციპებიდან. მაგალითად, იურისტის მორალის სპეციფიკური ნორმების როლში გამოდის წესები წინასწარი გამოძიების მონაცემების გახმაურების დაუშვებლობის, ადვოკატის მიერ საიდუმლოს შენახვის და ა.შ. შესახებ, რომლებიც წინააღმდეგობაშია სამართლიანობისა და გულწრფელობის საერთო მორალურ პრინციპებთან.

უკანასკნელ ხანებში, იურისტები თავიანთ ნაშრომებში დიდ ყურადღებას აქცევენ ზნეობრიობის საკითხებს. ეს განპირობებულია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მორალური ფაქტორის მოქმედების სფეროს გაფართოებით.

პიროვნება სისტემაში: „ადამიანი – სამართალი“

სისტემაში „ადამიანი–სამართალი“ უპირველესად რეალიზდება ადამიანის, როგორც საზოგადოებრივი არსების, პიროვნული ასპექტები, რომელიც ჩართულია სოციალურ ურთიერთობებში, არის ცნობიერების და კერძოდ – მართალცნობიერების მატარებელი. ზოგჯერ გამოთქმა „ადამიანის პიროვნება“ არაკორექტულია. თუმცა სიტყვები „ადამიანი“ და „პიროვნება“ – არ არის სინონიმები და ადამიანი შეიძლება არ იყოს პიროვნება, პიროვნება კი – ყოველთვის ადამიანია და პიროვნულობას ადამიანის მეტი არავინ ფლობს.

მაგრამ ადამიანი – არა მხოლოდ პიროვნებაა, არამედ უპირველეს ყოვლისა, ორგანიზმია, ცოცხალი არსებების ევოლუციის მწვერვალია.

ადამიანის, როგორც მთლიანობითი სტრუქტურის შემადგენელს, წარმოადგენს ზოგადი, განსაკუთრებული და ინდივიდუალური თავისებურებები. ადამიანის მრავალრიცხოვანი თავისებების გააზრება საკმაოდ რთულია. მათდამი მიძღვნილია გამოკვლევები ემბრიოლოგიაში, ჰისტოლოგიაში, ანატომიაში, ფიზიოლოგიაში და ფსიქოლოგიაში. ისეთი მეცნიერებები, როგორიცაა სოციოლოგია, ეთიკა, სამართალი და პედაგოგიკა, ასევე შეისწავლიან პიროვნების თავისებურებებს.

სტრუქტურული მიდგომა საშუალებას იძლევა გავერკვეთ ადამიანის თავისებურებათა მრავალფეროვნებაში და არა მხოლოდ „დევახარისხით“ ისინი, არამედ აღმოვაჩინოთ მათ შორის ურთიერთკავშირები და დამოკიდებულებები.

ფსიქიკური მოვლენების პირველი კატეგორიაა ფსიქიკური პროცესები (შეგრძნება, აღქმა, მეხსიერება, აზროვნება და ა.შ.), რომლებიც მიმდინარეობის მიხედვით შედარებით ხანმოკლეა. არც ერთ ფსიქიკურ პროცესს არ შეუძლია იყოს შედარებით უფრო მეტად ან ნაკლებად ხანგრძლივი.

მორე კატეგორიაა – ფსიქიკური მდგომარეობები(სიმხნევე, დაღლილობა, აქტიურობა, პასიურობა, გაღიზიანებადობა, განწყობილება და ა.შ.) – ფსიქიკურ პროცესებთან შედარებით, უფრო ხანგრძლივია. საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში მათ ყურადღებას აქცევდნენ მხოლოდ პათოფსიქოლოგები. ამჟამად ზოგად ფსიქოლოგიაში მიმდინარეობს მათი მრავალმხრივი შესწავლა.

ფსიქიკური მოვლენების შესაძე კატეგორიაა პიროვნების ფსიქიკური თავისებურებები. ისინი შედარებით მყარია, თუმცა მთელი ცხოვრების მანძილზე იცვლებიან ადამიანის ბიოლოგიური განვითარების შედეგად, ზოგჯერ ავადმყოფობის შედეგადაც. ყველაზე მეტ ცვალებადობას იწვევს სოციალური პირობების, აღზრდისა და თვითაღზრდის ზეგავლენა.

ფსიქიკური პროცესები, მდგომარეობები და თავისებურებები გაერთიანებულია ფსიქიკური მოვლენების ზოგადფსიქოლოგიურ კატეგორიაში.

სხვადასხვა ფსიქიკური პროცესების, თვისებების ან მდგომარეობების სამართლის პოზიციიდან შეფასება ბადებს შეკითხვებს, რომელიც არსებითაა ფსიქოლოგიის ისეთი დარგისთვის, როგორცაა სამართლის ფსიქოლოგია.

ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში გამყარებულია შეხედულება იმის შესახებ, რომ ადამიანის ნებისმიერი რეაქცია, მისი შინაგანი წყობა დამოკიდებულია პიროვნების იმ თავისებურებებზე, რომლებიც ჩამოყალიბდა მასში სოციალური გამოცდილების პროცესში მისი მოთხოვნილებებისა და მოტივების, ინტერესებისა და განწყობების, ანუ სინამდვილესთან მიმართებების შედეგად. იმისათვის, რათა გავიგოთ ამა თუ იმ თვისების ფსიქოლოგიური ბუნება, ანუ განვსაზღვროთ, რა ფუნქციას ასრულებს ის ადამიანის პროფესიული საქმიანობის პროცესში, საჭიროა იგი განვიხილოთ პიროვნების საქმიანობის მოტივებისა და მიზნების თვალსაზრისიდან გამომდინარე.

ცალკეული ფსიქიკური პროცესის მიმდინარეობა დამოკიდებულია ამ პროცესთან დაკავშირებულ მოთხოვნილებებსა და მოტი-

ვებზე. ამასთან, ეს დამოკიდებულება გამოიხატება სამგვარი ფორმით:

ა). უპირველესად ეს არის ინდივიდუალურ—დიფერენცირებულ განსხვავებულობები. ადამიანები, თავიანთი ინდივიდუალურობისგან დამოკიდებულებით, განსხვავდებიან აღქმისა და დაკვირვების, მენსიერებისა და ყურადღების და ა.შ. სხვადასხვა ტიპის მიხედვით. ინდივიდუალური განსხვავებები ვლინდება თვით აღქმულის, დახსომებულის, გააზრებულის და ა.შ. შინაარსში.

ბ). მეორე რიგში, ფსიქიკური პროცესების პიროვნებაზე დამოკიდებულება გამოიხატება იმაში, რომ მათ არ აქვთ დამოუკიდებელი მიმართულება და ექვემდებარებიან პიროვნების საერთო განვითარებას.

გ). ის ფაქტი, რომ ადამიანის ფსიქიკური პროცესები პიროვნების გამოვლენის არსია, გამოიხატება იმაშიც, რომ ისინი ადამიანში არ რჩებიან უბრალოდ თვითმიმდინარე პროცესებად, არამედ გარდაიქმნებიან ცნობიერად რეგულირებად მოქმედებებსა ან ოპერაციებში, რომელთაც პიროვნება თითქოსდა ეუფლება და რომელთაც ის წარმართავს მის წინაშე შემხვედრი ცხოვრებისეული ამოცანების გადასაჭრელად.

იდეა ცნობიერების აქტიური ხასიათის შესახებ შინაგანად ეთანხმება პიროვნებისეული მიდგომის იდეას, რამეთუ ცნობიერება პიროვნებაში იძენს მოქმედ ხასიათს მისი მოტივებისა და მოთხოვნილებების სისტემიდან გამომდინარე, რაც ასევე წარმოადგენს პიროვნების აქტივობის წყაროს.

პიროვნების როგორც მთლიანობითი სტრუქტურის შესახებ წარმოადგენა, პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესის შესწავლისას, მოითხოვს აქცენტის გაკეთებას იმაზე, თუ რა ქმნის ამ მთლიანობას. პიროვნების მთლიანობით სტრუქტურას უპირველესად განსაზღვრავს მისი მიმართულობა. პიროვნების მიმართულობის საფუძველია ადამიანის ცხოვრებისა და აღზრდის პროცესში აღმოცენებული, მყარად დომინირებადი მოტივთა სისტემა, სადაც ძირითადი მოტივები იმორჩილებენ მეორეხარისხოვანს. პიროვნების მიმართუ-

ლობა შეიძლება გამოვლინდეს მისი ცხოვრებისა და საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში.

პიროვნებას ნებისმიერ ასპექტში შესწავლისას, არ შეიძლება თვითნებურად გავმიჯნოთ შესასწავლი მოვლენა (პროცესი, ნიშანი, თვისება) მთლიანად პიროვნებისაგან, მისი მიმართულობისაგან, სინამდვილისადმი მისი მიმართებების სისტემისაგან. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ პიროვნების ფსიქოლოგიური გამოკვლევის პროცესში, კერძოდ, მასში პროფესიულად მნიშვნელოვანი ფსიქიკური თვისებების ფორმირების კვლევაში, აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის, თუ რომელ ფუნქციას ასრულებს შესასწავლი ფსიქიკური მოვლენა ადამიანის გარემოსთან ურთიერთქმედების რთულ სისტემაში.

ადამიანის ნებისმიერი თვისება (მაგალითად, დისციპლინირებულობა, ორგანიზებულობა) არ შეიძლება არსებობდეს მის პიროვნებასთან, მისი ქცევის მოტივებთან, განცდებთან, შეხედულებებთან კონტაქტის გარეშე. თვისება შეიცვლის შინაარსსა და წყობას იმაზე დამოკიდებულებით, თუ რა მიზნებსა და ამოცანებს დაისახავს პიროვნება.

პიროვნების თვისებები, სხვადასხვა კომბინაციების საფუძველზე განსხვავებულ მიმართულობას ქმნიან ადამიანებში. სწორედ ეს უნდა გახდეს საფუძველი სტუდენტებში პროფესიულად მნიშვნელოვანი ნიშან-თვისებების ჩამოყალიბებისათვის.

პიროვნების ჩამოყალიბებაში, მოტივაციური სფეროს თავისებურებებთანაა გადამწყვეტი როლიდან გამომდინარე, აუცილებელია გავითვალისწინოთ ზოგიერთი მონაცემი თვით ამ სფეროს განვითარების შესახებ.

ფსიქოლოგიაში დამკვიდრდა მოთხოვნების, როგორც ადამიანის მიერ რაიმეს დანაკლისის შეგრძნების, გაგება, რაც აისახება ცნობიერებაში და იწვევს მისწრაფებას მისი აღმოფხვრისადმი. ამასთან, ადამიანის მიერ განცდილი შინაგანი მდგომარეობა, ფსიქოლოგთა უმრავლესობის აზრით, არ შეიძლება აიხსნას მხოლოდ ინდივიდის ფსიქიკური მდგომარეობით, გარემოს ზეგავლენის გათვალისწინების გარეშე. ძირითადად იკვლევენ მოთხოვნილებათა სუ-

ბიექტურ მხარეებს, პიროვნების აქტივობის შინაგან წყაროებს. მოთხოვნილებების დამახასიათებელ თავისებურებებს წარმოადგენს:

- მოთხოვნილების კონკრეტული შინაარსობრივი ხასიათი, ჩვეულებრივ დაკავშირებული საგანთან, რომლის დაუფლებისკენაც მიისწრაფვიან, ან რაიმე საქმიანობასთან, რომელმაც ადამიანს კმაყოფილება უნდა მოუტანოს;
- მოცემული მოთხოვნილების მეტ-ნაკლებად ნათელი, თვალსაჩინო გაცნობიერება, რომელსაც თან სდევს დამახასიათებელი ემოციური მდგომარეობა;
- მოთხოვნილების დაკმაყოფილებიდან გამომდინარე, საჭირო გზების მოძიებისათვის აღძრული ემოციურ-ნებელობითი მდგომარეობა;
- მოთხოვნილებების შესუსტება, ზოგჯერ კი მათი საერთოდ გაქრობა;
- მოთხოვნილების ხელშეორედ აღმოცენება, როცა მოთხოვნილების საფუძველი, კვლავ ახსენებს თავს ინდივიდს.

ამრიგად, აღმოცენდება მოთხოვნილების განცდა გარკვეული საგნებისადმი, საქმიანობის სახეებისადმი, ურთიერთობებისადმი და ა.შ. იგი წარმართავს ადამიათა საქმიანობას მოთხოვნილების საგნის მიღებაზე. პიროვნების აქტივობის წყაროს წარმოადგენს არა მარტო ინდივიდუალური, არამედ მთელი ჯგუფის, კლასის, ერის მოთხოვნილებებიც კი.

სამწუხაროდ, ყველა ვერ აცნობიერებებს საკუთარ მოთხოვნილებებს და საზოგადოების განვითარების რეალურ დონეს. ადამიანის მოთხოვნილებებსაც და საქმიანობის მოტივებსაც აქვს სოციალური ხასიათი. მათ აღმოცენებაში გადაწმყვეტი როლი ეკუთვნის სოციალურ გარემოს, რომელიც განსაზღვრავს მოთხოვნილებების განვითარებასა და ფორმირებას, ასევე მოქმედებისადმი მოტივაციას.

განსაზღვრული ობიექტური და სუბიექტური გარემოებების შერწყმისას, დაუკმაყოფილებელი ინდივიდუალური მოთხოვნილება შეიძლება გადაიქცეს სხვადასხვა დანაშაულის მიზეზად. თუმცა მოთხოვნილებები, ინტერესები, მოტივები გამოვლინდება რთულ,

მრავალფეროვან და ურთიერთდაკავშირებულ ფორმებში.

ადამიანი – საზოგადოებრივი არსებაა, და იგი, მეტ–ნაკლებად, ფლობს ნების თავისუფლებას, შეუძლია საკუთარი მოთხოვნილებების მართვა, მათი შეზღუდვა, მათზე მალლა დგომაც; საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე, მათ დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა და პირიქით, საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისკენ სწრაფვამ, შესაძლოა, ადამიანი მიიყვანოს ანტისაზოგადოებრივ ქმედებებამდე.

ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ მოთხოვნილებები წარმოადგენს ადამიანის აქტივობის წყაროს, აუცილებელია ისინი განვიხილოთ იმ ინტერესებთან და მორალურ განცდებთან ურთიერთკავშირსა და ურთიერთქმედებაში, რომელშიც ასახვას პოულობს ინდივიდის სოციალური პოზიციები და ღირებულებითი ორიენტაციები.

მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისკენ მიმართული ადამიანის მოქმედებების უშუალო წყაროს წარმოადგენს ინტერესები. მოთხოვნილებებისა და ინტერესების ურთიერთდამოკიდებულება რთულია. გაცნობიერებული მოთხოვნილებები გამოდიან ინტერესების ფორმით, რომლებიც, თავის მხრივ, აქტიურად ზემოქმედებენ ახალი მოთხოვნილებების აღმოცენებასა და ჩამოყალიბებაზე. ინტერესები და მოთხოვნილებები ასახავენ საზოგადოებრივი განვითარების პროცესის ერთი და იმავე მოვლენებს, კავშირებსა და მიმართულებებს, მაგრამ განსხვავებულ ასპექტებში. ამ სუბორდინაციაში კი პირველადს წარმოადგენენ მოთხოვნილებები ანუ ინტერესის პირველმიზეზები.

ინტერესი გაგებულია როგორც ობიექტისადმი პიროვნების სპეციფიკური დამოკიდებულება, გამომდინარე ამ ობიექტის ემოციური მიმზიდველობიდან და პიროვნებისათვის ცხოვრებისეული მნიშვნელობიდან.

დანაშაულებრივი ქმედების ფსიქოლოგიური ასპექტების შესწავლისას აქტუალურია პიროვნების გამოკვლევა სხვადასხვა კონფლიქტურ სიტუაციაში, სადაც თავისებურად ვლინდება მისი ინ-

ტერესები და ქცევის მოტივები. მთლიანობაში, სამართალდამრღვევთა ინტერესების სტრუქტურისათვის, როგორც მკვლევართა უმრავლესობა მიუთითებს, დამახასიათებელია:

- წონასწორობის დარღვევა სხვადასხვა სახის მოთხოვნილებებსა და ინტერესებს შორის;
- ზოგიერთი მოთხოვნილების გაუკუღმართებული ხასიათი;
- ინტერესთა და მოთხოვნილებათა სილატაკე;
- მათი დაკმაყოფილების ხერხის ამორალობა.

სამართალდამრღვევთა ინტერესები უკავშირდება მათ პიროვნულ, სულიერ გამოვლინებებს. ადამიანის შინაგანი სულიერი სამყარო მოიცავს გარე სამყაროზე, გარშემომყოფ ადამიანებზე შეხედულებებისა და წარმოდგენების სისტემას, ასევე იდეალებს, გემოვნებას, ინტერესებსა და პოლიტიკურ მრწამსს. ადამიანის შინაგან სამყაროში გაერთიანებულია გრძნობები, განწყობილებები, განცდები და ემოციური ცხოვრება. სამართალდამრღვევთა შინაგანი სამყაროს შესწავლა წარმოადგენს საკმაოდ რთულ პრობლემას, რამდენადაც მათი უმეტესობა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არ მუშაობს, რის გამოც ისინი კარგავენ სოციალურ კავშირებს. ასეთი ადამიანების უმრავლესობას საერთოდ არ აქვს ჩამოყალიბებული ინტერესთა სფერო.

ზნეობრივი (მორალური) გრძნობები წარმოადგენს ადამიანის საქმიანობისა და საზოგადოებრივი ქცევისადმი მოტივაციის ერთ-ერთ სახეობას. ისინი არეგულირებენ ადამიანის ქცევას, ზეგავლენას ახდენენ ცალკეული პირების მიერ საზოგადოებრივი მოვლენების შეფასებაზე. შეუძლებელია მათი წარმოდგენა ინდივიდის ცხოვრებისეული მიზნებისა და იდეალებისაგან მოწყვეტით. ისინი ხასიათდებიან მეტ-ნაკლებად გამოკვეთილი გაცნობიერებულობით, მნიშვნელოვანი ინტენსივობითა და რეაქციის ხანგრძლივობით; გადაეცემიან ერთი ადამიანიდან მეორეს და თავიანთ ანაბეჭდს ტოვებენ მათ გუნება-განწყობილებაზე.

გამომდინარე აქედან, სოციალურად მოუმწიფებელი ადამიანები, შესაძლოა აცნობიერებდნენ მხოლოდ კონკრეტულ ინტერესებს,

რაც თავის მხრივ განსაზღვრავს მათი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას მხოლოდ კონკრეტული საქმიანობისადმი.

ფსიქოლოგიაში დადგენილია, რომ ადამიანის მოთხოვნები ერთმანეთისგან განსხვავდება არა მხოლოდ თავიანთი შინაარსისა და თავისებურებათა(ძალის, მდგრადობის და ა.შ.) დინამიკურობის მიხედვით, არამედ მიმართულობის მიხედვითაც. მაგალითად, ზოგ მათგანს აქვს პირდაპირი, უშუალო ხასიათი, სხვები გაშუალებული არიან მიზნით ან ცნობიერი განზრახვით. ეს განსაზღვრავს იმ ხერხებსაც, რომლებიც ადამიანს უბიძგებს მოქმედებისკენ. პირველ შემთხვევაში ბიძგი მიდის მოთხოვნებიდან მოქმედებისაკენ და უკავშირდება უშუალო მოთხოვნების დაკმაყოფილებას. მსგავსი ტიპის ბიძგები დამახასიათებელია ადამიანის ორგანული მოთხოვნებისათვის. თუმცა, უშუალოდ წამქეზებელი შესაძლოა იყოს მდგრადი მორალური მოთხოვნებიც, რომლებიც ჩამოყალიბდა გარშემომყოფ ადამიანებთან ურთიერთობის პროცესში და იქცა ჩვეულებრივად.

გაშუალებული მოთხოვნების შემთხვევაში ბიძგი მოდის ცნობიერად დასახული მიზნიდან და არა მარტო არ ემთხვევა ადამიანის უშუალო მოთხოვნებს, არამედ შესაძლოა იმყოფებოდეს მათთან წინააღმდეგობაში. გაშუალებული ბიძგები აღმოცენდება იმ შემთხვევებში, როდესაც რაიმე ძლიერი და მყარი მოთხოვნდება პირდაპირი გზით ვერ კმაყოფილდება, და გულისხმობს შუალედურ მოქმედებებს, რომლებიც უნდა შეასრულოს ადამიანმა დასახული მიზნის მისაღწევად.

პიროვნების ცნობიერი განზრახვების ხორცშესხმის ძირითად საშუალებებს წარმოადგენს მისი ინტელექტუალური და ნებელობითი თვისებები. ამასთან მოქმედებს ე.წ. „კლასარედის კანონი“: ფსიქიკური ცხოვრების განვითარება პროპორციულია ადამიანის მოთხოვნებისა და მათი დაკმაყოფილების ხერხებს შორის მანძილისა. რაც უფრო რთული და შორს მიმავალია ადამიანის მიერ დასახული მიზანი, მით უფრო დახვეწილი ინტელექტი და შეუპოვარი ნებისყოფაა მის მისაღწევად საჭირო.

გამომდინარე იქიდან, რომ პიროვნების თვისებები და ფსიქიკური პროცესები წარმოადგენს დასახული მიზნების მიღწევის საშუალებას, შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის ნიშან-თვისებები ყალიბდება განსაზღვრული ქცევის ფორმების ათვისების შედეგად და საქმიანობის პროცესში. ათვისებული ქცევის ფორმების განმტკიცება ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ისინი ადამიანისთვის იქცევიან გარკვეული მოტივების, მისწრაფებების, მოთხოვნილებების რეალიზაციის საშუალებად.

პიროვნების ფსიქოლოგიური ნიშან-თვისებების გამყარება მოითხოვს როგორც მისი მოტივაციური სფეროს, ასევე ქცევის გარკვეულ ორგანიზაციას. რაც შეეხება მოტივაციას, ნიშან-თვისების მდგრადობა უპირველესად აღმოცენდება მაშინ, როცა ადამიანი განიცდის მოთხოვნილებას იმ ქცევისა, რაც შეადგენს მოცემული ნიშან-თვისების საფუძველს; მეორეც, როდესაც ეს ქცევა გამოდის მისთვის როგორც ნიშნად, იდეალი, რომლისკენაც იგი მიისწრაფვის. ამას გარდა, ქცევა (და მისი შესაბამისი ნიშან-თვისება) შესაძლოა განმტკიცდეს იმ შემთხვევაში, როცა პიროვნება მოქმედებს გარეგანი გამლიზიანებლის ბიძგის მიხედვით. თუმცა ამ შემთხვევაში აუცილებელია შესატყვისი ქცევის დროს მიღებულმა შედეგმა ადამიანისათვის შეიძინოს დამოუკიდებელი მნიშვნელობა.

ადამიანის პიროვნების მთლიანი სტრუქტურა, მისი შემადგენელი ფსიქიკური პროცესები და თავისებურებები, დამოკიდებულია მოთხოვნილებებზე, მისწრაფებებზე და განწყობებზე. ფსიქიკური პროცესები და თვისებები წარმოადგენს პიროვნების ფუნქციებს, დასახული მიზნის მიღწევის საშუალებებს. ამასთან, ფუნქციები და ფსიქიკური თვისებები ერთმანეთთან ურთიერთკომპენსაციურ დამოკიდებულებაშია.

5. უსიქიპური პროცესების სისტემა

პიროვნების რეალიზება ხდება საქმიანობაში. ამ შემთხვევაში, კიბერნეტიკოსები ადამიანს ახასიათებენ როგორც რთულ, თვითრეგულირებად სისტემას, რომელიც ინარჩუნებს წონასწორობას გარესამყაროსთან.

შემეცნებითი საქმიანობა მოიცავს:

- სენსორულ შემეცნებით პროცესებს, რომლებიც ასახავს საგნებისა და მოვლენების ცალკეულ ნიშან-თვისებებს. ამ მოქმედების ფსიქიკური შედეგია შეგრძნება.
- პერცეპტულ შემეცნებით პროცესებს, რომლებიც ასახავენ საგნებსა და მოვლენებს მთლიანობაში. ამ საგნებისა და მოვლენების ფსიქიკური ასახვაა აღქმა.
- მნიშვნელოვან პროცესებს, რომლებიც ქმნიან მეხსიერების ხატებს. მეხსიერების გარდაქმნა წარმოდგენის ახალ ხატებში არის წარმოსახვის პროცესი.
- ინტელექტუალურ, სხვანაირად აზროვნებით, პროცესებს, რომლებიც ასახავს მოვლენებს შორის არსებით კავშირებს.

შეგრძნებას, აღქმას, წარმოდგენასა და მეხსიერებას მიაკუთვნებენ შემეცნების გრძნობად ფორმებს. მაგრამ გრძნობადი ასახვა ადამიანთან დაკავშირებულია ლოგიკურ შემეცნებასთან, აზროვნებასთან. ადამიანის გრძნობად შემეცნებაში ცალკეული ზოგადის გამოვლინებად აისახება. გრძნობად შემეცნებაში არსებით როლს თამაშობს ენა, სიტყვა, რომელიც ყოველთვის განზოგადების ფუნქციას ასრულებს. თავის მხრივ, ლოგიკური შემეცნება(აზროვნება) ეფუძნება გრძნობადი გამოცდილების მონაცემებს, შეგრძნებებს, აღქმასა და მეხსიერებას. შემეცნების ერთიან პროცესში ხორციელდება ყველა შემეცნებითი პროცესის განუწყვეტელი ურთიერთქმედება.

შეგრძნებებზე დაფუძნებულია უფრო რთული შემეცნებითი პროცესები: აღქმა, წარმოდგენა, მეხსიერება, აზროვნება, წარმოსახვა. შეგრძნება წარმოადგენს ჩვენი შემეცნების „კარიბჭეს“. შეგრძნებების გარეშე ჩვენ ვერ შევიტყობდით მატერიის და მოძრაო-

ბის ვერანაირ ფორმებს.

შეგრძნებებში აისახება საგნის ობიექტური ნიშან-თვისებები (ფერი, სუნი, ტემპერატურა, გემო და ა.შ.) და ჩვენზე ზემოქმედი გამლიზიანებლების ინტენსივობა (მაგალითად, შედარებით უფრო მაღალი ან დაბალი ტემპერატურა). ინფორმაციის დაგროვება და გადამუშავება იწყება შეგრძნებითა და აღქმით, რომელთა ფიზიოლოგიურ საფუძველს შეადგენს გრძნობის ორგანოების საქმიანობა (გრძნობის ორგანოებს ფიზიოლოგიაში ანალიზატორები ეწოდება). მაგრამ აღიქვამენ არა ანალიზატორები, არამედ კონკრეტული პიროვნება გამომდინარე თავის მოთხოვნილებებიდან, ინტერესებიდან, მისწრაფებებიდან, უნარებიდან და ა.შ. ამდენად, აღქმა დამოკიდებულია როგორც აღქმის ობიექტზე, ასევე აღმქმელის ინდივიდუალურ თავისებურებებზე.

გარემომცველი საგნების აღქმა წარმოადგენს დინამიკურ პროცესს. ადამიანი ახორციელებს მრავალრიცხოვან პერცეპტულ მოქმედებას იმისათვის, რათა ჩამოაყალიბოს აღქმის ობიექტის ადეკვატური ხატი. ეს მოქმედებები შეადგენს თვალის მოძრაობას მხედველობითი აღქმის დროს, ხელის მოძრაობას შეხების დროს და ა.შ.

ადამიანის აღქმა ასევე დაკავშირებულია ობიექტისგან მიღებული შთაბეჭდილებების ანალიზთან და სინთეზთან. ობიექტი შეიძლება აღქმულ იქნეს სხვადასხვანაირი განათების პირობებში, განსხვავებულ მანძილზე, მდგომარეობაში და პირობებში. შორ მანძილზე დანახული ობიექტი, განათებული დღის ან ელექტრონული სინათლით, იცვლება, როდესაც მას აღმქმელი უახლოვდება. დაკვირვებელი ამ დროს იღებს უფრო მეტ წარმოდგენას მის შესახებ, რომელიც შეიძლება ეხებოდეს საგნის ფორმას, ზომას, ნაწილების შეთანაწყობას, ფერს და ა.შ. აღქმის სხვადასხვა რაკურსებისგან მიღებული განსხვავებული წარმოდგენების საფუძველზე, სულ უფრო ნათლად და ზუსტად იქმნება მომავალი მოწმის, დაზარალებულის, ექვმიტანილის და ბრალდებულის შთაბეჭდილება დაკვირვების საგანზე.

საგნებისა და მოვლენების ფერის, ფორმის, სუნის, ბგერის აღქმა მეტ-ნაკლებად დამოკიდებულია პიროვნების ყურადღებაზე, განწყობაზე. ყურადღება შეიძლება სპეციალურად იქნეს წარმართული საგნებისა და მოვლენების ცალკეული მხარეების აღქმაზე და ამით ხელი შეეწყოს მათ შორის განსხვავების დანახვას, ხოლო განწყობა აიოლებს ობიექტების აღქმას.

ჩვენებათა მასალის ჩამოყალიბების სირთულე მდგომარეობს იმაში, რომ აღქმის პროცესში ერთეობა სუბიექტებში არსებული, ადრე შექმნილი შეხედულებები საგნებზე და დაგროვილი ცოდნა მათ შესახებ.

დაკითხვის საგანს ჩვეულებრივ წარმოადგენს გარემოებები, რომელთაც რაიმე კავშირი ჰქონდათ დანაშაულთან. მაგრამ აქედან არ შეიძლება გამომდინარეობდეს, რომ მომავალი ჩვენებების მასალა აღიქმება იზოლირებულად იმ საგნებისა და მოვლენებისგან, რომლებიც არ მიეკუთვნებიან დაკითხვის საგანს. ადამიანი მხოლოდ გარესამყაროს იმ სიგნალებით რომ სარგებლობდეს, რომლებსაც მოცემულ მომენტში იღებს მისი გრძნობის ორგანოები, მაშინ საეჭვო იქნებოდა ცნობიერი საქმიანობა. გარემოში მიმდინარე მოვლენებში ორიენტირების უნარი, აღქმული ობიექტების დანიშნულების გაგება ადამიანს ანიჭებს ცხოვრებისეულ გამოცდილებას, რისი საფუძველიც მეხსიერებაა. ადამიანის მიერ ნებისმიერი საგნის აღქმა წარმოადგენს არა უბრალოდ მხედველობითი, სმენითი ან სხვა ხასიათის გრძნობადი მონაცემების შექმნას, არამედ ყოველთვის დაკავშირებულია დანახულის გააზრებასთან, ახსნასთან. ამასთან, ნაკლებმნიშვნელოვანია, აღქმა უეცარია თუ ხანგრძლივი.

მომავალი მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვიმითანილისა თუ ბრალდებულის აღქმაში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ილუზიებს (შეცდომებს). მათი აღმოცენების პროცესს საკუთარი კანონზომიერებები აქვს.

— ილუზია ზოგჯერ ჩნდება იმ განსაკუთრებული პირობების შედეგად, რომლის დროსაც მიმდინარეობს დაკვირვება. მაგალითად, დაკვირვება ჭუჭყრუტანაში ცალი თვალთ ყურების დროს.

– მხედველობითი ილუზიების უმრავლესობა აღმოცენდება ხილულზე მცდარი მსჯელობის გამო; ტყუილი ამ დროს ჩნდება მხედველობითი ხატის არასწორი გააზრების შედეგად.

– რიგი ილუზიისა განპირობებულია თვალის ოპტიკური არასრულყოფილებით და მხედველობით პროცესში მონაწილე სხვადასხვა ანალიზატორის ზოგიერთი, განსაკუთრებული თავისებურებით. შესაძლებელია, ასევე მხედველობითი შეგრძნებების დამახინჯება ახლომხედველობის, შორსმხედველობის, დაღტონიზმისა და მხედველობითი აპარატის სხვა დეფექტის შედეგად.

ფსიქოლოგიაში დიდი ყურადღება ეთმობა სხვადასხვა მოწყობილობის მაჩვენებლებისა და კავშირის თანამედროვე საშუალებების სიგნალების ადამიანის მიერ აღქმის სიზუსტისა და სისწრაფის შესწავლას. გამომძიებლის დამკვირვებლური თვისებების ანალიზის დროს, სწრაფმიმდინარე მოვლენების შესახებ მოწმეებისა და დაზარალებულების ჩვენებების ფორმირების პროცესის გამოკვლევისას, სასამართლო ფსიქოლოგიამ შეიძლება გამოიყენოს საინჟინრო ფსიქოლოგიის დებულებები. თანამედროვე სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის პირობებში არაიშვიათად უხდებათ მოწმეების, დაზარალებულების, ექვმიტანილებისა და ბრალდებულების დაკითხვა იმ ინფორმაციასთან დაკავშირებით, რომელიც მიღებულია კავშირის უახლესი საშუალებების გამოყენებით. უფრო მეტიც, საგამოძიებო საქმიანობაში აღმოცენდება სისხლის სამართლის საქმეების ახალი კატეგორია, დაკავშირებული საავიაციო კატასტროფასთან, უსწრაფესი მანქანებისა და აპარატურის მუშაობასთან. ამიტომ გამომძიებლებმა აუცილებლად უნდა იცოდნენ, თუ როგორი შეცდომები შეიძლება იქნას დაშვებული მოწმეთა, დაზარალებულთა, ექვმიტანილთა და ბრალდებულთა მხრიდან, მათ მიერ ტექნიკური მოწყობილობებიდან და დანადგარებიდან მიღებული სიგნალების აღქმასა და გადამუშავებაში.

ერთ-ერთ უნიშვნელოვანეს საკითხს ფსიქოლოგიაში ყურადღების პრობლემა წარმოადგენს. ყურადღებაში იგულისხმება ცნობიერების მიმართულება და კონცენტრირებულობა რაიმე განსაზ-

ღვრულზე. ყოველ ჩვენგანზე ნებისმიერ მომენტში ათასობით სრულიად განსხვავებული გამლიზიანებელი მოქმედებს და იწვევს მხედველობით, სმენით, შეხებით და სხვა შვერძნებას. მაგრამ ყველა მათგანი ვერ აღწევს ჩვენ ცნობიერებამდე: აღმოცენებული შვერძნებების უსასრულო სიმრავლიდან, ცნობიერება გამოყოფს მეტ-ნაკლებად ვიწრო სფეროს. ყოველ მოცემულ მომენტში, ჩვენ თვალნათლივ აღვიქვამთ მხოლოდ საგანთა შედარებით მცირე რაოდენობას. გამომდინარე აქედან, ყურადღება ერთი ან რამდენიმე საგნისადმი ყოველთვის იწვევს უყურადღებობას დანარჩენისადმი. ამის საფუძველზე ამბობენ, რომ ყურადღების მოვლენებში შეინიშნება ცნობიერების არჩევითი ხასიათი. სწორედ ამიტომაც, რომ ადამიანი როცა ყურადღებას აქცევს ერთი სახის ობიექტებს, უყურადღებობას იჩენს სხვებისადმი. ის გარეგანი გამლიზიანებლები, რომლებიც არ მიიპყრობენ ჩვენ ყურადღებას, ანდა საერთოდ არ დადიან ჩვენ ცნობიერებამდე, მასში უმნიშვნელო და ადვილად დაიწვეებად კვალს ტოვებენ.

ყურადღების მიმართულება განისაზღვრება გარკვეული ფაქტორებისადმი ინტერესითა და მნიშვნელობით. ნებისმიერ ადამიანს უპირველესად აინტერესებს ის, რაც მის საქმიანობასთანაა დაკავშირებული მოცემულ მომენტში. აღქმაზე ადამიანის პიროვნების თავისებურებების ზეგავლენის მითითებისას, აუცილებელია, აღინიშნოს აღქმის თვისებების დამოკიდებულება ადამიანის გრძნობის ორგანოების მდგომარეობაზე.

სხვადასხვა ადამიანს განსხვავებული აქვს მხედველობისა და სმენის სიმახვილე, ყნოსვის, გემოს, შეხების მგრძნობელობა, არაერთგვაროვანია ფერთა განსხვავების, ბგერის ლოკალიზების, დროსა და სივრცეში ორიენტირების უნარი და სხვ.

ბუნებრივია, რომ რიგი ფიზიკური ნაკლოვანება, მაგალითად, სმენის, მხედველობის დაქვეითება, ხელს შეუშლის ინდივიდის მიერ ამა თუ იმ ფაქტის სწორ აღქმას.

როგორც ჩანს, კონკრეტული საგნის აღქმა რთული მოვლენაა. განსაკუთრებით ეს ითქმის ადამიანის აღქმაზე: გამოძიების მო-

ნაწილად „იჭერს“ და იაზრებს არა მხოლოდ საგნის მთლიან ხატს და ცალკეულ „ფიზიკურ“ თვისებებს, არამედ ამ პროცესში ჩართულია ამ თვისებების ახსნა—განმარტებაც. მაგალითად, მეტყველების, სიტყვათა გამოთქმების თავისებურებების, ქცევისა და გარეგანი იერსახის მიხედვით მსჯელობენ ასაკზე, ეროვნულობაზე, პროფესიაზე, პიროვნების ხასიათზე, სხვა ადამიანებისადმი ემოციურ დამოკიდებულებაზე და ა.შ. ყოველ ინდივიდში სხვა ინდივიდთა სოციალური ნიშან—თვისებების აღქმის სიზუსტე შეიძლება იყოს განსხვავებული და დამოკიდებული ცხოვრებისეულ და პროფესიულ გამოცდილებაზე.

მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილისა და ბრალდებულის ჩვენების ჩამოყალიბების ერთ—ერთ უცილობელ პირობას წარმოადგენს სიტყვის გაგება. სრული გაგება მიიღწევა მაშინ, როცა ორივე მხარეს — მას, ვინც ლაპარაკობს და მასაც, ვინც ისმენს — მხედველობაში აქვთ ერთი და იგივე. ერთი ადამიანის მიერ მეორის არგაგება, შეიძლება მოხდეს მრავალი მიზეზის გამო. ეს დამოკიდებულია არა მხოლოდ ენობრივ ბარიერზე, არამედ იმ პირის ინდივიდუალურ თავისებურებებზე, რომელიც წარმოთქვამს სიტყვას და იმ პირზეც, ვინც აღიქვამს მას. პირველმა, შეიძლება წარმოთქვას სიტყვები გაურკვეველად, ბუნდოვნად, ზოგიერთი ბგერის დაკლებით. მეორეს კი შესაძლოა ჰქონდეს დაქვეითებული სმენითი აღქმა ან ცუდად ფლობდეს იმ ენას, რომელზეც მიდის საუბარი. აღქმაზე ღიდ ზეგავლენას ახდენს „წინასწარი განწყობა“, მაგალითად, წინასწარ შექმნილი წარმოდგენა იმაზე, თუ რა აზრი დევს მოლაპარაკის ქცევისა და გამოთქმულ სიტყვებში. ყოველივე ეს კეუსიენის არა მხოლოდ მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილისა და ბრალდებულის აღქმას, არამედ გამოძიებლის საქმიანობასაც, როდესაც დაკითხვის დროს ის უსმენს რიგით ბოლო პიროვნების მონათხრობს.

ამრიგად, ჩვენებათა ფორმირების სტადიაში საგნების, ადამიანებისა და მოვლენების ფაქტობრივი აღქმა განპირობებულია არა მარტო გრძნობის ორგანოების პერიფერიული გამღიზიანებლებით,

არამედ აღმქმელის მთელი წარსული გამოცდილებით. ეს გვეხმარება გავერკვეთ იმაში, თუ ის, რაც გაუცნობიერებული რჩება მოწმეთათვის, დაზარალებულთათვის, ექვმიტანილთა და ბრალდებულთათვის როგორ „ილექება შრეებად“ აღქმის ჩვეულებრივ პროცესზე. სრულფასოვანი აღქმა ითვალისწინებს, რომ აღმქმელი სწორად შეაფასებს ობიექტს ნაწილებში და მთლიანობაშიც, ჭეშმარიტად ასახავს მის აზრსა და დანიშნულებას. თუკი ეს არ ხდება, მაშინ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს აღქმაში ობიექტისა და მისი შემადგენელი ელემენტების გადაადგილებას. ეს გარემოება დაკავშირებულია შეგრძნებებისა და აზროვნების ერთიანობასთან. იმისათვის, რათა სწორად შეფასდეს დასაკითხის ჩვენებები, საჭიროა გამოცალკევდეს მათში გრძობადი მონაცემები, რომლებიც წარმოადგენდნენ აღქმის „მასალას“ და გაანალიზდეს მისი ინტერპრეტაცია თავად გამოძიებლის, დაზარალებულის, ექვმიტანილისა და ბრალდებულის მიერ.

ამდენად, ფსიქიკა ვითარდება ადამიანის გარე სამყაროსთან პრაქტიკული ურთიერთქმედების შედეგად. პიროვნების საქმიანობა განსაზღვრავს ყველა ფსიქიკური პროცესის პროგრესს. ფსიქიკური პროცესები – შეგრძნება, აღქმა, ყურადღება, მეხსიერება, აზროვნება, ემოციები – წარმოადგენს მოქმედებათა განსაკუთრებულ ფორმას: მეხსიერებისთვის – ეს არის მნემიკური მოქმედებები, დაკავშირებული მასალის დახსოვებასთან; აზროვნებისთვის – გონებრივი მოქმედებები, მიმართული ობიექტებს შორის მიმართებების, არსებული პრობლემების გარკვევაზე; ხოლო ემოციებისთვის – განცდები, რომლებიც, ერთი მხრივ, ავლენენ ადამიანის სუბიექტურ დამოკიდებულებას რაიმესადმი ან ვინმესადმი, მეორე მხრივ კი აღადგენენ მის სულიერ წონასწორობას.

5.1. ემოციები და ნებელობა

როსული და უჩვეულო სიტუაციები, მწვავე კონფლიქტები, რომელთა დროსაც ხდება სამართალდარღვევა, რიგ შემთხვევაში ხელს უწყობენ ადამიანში ისეთი ფსიქიკური მდგომარეობების განვითარებას (აფექტი, მპვინვარება, შიში, დაბნეულობა და სხვ), რომლებიც, ფსიქოლოგიის სხვა დარგებთან შედარებით, იურიდიულ ფსიქოლოგიაში ყველაზე მეტად წარმოადგენს სამეცნიერო ანალიზის საგანს. მაგრამ ეს მდგომარეობები, ისევე როგორც, სამართალდამრღვევი პიროვნების ხასიათის მდგრადი თავისებურებები, ვითარდება და მიმდინარეობს ზოგადფსიქოლოგიურ და ფსიქოფიზიკურ კანონებზე დაქვემდებარებით. იურიდიული ფსიქოლოგიის საგნის სპეციფიკა გამოიხატება ამ ფსიქიკური მდგომარეობების ხედვის თავისებურებაში; მათი სამართლებრივი მნიშვნელობის გამოკვლევაში; მათი „კრიზისოვნულობის“ ხარისხის შეფასებაში; სამართლებრივი ნორმების დარღვევის შემცირების მეცნიერულად დასაბუთებული მეთოდების ძიებაში და ა.შ.

ემოციური აქტიურობა აღმოცენდება ტაქტიკური ამოცანების გადაწყვეტის პროცესის კრიტიკულ მომენტებში და უკავშირდება ძიების სწორი მიმართულების გამოვლენას. მსგავს მომენტებში გადაწყვეტილების მიღებასთან დაკავშირებული საქმიანობა ხასიათდება ძალიან სწრაფი რეაქციით. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მთლიანობაში სიტუაცია ფასდება მომეტებულად ემოციურად. ვითარებაში ზოგადი ორიენტირებულობა, მისი წინასწარი შეფასება ემოციის ფუნქციას წარმოადგენს. ასეთი ცოდნის სუბიექტივისტურობის მიუხედავად, საზეზუა ობიექტური შინაარსი – რეალური სიტუაცია. ემოციურ შეფასებაში აღმოცენდება შეგრძნებებისა და აღქმის მომავალი ერთიანობის პირველი, წარმოსახვითი ხატი.

ემოციები და გრძნობები განსაკუთრებულ როლს ასრულებენ სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილე პირთა საქმიანობაში. მათ გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა კონტაქტის დამყარება დასაკითხ პირებთან (განსაკუთრებით კონფლიქტურ სიტუაციებში).

ემოციები და გრძნობები გამოძიებაში არა მარტო დადებით როლს ასრულებენ. გამოძიებლის უარყოფითმა ემოციურმა მდგომარეობამ შეიძლება დაარღვიოს, ზოგჯერ კი შეუძლებელი გახადოს მისი საქმიანობა. ემოციებსა და გრძნობებს შეუძლიათ სინამდვილისადმი არაადეკვატური წარმოდგენების გამოწვევა. მოჭარბებული გრძნობების ზეგავლენის ქვეშ, გამოძიებელი შეიძლება მივიდეს მისთვის „სასურველ“ შედეგამდე, რომელიც შორს იქნება ჭეშმარიტებისგან.

საქმიანობაში მიღებულ ფრუსტრაციებს უპირისპირდება ტოლერანტობა, გაგებული როგორც მომთმენიანობა, ფრუსტრატორების ძლიერი ზემოქმედების გადალახვის უნარი. ამ დროს პიროვნება არ გამოხატავს მკვეთრ რეაქციებსა და განცდებს.

აღქმის ხარისხი დამოკიდებულია არა მხოლოდ ადამიანის გრძნობის ორგანოების მდგომარეობაზე, არამედ აღქმის მომენტში მის ფიზიკურ და ფსიქიკურ მდგომარეობაზეც. მაგ; ავადმყოფობამ შესაძლოა გავლენა მოახდინოს მიღებული შეგრძნებების უტყუარობაზე და გახდეს არასრულყოფილი აღქმის მიზეზიც. აღქმის ხარისხზე სხვადასხვაგვარად მოქმედებს დაღლილობა, სიმთვრალე, ალელვება და ა.შ. მაგალითად, ნასვამმა დაზარალებულმა შეიძლება არსებითად დაამახინჯოს აღქმული ფაქტები.

აღქმა დიდად არის დამოკიდებული ადამიანის ხასიათის თავისებურებებსა და გუნება-განწყობილებაზე, ჩამოყალიბებულ ჩვევებზე, რაც წინასწარ განსაზღვრავს მის გარესინამდვილისადმი დამოკიდებულებას, ინტერესებსა და მიდრეკილებებს. ამალღებულ განწყობილებაზე მყოფ ადამიანს შეუძლია უფრო მეტად შეამჩნიოს სინამდვილის დადებითი მხარეები; დათრგუნულ მდგომარეობაში კი — უფრო მეტად უარყოფითოს ხედავს, არაიშვიათად აზვიადებს კიდევ მათ.

ინფორმაციის მიღებისა და გადამუშავების პროცესზე შეიძლება ზეგავლენას ახდენდეს გრძნობები ან ემოციები. ადამიანს ერთი მოვლენა ალელვებს, მეორე გულგრილს ტოვებს; ზოგი უყვარს, ზოგს — ვერ იტანს, ხოლო ზოგიერთისადმი საერთოდ არა აქვს

არავითარი დამოკიდებულება. ადამიანი განიცდის სიხარულსა და მწუხარებას, კმაყოფილებას და უკმაყოფილებას... განცდილი გრძნობები, პიროვნების ინდივიდუალური თავისებურებებიდან და აღქმის კონკრეტული სიტუაციებიდან გამომდინარე, შეიძლება იყოს მეტ-ნაკლებად სიღრმისეული.

ემოციები და გრძნობები ყოველთვის პირდაპირ და არაპირდაპირ ასახავენ ობიექტურ რეალობას. ისინი თითქოსდა ინდიკატორებს წარმოადგენენ და მიუთითებენ ორგანიზმისთვის გარეგანი ზემოქმედებების სარგებლიანობის ხარისხზე ან პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთმიმართებაზე. გამომძიებლის პროფესიული საქმიანობა, საერთოდ თანამედროვე ადამიანის მთელი ცხოვრება, გადატვირთულია იმ მოვლენებითა და სიტუაციებით, რომლებიც იწვევენ ყველაზე განსხვავებულ ემოციურ გამოხმაურებას. ყველა ეს გრძნობა გამსჭვალავს, გარკვეულ ელფერს აძლევს ადამიანის საქმიანობას, მათ შორის მის შეგრძნებებს, აზრებს, წარმოსახვას და ა.შ.

ჩვენებათა ჩამოყალიბება არაიშვიათად მიმდინარეობს კრიტიკულ სიტუაციებში, რომლებიც ადამიანში იწვევენ განსხვავებულ ემოციურ რეაქციებს.

ამგვარი რეაქციის თავისებურ ფორმად გვევლინება დაძაბულობა და დაბნეულობა. დაძაბულობა, ანუ სტრესული მდგომარეობა აღმოცენდება საფრთხის დროს, სხვადასხვა ფიზიკური და გონებრივი გადატვირთვისას, სწრაფი და მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მიღების აუცილებლობისას და ა.შ. ადამიანი, რომელიც აღმოჩნდება დანაშაულის (მაგალითად, ძარცვის) თვითმხილველი ან მსხვერპლი, განიცდის დაძაბულობას. ამასთან მიხედვით ყველა ფსიქიკური პროცესი თითქოსდა დამუხრუჭებულია: ადამიანს ცუდად ესმის, ცუდად ზედავს, ნელა ფიქრობს, ცუდად შეიგრძნობს საკუთარ მოძრაობებს. ზოგ ადამიანში დაძაბულობის სურათი შეიძლება იყოს მკვეთრად გამოხატული და ხანგრძლივი, სხვებთან — ნაკლებად შესამჩნევი და ხანმოკლე. ფრუსტრაცია მიუთითებს იმ სიტუაციაზე, რომელიც გადაჯაჭვულია წარუმატებლობასთან, მარცხთან.

ზოგი მკვლევარი ფრუსტრაციას განსაზღვრავს როგორც ფსიქიკურ მდგომარეობას, გამოხატულს განცდებისა და ქცევების ხასიათობრივ თავისებურებებში, რაც გამოწვეულია მიზნის მიღწევის გზაზე ობიექტურად გადაულახავი (ან სუბიექტურად ასეთად აღქმული) სიძნელებით.

დაბნეულობის მდგომარეობაში შეიძლება აღმოჩნდეს დაზარალებული, რომელსაც არ შეუძლია აღწეროს დამნაშავე, რომელიც მას თავს დაესხა. დაბნეულობისა და დაძაბულობის განსხვავება ძვეს მათ წარმომავლობაში. აღიარებულია, რომ თუ დაძაბულობის დროს ყურადღებასა და აზროვნებაში დარღვევები გამოწვეულია ემოციური მდგომარეობით, დაბნეულობის დროს შეცდომები აღქმაში — პირველადია, ხოლო ემოციები კი მეორადი.

ადამიანის მიერ საფრთხის გაცნობიერება იწვევს შიშს. არსებობს შიშის სამი ფორმა: ა) სთენიკური ფორმა (პანიკა), რომელიც ცუდად კონტროლირებადია ცნობიერების მხრიდან; ბ) ასთენიკური ფორმა, რომელიც მიმდინარეობს ხანმოკლედ და გამოიხატება კანკალში, მიზანშეუწონელ საქციელში, გაშეშებაში; გ) სთენიკური აგზნებადობა, რომელიც წარმოადგენს ცნობიერების მიერ რეგულირებად ქცევას, მიმართულს საფრთხის გადალახვასა და შიშის დათრგუნვაზე.

შიშის სთენიკური და ასთენიკური ფორმების დროს აღმქმელის ყურადღება მოცულია აღმოცენებული საშიშროებით. აქედან გამომდინარეობს ცნობიერების შევიწროება, ასახვის სიზუსტისა და სისრულის დაქვეითება, სიტუაციის შეფასების არასწორობა. სთენიკური აგზნებადობისას შიში რჩება, მაგრამ საქმიანობა განისაზღვრება აზროვნებითა და ნებელობით. ეს აიძულებს ადამიანს, მთელი ძალისხმევა წარმართოს საფრთხის გადალახვაზე. მსგავსი ემოციური აღმავლობა ხელს უწყობს ადამიანს განახორციელოს სწრაფი და სწორი ორიენტაცია შესატყვისი მოქმედებებით.

ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ შიშმა შეიძლება არაერთგვაროვანი გავლენა მოახდინოს ჩვენებების ფორმირების პროცესზე. ერთ შემთხვევაში, შიშის გამო მოვლენები აღიქმება გაზვიადებულად,

მეორეში — ისინი ცუდად ან საერთოდ არ ფიქსირდება, მესამეში — აღიქმება სწორად და ობიექტურად.

ჩვენების დამახინჯება ზოგჯერ იმითაც აიხსნება, რომ შიშის შემცველ სიტუაციაში აზროვნება ყოველთვის არ შეიძლება იყოს ობიექტური. ზოგჯერ, სიტუაცია შეიძლება შეცდომით აღქმულ იქნეს როგორც სახიფათო; შეიძლება გადაფასდეს მოწინააღმდეგის ძალა და სათანადოდ არ შეფასდეს საკუთარი შესაძლებლობები. ასეთ შემთხვევებში შიშის მიზეზი მდგომარეობს აღმქმელის აზროვნების არარეალურობაში. ასეთი შიში ხშირად გამოვლინდება ემოციურად აგზნებად, შთაბეჭდილებიან ადამიანებში.

არსებობს ემოციური რეაქციის კიდევ ერთი ფორმა — შფოთვა, ანუ ისეთი საშიშროების ლოდინი, რომელიც ადამიანმა არ იცის საიდან მომდინარეობს და ამიტომ ღელავს. შფოთვა ზეგავლენას ახდენს როგორც დაზარალებულის, ასევე დამნაშავეის ჩვენებების ჩამოყალიბებაზე.

ყოველივე აღნიშნულიდან შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ ყველა საქმესთან დაკავშირებით აუცილებელია დაზარალებულის, მოწმის, ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის დაკითხვა რაც შეიძლება სწრაფად. მაგრამ თუკი არსებობს ეჭვი იმისა, რომ უშუალოდ დანაშაულის ჩადენის შემდეგ მოცემული ჩვენებები არ არის საფუძვლიანი, მაშინ, სამოთხის დღის შემდეგ, მიზანშეწონილია განმეორებითი დაკითხვის ჩატარება. ამასთან, დამატებითი მონაცემები, რომელიც განმეორებით ჩვენებებში იქნება, არ უნდა იწვევდეს უნდობლობას და საჭიროა მათი საგულდაგულო შემოწმება.

ნებელობა წარმოადგენს წინააღმდეგობების გადალახვასთან დაკავშირებულ ცნობიერ, მიზანმიმართულ, ფსიქოლოგიურ აქტიურობას. ეს არის მთლიანობითი ფსიქიკური პროცესი, რომლიდანაც პიროვნების მიზნებისათვის გამოიყოფა ნებელობითი იმპულსი

ნებელობის ჩამოყალიბების საწყისს წარმოადგენს ლტოლვა, რომელიც აღმოცენდება ინსტინქტების ბაზაზე. ესენია: კვებითი, თავდაცვითი, სქესობრივი და ა.შ. როცა ცნობიერებაში ლტოლვა საკმარისად ჩამოყალიბებულია, გარკვეულია მისი დაკმაყოფილების

გზები და ხერხები, მაშინ მას ეუწოდებთ „სურვილს“. ადამიანის პიროვნების ისტორიული განვითარების პროცესში ნებელობა ჩამოყალიბდა როგორც ფსიქიკის თვისება, რომელიც ცნობიერებას წარმართავს დაბრკოლებების გადალახვისაკენ.

რთულ ნებელობით პროცესში შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე ეტაპი. პირველი ეტაპია მისწრაფების აღმოცენება განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად. შემდგომ ჩნდება ამ მიზნის მიღწევის სხვადასხვა შესაძლებლობების გაცნობიერება (II ეტაპი) და მაშინვე მას მოჰყვება მოტივები (III ეტაპი), რომლებიც განამტკიცებენ ან აბათილებენ ამ შესაძლებლობებს. ამის შემდეგ იწყება მოტივთა ბრძოლა (IV ეტაპი). განიხილავს, აწონ-დაწონის რა სხვადასხვა მოტივებს, გაითვალისწინებს კონკრეტულ ვითარებას, ადამიანი იღებს გადაწყვეტილებას (V ეტაპი). ნებელობითი მოქმედება მთავრდება მიღებული გადაწყვეტილების რეალიზაციით (VI ეტაპი). ეტაპების ხანგრძლივობა სხვადასხვანაირია და დამოკიდებულია პიროვნების თავისებურებებზე და მიღებული გადაწყვეტილების შესრულების ობიექტურ პირობებზე. რათა ლტოლვა, მისწრაფება გადაიქცეს მოქმედებად, საჭიროა გაბედულება (საბოლოო არჩევანის გაკეთების უნარი). განსაკუთრებით რთულია მოტივთა ბრძოლის ეტაპის გადალახვა და მიღებული გადაწყვეტილების განხორციელება.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია ისეთი ნებელობითი თვისება, როგორცაა ინიციატივა, რაც განსაკუთრებით საჭიროა მიღებული გადაწყვეტილების შესრულებისას. სხვა ნებელობით თვისებებს შორის აღსანიშნავია დამოუკიდებლობა, თავშეკავებულობა, თვითფლობის შენარჩუნება მოულოდნელი გართულებებისას და თვითკრიტიკულობა.

ნებელობითი უნარის განვითარება ხანგრძლივი პროცესია. ადრეულ ბავშვობაში მშობლები ცდილობენ თავიანთ შვილებს ჩამოუყალიბონ სულ მარტივი ჩვევები, რომლებიც რთულდება ინდივიდის განვითარებასთან ერთად.

ნებისმიერი ნებელობითი პროცესის დასკვნით ეტაპს წარმო-

ადგენს კუნთური მოძრაობა. ის შეიძლება იყოს სრულიად განსხვავებული, დაწყებული დაზგაზე რთული დეტალის გამოჩარხვიდან და დამთავრებული დაუსახურებელ შეურაცხყოფაზე საპასუხო რეაქციით.

არასწორი აღზრდა ადამიანს ხლის ნებელობითი საქმიანობისადმი ნაკლებუნარიანს.

ადამიანის ნებელობა გამოძინარე ძალისგან, მორალური აღზრდილობისა და დამოუკიდებლობისგან განსხვავებულად გამოვლინდება.

ძალის მიხედვით ნებელობითი გამოვლინებები ხასათდება როგორც ძლიერი, საშუალო და სუსტი. ნებისყოფის ძალის ესა თუ ის ხარისხი გამოიხატება მთელ ნებელობით პროცესში: მისწრაფებაში, სურვილში, გადაწყვეტილების მიღების სისწრაფეში, მიღებული გადაწყვეტილების სიმყარეში. ნებისყოფის ძალა ვლინდება გამბედაობაში, უფრო სწორედ გადაწყვეტილების შესრულების სრულ დარწმუნებულობაში, რამდენად რთულიც არ უნდა იყოს შემხვედრი წინააღმდეგობები. მაგრამ არა ყოველგვარი გადაწყვეტილების შესრულება, არა ყველანაირი განხორციელებული მოქმედება მეტყველებს ნებისყოფის ძალაზე. ნებისყოფის ძალა შეიძლება გამოვიცნოთ იმასთან დამოკიდებულებით, თუ როგორ წინააღმდეგობებს გადალახავს ადამიანი ნებელობითი ქმედებისას და როგორ შედეგებს იღებს იგი. თუკი ადამიანი მისთვის ძნელ სიტუაციებში ავლენს თავდაჭერილობას, გამძლეობას, მოთმინებას, დაინებულობას, მაშინ ეს ნიშნავს, რომ იგი ძლიერ ნებისყოფას ფლობს.

ნებისყოფის სუსტი გამოვლინება ფასდება როგორც უნებისყოფობა. ყველა ნიშან-თვისება, რომელშიც გამოიხატება ნებელობითი ხასიათის ძალა და სიმტკიცე, იქცევა დადებითად იმ დონით, როგორითაც ვლინდება პიროვნების მორალური აღზრდილობა, რომელიც ახასიათებს როგორც ადამიანის ქცევის ფორმებს, ასევე მის მიმართებებს სხვა ადამიანებისა და საზოგადოებისადმი.

მორალური აღზრდილობა განისაზღვრება იმის მიხედვით, თუ როგორ მიზნებს ისახავს ადამიანი, რა ხერხებით ცდილობს მათ

მიღწევას, როგორი ლტოლვებით არის გამოწვეული მისი ნებელობითი მისწრაფებები, სურვილები, რა პრინციპებით ხელმძღვანელობს ცხოვრებაში ამა თუ იმ გადაწყვეტილების მიღებისას. ნებელობითი თვისებები: დაჟინებულობა, თავდაჭერილობა, მდგრადობა, დამოუკიდებლობა, ამტანობა და სხვ. იქნება სრულფასოვანი, თუკი ისინი შეერწყმება ადამიანის მაღალ მორალურ თვისებებს.

ამორალური ადამიანისათვის ხალხი წარმოადგენს მისი ეგოისტური მიზნების მისაღწევ იარაღს. ეს არის ინდივიდი, რომელსაც სინდისი საერთოდ არ გააჩნია. უნდა აღინიშნოს, რომ რეციდივისტთა უმრავლესობა, რომლებიც ჩადიან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულს, ასეთია.

ამ ორი, პოლარულად სრულიად ურთიერთსაწინააღმდეგო ხასიათის გარდა, არსებობს სხვადასხვა გარდამავალი ტიპი. მაგალითად, თუკი გაბედული ადამიანის სამართლიანობა გამოვლინდება ყველა შემთხვევაში, მაშინ მხდალის სამართლიანობა დამოკიდებული იქნება იმაზე, მიაყენებს თუ არა სიმართლის თქმა ზიანს მის პირად ინტერესებს.

ხასიათის ნებელობითი ნიშნები ადამიანის ემოციურ თავისებურებებთან განსაზღვრულ შეთანაწყობაში გამოვლინდება. ნებისყოფიან ადამიანში ნებელობა დომინირებს გრძნობებზე, ემოციური ხასიათის მქონე ადამიანში კი უპირატესი მნიშვნელობა აქვს ემოციურ მდგომარეობებს. ქცევა ხშირად ხორციელდება შემთხვევით აღმოცენებული გრძნობებისა და განწყობების ზეგავლენით.

ემოციური ლტოლვები, რომლებიც გამოვლინდება ნებელობით პროცესებში, არის მორალური ან ამორალური; განცდებში, ისევე როგორც მისწრაფებებში და ზრახვებში, გამოიხატება ადამიანის მორალური სახე.

5.2. მხსნიერება

ინფორმაციის დახსომების, შენარჩუნებისა და შემდგომი აღდგენის პროცესები განისაზღვრება იმით, თუ რა ადგილი უჭირავს მას სუბიექტის საქმიანობაში, როგორია მისი მნიშვნელოვნობა, რას აკეთებს ადამიანი ამ ინფორმაციით და ა.შ. განსაკუთრებით პროდუქტიულად დაიხსომება მასალა, დაკავშირებული საქმიანობის მიზანთან, მის ძირითად შინაარსთან. ასეთ შემთხვევებში უნებლიე დახსომებაც კი შეიძლება უფრო პროდუქტიული იყოს, ვიდრე ნებითი.

ნაკლებ პროდუქტიულად ხდება იმ მასალის დახსომება, რომელიც არ უკავშირდება საქმიანობის მიზანს. უფრო ნაკლებ ეფექტურად მიმდინარეობს ნეიტრალური, ფონური გამღიზიანებლების დახსომება, რომლებიც არ არიან დაკავშირებული მიმდინარე მოქმედების შინაარსთან ან ხასიათთან. ნეიტრალური ფონური გამღიზიანებლების დახსომების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს მაგ; გამღიზიანებელის სიკაშკაშე ან სიახლე.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ემოციების გავლენა დახსომების პროცესზე. დახსომება იქნება უფრო მეტად პროდუქტიული, თუკი აღქმა განხორციელდება მომატებული ემოციურობის ფონზე. როცა მოვლენა ეხება გრძობებს, მაშინ ადამიანის გონებრივი საქმიანობა უფრო აქტიურდება და აიძულებს მას არაერთჯერ დაუბრუნდეს და გაიხსენოს განცდილი და გადატანილი.

მოწმე, დაზარალებული, ეჭვმიტანილი და ბრალდებული უკეთ იხსომებს სასიამოვნოს ან უსიამოვნოს იქიდან გამომდინარე, თუ რა არის მათთვის, მოცემულ შემთხვევაში, უფრო მნიშვნელოვანი. მაგრამ მკვლევართა მიერ აღნიშნულია, რომ როგორც უსიამოვნო, ასევე სასიამოვნო მოვლენებმა, ხშირ შემთხვევაში, შეიძლება ადამიანისთვის დაკარგონ თავიანთი აქტუალური მნიშვნელობა და დავიწყებულ იქნენ გარკვეული პერიოდის შემდგომ. ეს შეიძლება მოხდეს არა მარტო იმისგან გამომდინარე, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდათ მათ ადამიანისთვის თავის დროზე, არამედ მისი ცხოვრების და საქმიანობის ახალი სიტუაციებთან დაკავშირებითაც, რამაც

შეიძლება შეცვალოს პიროვნებისათვის ამ მოვლენების პირველსაწყისი აზრი და მნიშვნელობა.

გამომდინარე აქედან, აუცილებელია, გათვალისწინებულ იქნეს მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილის და ბრალდებულის ინდივიდუალური ქარაქტეროლოგიური თავისებურებები: სხვა, დანარჩენ, თანაბარ პირობებში ერთნი მიდრეკილნი არიან სასიამოვნოს დახსომებისადმი, სხვანი — უსიამოვნოსი, რაც დამოკიდებულია პიროვნების წყობაზე, მიმართულობაზე — ექსტრავერტირებულობა — ინტროვერტირებულობაზე, ოპტიმისტურობაზე თუ პესიმიტურობაზე.

დაზარალებულისა და ბრალდებულის მიერ დანაშაულის მოვლენის აღქმას და დახსომებას სხვადასხვა თავისებურება აქვს. ყოველთვის არ არის სწორი ჩვენი წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ აღქმის ჩვეულებრივ პირობებში გამღიზიანებლის ძალა და სიკაშკაშე უზრუნველყოფს ასახვის სიმტკიცესა და მკაფიოობას. უკიდურესად ძლიერი შთაბეჭდილებები არა მხოლოდ განამტკიცებენ, არამედ, გარკვეულ სიტუაციებში, ასუსტებენ ან მთლიანად აქრობენ იმას, რაც აღბეჭდილია ცნობიერებაში.

მოწმის, დაზარალებულის, ბრალდებულის მიერ აღქმულ მასალაზე ზეგავლენას ახდენს მათი შემდგომი საქმიანობა, რისი ზემოქმედებითაც შთაბეჭდილებები შეიძლება სრულიად გაქრეს, ან ნაწილობრივ დაეიწყებას მიეცეს.

გახსენება და მოგონება არ წარმოადგენს ერთმანეთისგან იზოლირებულ პროცესებს. მათ შორის არსებობს ორმხრივი კავშირი. მოგონება არის, ერთი მხრივ, აღდგენის წანამძღვარი, ხოლო, მეორე მხრივ, მისი შედეგი. მოგონება ხორციელდება დაკითხვის პროცესში მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილისა და ბრალდებულის მონათხრობისას. გამომდინარე აქედან, თუ უკიდურესობა არ მოითხოვს არ არის საჭირო, დასაკითხ პიროვნებას შეაწყვეტინოთ თავისუფალი თხრობა. ამ დროს დასმული შეკითხვა ხშირად ყურადღებას უფანტავს მას, ხელს უშლის ფაქტების მოგონებაში. ამიტომაც რეკომენდებულია დაკითხვის დაწყება თავისუფალი თხრობით, რამდენადაც ეს ხელს უწყობს მეხსიერებაში აღბეჭდი-

ლი ლატენტური (ფარული) ფენის აქტივიზირებას.

აღქმულის შენახვის ხანგრძლივობის მიხედვით არჩევენ მეხსიერების ორ სახეს – ხანმოკლეა და ხანგრძლივს. მათი მექანიზმები სრულიად განსხვავებულია. დასაწყისში, ნებისმიერ მოვლენაზე ინფორმაცია შედის ხანმოკლე მეხსიერების ბლოკში, საიდანაც შეიძლება გადავიდეს ხანგრძლივ მეხსიერებაში და შენარჩუნდეს განუსაზღვრელი დროით. ინფორმაციის გადასვლა ხანგრძლივი მეხსიერებიდან ხანმოკლე მეხსიერებაში წარმოადგენს ინფორმაციის აღდგენის პროცესს. ითვლება, რომ ხანმოკლე მეხსიერება დაკავშირებულია იმპულსების ცირკულაციასთან დახშულ ნერვულ გზებზე, რომელსაც აგზნების რევერბერაციული წრეები (ლათ–დან reverberare-ასახვა) ეწოდება.

რევერბერაციის ხანგრძლივობა, 30–50 წთ–ის განმავლობაში, ტვინის ნერვულ უჯრედებში იწვევს მყარ სტრუქტურულ ცვლილებებს, რაც ხანგრძლივი მეხსიერების მექანიზმს წარმოადგენს.

ჩვენ რამდენიმე წუთის განმავლობაში შეგვიძლია დავიხსოვოთ შემთხვევით გაგონილი ტელეფონის ან ავტომანქანის ნომერი. ან მბეჭდავი მუშაობის გარკვეულ პერიოდში მეხსიერებაში ინახავს ტექსტის ნაწყვეტებს. ეს არის ოპერატიული მეხსიერების ფუნქციონირების შედეგი, რომელიც გამოიყოფა ხანმოკლე მეხსიერებიდან, რამეთუ მასში შენახული ინფორმაცია იშვიათად გამოიყენება. იგივე ტელეფონის ან ავტომანქანის ნომერი, თუკი მათ გამოვიყენებთ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, განმტკიცდება ჩვენს მეხსიერებაში. ამრიგად, რევერბერაცია არის ინფორმაციის გადასვლა ხანმოკლე მეხსიერებიდან ხანგრძლივში. ინფორმაციის გადასვლას ხანმოკლე მეხსიერებიდან ხანგრძლივში ეწოდება კონსოლიდაციის, ანუ განმტკიცების პროცესი, რომლის შედეგადაც ადგილი აქვს აღქმულის დროებით დავიწყებას. თუ ადამიანმა დანაშაულის შედეგად მიიღო თავის ქალის ტრავმა, მაშინ კონსოლიდაცია შესაძლოა დაირღვეს და მას დაავიწყდეს უშუალოდ ტრავმის მიღების წინამორბედი მოვლენა. მაგრამ თუ კონსოლიდაციის პროცესი დასრულდა, მაშინ ინფორმაცია მეხსიერებაში შენარჩუნდება დიდი ხნის განმავ-

ლობაში და არანაირი ზემოქმედება მას ვერ ამოაგდებს.

მონაცემები ხანმოკლე და ხანგრძლივი მეხსიერების შესახებ ძალზედ მნიშვნელოვანია საგამოძიებო მუშაობაში. მათი ფუნქციონირების კანონზომიერებების ცოდნა გამოძიებელს უადვილებს ადამიანზე ტაქტიკური ზემოქმედების არჩევანს დაეიწყებულის სწორად აღდგენის მიზნით.

დაეიწყება წარმოადგენს ასახვისა და შენახვის საპირისპირო პროცესს. დაეიწყება, ფიზიოლოგიური თვალსაზრისით, სავსებით ნორმალური მოვლენაა. სრულიადაც არ არის საჭირო ის, რომ მოწმეს, დაზარალებულს, ეჭვმიტანილს, ბრალდებულს ახსოვდეს დანაშაულთან დაკავშირებული ამა თუ იმ ადამიანის ან საგნის ხატები და განუწყვეტლივ ფიქრობდეს მათზე. ინფორმაციის გადასვლა ხანმოკლე მეხსიერებიდან ხანგრძლივში წარმოადგენს დაეიწყების უმარტივეს სახეს – დროებით დაეიწყებას. თუკი მეხსიერებაში დაგროვილი მთელი ინფორმაცია ერთდროულად ამოტივტივდება ადამიანის ცნობიერებაში, მაშინ პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნება პროდუქტიული აზროვნება. ადამიანები ყოველთვის იხსენებენ ინფორმაციის იმ ნაწილს, რომელიც აუცილებელია მათი საქმიანობის განსახორციელებლად. ამ შემთხვევაში, საჭირო ინფორმაცია ხანგრძლივი მეხსიერებიდან გადადის ოპერატიულში. ასეთია მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილისა და ბრალდებულის ჩვენებათა აღდგენის მექანიზმი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მეხსიერებაში რაიმე მოვლენის აღდგენა, ანუ ინფორმაციის გადასვლა ხანგრძლივი მეხსიერებიდან ოპერატიულში, ყოველთვის არ მიმდინარეობს შეუფერხებლად. ზოგჯერ დასაკითხი პირი, ვერ იხსენებს აუცილებელ ცნობებს. ნიშნავს კი ეს იმას, რომ ისინი დაკარგულია? ამ კითხვაზე მეცნიერები განსხვავებულად პასუხობენ. ერთნი ამტკიცებენ, რომ ნორმალურად ფუნქციონირებადი ტვინი ინარჩუნებს და ინახავს ინდივიდის მთელ ცხოვრებისეულ გამოცდილებას და სირთულე მხოლოდ მათი ნებისმიერად აღდგენის შეუძლებლობაშია. სხვების აზრით, ინფორმაციის ნაწილიც კი არ შენარჩუნდება ადამიანის მეხსიერებაში, და ხდება მისი აბსოლუტური დაეიწყება.

ზემოთქმულთან დაკავშირებით აღვნიშნავთ ერთ მნიშვნელოვან, მეცნიერულად დასაბუთებულ დებულებას: მეხსიერება ინახავს უფრო მეტ ცნობებს, ვიდრე აღადგენს. ამის გათვალისწინებით, გამოძიებულმა უნდა გამოიყენოს ასოციაციური კავშირების გააქტიურების ხერხები და ამგვარად ხელი შეუწყოს მეხსიერებაში გამოძიებისთვის საინტერესო ცნობების აღდგენას.

ადამიანები ადვილად და სწრაფად ივიწყებენ იმ მონაცემებს, რომლებსაც იშვიათად გამოიყენებენ ყოველდღიურ ცხოვრებაში. მაგრამ არსებობს დაკვირვების შედეგები, როცა მრავალჯერადად აღდგენილი მასალა დაივიწყება და, მიუხედავად ადამიანის ძალისხმევისა, არ ხდება მისი სწრაფად მოგონება. მეხსიერების მსგავსი „მარცხები“ არ განიხილება როგორც ნორმიდან გადახრა და ჩვეულებრივ უცბად გადის. აუცილებელ შემთხვევაში გამოძიებულს შეუძლია უკვე დაკითხულ მოწმეს, დაზარალებულს, ეჭვიტანილსა თუ ბრალდებულს, სთხოვოს დამატებით შეატყობინონ ყველაფერი, რასაც დაკითხვის შემდეგ გაიხსენებენ ან განსაზღვრული დროის შემდგომ ხელმეორე დაკითხვა ჩაატაროს. გამოძიებულმა არ უნდა დაკარგოს იმედი იმ შემთხვევაშიც კი, თუ რომელიღაცა მდგომარეობა, სიტუაცია დასაკითხ პიროვნებას სრულიად დაივიწყებულად მოეჩვენება, რადგან ამ უკანასკნელმა შეიძლება გაიხსენოს ყველაფერი, თუ ნებელობის ძალისხმევას და გონებრივ მუშაობას გააქტიურებს.

რაიმე მოვლენის აღდგენისას ყოველთვის აქვს ადგილი ცნობას. მოცემულ შემთხვევაში მხედველობაში გვაქვს არა საგნის ან ადამიანის ცნობა გამოძიების დროს ხელმეორედ აღქმისას, არამედ დაკითხვაზე დასაკითხი პირის მიერ აღდგენილი მასალის ცნობას. ფაქტის, მოვლენის აღდგენა, რომელსაც თან არ სდევს ცნობის შეგრძნება, არ გაცნობიერდება როგორც გახსენება. თუ როგორია მოწოდებული მონაცემების ცნობის ხარისხი, იმაზეა დამოკიდებული ჩვენებების სიზუსტე და სისწორე. ცნობას აქვს გამოხატულების ხარისხი, რომელიც მერყეობს აღდგენილი მასალის ნაცნობობის სუსტი გრძნობიდან, მის სიზუსტეში სრულ დარწმუნებულობამდე. სწორედ ამით აიხსნება დასაკითხი პირის დარწმუნებულობა

თუ დაურწმუნებლობა იმაში, რასაც ის უყვება გამოძიებელს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენებების შეფასება მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილისა თუ ბრალდებულის მიერ ყოველთვის არ შეესატყვისება სინამდვილეს. პრაქტიკაში ცნობილია შემთხვევები, როცა ჩვენებები, რომელთა სიზუსტეც არ იწვევდა ეჭვს, შემდგომში მცდარი აღმოჩნდა. ცნობა ზოგჯერ ქმნის ნამდვილი ცოდნის ილუზიას, იწვევს მცდარ დარწმუნებულობას ადამიანის გარეგნობის დახსომების სიმყარეში, რასაც მიყვავართ უნებლიე შეცდომებადღე.

გამომდინარე აქედან, დაკითხვის დროს აუცილებელია გამოძიებელი ერკვეოდეს მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის მეხსიერების ინდივიდუალურ განსხვავებებში. მეხსიერების პროცესებში ინდივიდუალური განსხვავებები გამოიხატება დახსომების სისწრაფეში, სიზუსტეში, მოცულობაში, სიმყარეში (შენარჩუნების ხანგრძლივობაში) და აღდგენისადმი მზადყოფნაში (სიჩქარეში), რომლებიც განისაზღვრება ბიოლოგიური თავისებურებებით, ცხოვრებისა და აღზრდის პირობებით და ა.შ.

მაღალია პროფესიული მეხსიერების პროდუქტიულობა. ეს აიხსნება ადამიანის ინტერესების კანონზომიერი მიმართულობით. ზოგჯერ პროფესიული მეხსიერება დაკავშირებულია ხანგრძლივ ვარჯიშთან და ნიჭიერებასთან. ის შეიძლება დამოკიდებული იყოს აგრეთვე ყურადღების ნიშან-თვისებებზე, ადამიანის მდგომარეობაზე აღქმის მომენტში და ა.შ. დასაკითხი პირის მეხსიერების მზადყოფნა აღდგენისადმი ასევე დამოკიდებულია მის ცოდნაზე, ცხოვრებისეულ გამოცდილებაზე და სხვ.

მეორე თავისებურება ვლინდება იმაში, რომ ერთი ადამიანი პროდუქტიულად იხსომებს ზატოვან მასალას (ადამიანთა სახეებს, საგნებს, გამოსახულებებს, ბგერებს, ფერებს და ა.შ.), ხოლო მეორე — სიტყვიერს (სიტყვებს, აზრებს, რიცხვებს და ა.შ.), მესამესთან კი განსაზღვრული მასალის დახსომებაში უპირატესობები არ შეინიშნება.

ინდივიდი არ იხსომებს ყველა შთაბეჭდილებას. ასოციაციური კავშირები წარმოიქმნება ამორჩევითად. ამას გარდა, მასალა

შეიძლება სხვადასხვაგვარად შენარჩუნდეს მენსიერებაში. ერთი საგნისა და მოვლენის ხატები შეინახება განუსაზღვრელად დიდხანს, სხვები კი დაივიწყება. დაივიწყება შეიძლება იყოს სრული ან ნაწილობრივი, ხანგრძლივი ან ხანმოკლე. ამ პროცესის განმსაზღვრელ ფაქტორს აგრეთვე წარმოადგენს ადამიანის საქმიანობა.

საქმიანობის მიზნიდან გამომდინარე, დახსომება შეიძლება ატარებდეს უნებლიე ან ნებით ხასიათს. ნებითი დახსომებისას ხდება საგნის ხატის გააზრება, მასში ძირითადის გამოყოფა, და, თუ საჭიროა, ინფორმაცია დაისწავლება. უნებლიე დახსომებისას კი შთაბეჭდილების განმტკიცება (გამაგრება) მიმდინარეობს თითქოსდა თავისთავად, აღმქმელის ყოველგვარი ძალისხმევის გარეშე. ამ უკანასკნელი დახსომების შედეგს გამომძიებელი თავის პროფესიულ საქმიანობაში არაიშვიათად აწყდება. პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ხშირ შემთხვევაში უნებლიე დახსომება დაკითხვისას საჭირო ინფორმაციის სწორად აღდგენის პროცესს განაპირობებს.

არსებობს ეიდელტიზმად წოდებული მხედველობით-ხატოვანი მენსიერების განსაკუთრებული შემთხვევა. ეიდელტიკები გამორჩეული თვალსაჩინოდ ინარჩუნებენ ნანახზე წარმოდგენას, თითქოსდა ობიექტის მხედველობის ველიდან გაქრობის შემდგომაც აგრძელებენ მის კიდევ უფრო დეტალურად დანახვას.

ადამიანის მენსიერების ტიპის განვითარება დაკავშირებულია მის პიროვნებისეულ თავისებურებებთან, ცხოვრებისა და საქმიანობის პირობებთან და ა.შ.. მაგალითად, ფილოსოფოსებს და იურისტებს კარგად აქვთ განვითარებული სიტყვიერ-ლოგიკური მენსიერება; სპორტსმენებს, ბალეტის, ოპერეტის მსახიობებს – მოძრაობითი მენსიერება; კინოს, დრამის მსახიობებს – სმენითი და ემოციური; მხატვრებს, არქიტექტორებს – მხედველობითი; მუსიკოსებს – სმენითი; დეკუსტატორებს – გემოს; ბრმებს – ყნოსვითი და შეხებითი და ა.შ.

უნდა აღინიშნოს, რომ პიროვნებაში მენსიერების ერთ-ერთი ტიპის ამგვარი უპირატესობის მიუხედავად, ყოველ ადამიანში წამყვანი ადგილი უკავია სიტყვიერ-ლოგიკურ მენსიერებას.

მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის

ჩვენების სწორი შეფასებისათვის გამოძიებელმა უნდა იცოდეს ადამიანის მეხსიერების განვითარების პროცესის კანონზომიერებები.

მეხსიერება ვითარდება და სრულყოფილდება ადამიანის მთელი ცხოვრების მანძილზე. მასზე ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის ნერვული სისტემის განვითარება, აღზრდისა და სწავლების პირობები, საქმიანობა. ამასთან განვითარება მიმდინარეობს როგორც რაოდენობრივად — დახსომების მოცულობისა და სისწრაფის გაზრდის გზით, ასევე ხარისხობრივადაც — ხატოვანიდან სიტყვიერზე, უნებლიედან ნებით დახსომებაზე გადასვლის გზითაც.

სიტყვიერ-ლოგიკური მეხსიერება ინტენსიურად ვითარდება საშუალო სასკოლო ასაკის მოზარდებში და წამყვან ადგილს იკავებს მაღალი კლასების მოსწავლეებში. ამ უკანასკნელთ ახასიათებთ ზრდასრული ადამიანის მეხსიერების ნიშნები.

დადგენილია, რომ 20—25 წლამდე ასაკში მეხსიერება უმჯობესდება, 40—45 წლამდე შენარჩუნდება ერთი და იმავე დონეზე, შემდეგ კი თანდათანობით იწყებს შესუსტებას.

ზოგჯერ, ხანდაზმული ადამიანები ადვილად ივიწყებენ მომხდარ მოვლენებს, მაგრამ ეს არის მეხსიერების ასაკობრივი დარღვევების ერთი ეტაპი. შემდგომ ეტაპებზე მათ ავიწყდებათ შრომითი უნარები, არ აღდგება შეძენილი ცოდნა, ავიწყდებათ გრძნობები და ბოლოს ჩვევებიც კი. მეხსიერების ასაკობრივი თავისებურებების გათვალისწინება მნიშვნელოვანია გამოძიებლისათვის, რათა მოახდინოს განსხვავებული ასაკის ადამიანთა ჩვენებების შეუთანხმებლობის მიზეზებში გარკვევა.

საგამოძიებო პრაქტიკაში ცნობილია ისეთი შემთხვევებიც, როცა მოწმე, დაზარალებული, ეჭვიმთანილი, ბრალდებული აბსოლუტურად დარწმუნებულად „იხსენებს“ ფაქტს, რომელიც არ არსებობდა სინამდვილეში. მსგავსი დარღვევა მიეკუთვნება პათოლოგიას, მაგრამ, არაიშვიათად შეინიშნება სავსებით ჯანმრთელ ადამიანებშიც. მაგალითად, როცა დასაკითხი პირი გონებრივად გადაღლილია.

არსებობს მეხსიერების ჩაყარდნის ანუ ამნეზიის შემთხვევებიც. ამ დროს ცნობიერებიდან ამოვარდება მოვლენები, რომლებიც

ავსებენ დროის გარკვეულ მონაკვეთს. მაგალითად, ასეთი ჩავარდნები მიღებული ტრავმის შედეგად შესაძლოა კჭონდეს დაზარალებულს. არაიშვიათია, რომ გამოძიებული, ასოციაციური კავშირების გამოყენებით, ახერხებს მეხსიერების ჩავარდნების აღმოფხვრას.

ალკოპოლიკებში მკვეთრად ირღვევა ასახვის ფუნქცია, მაგრამ თითქოსდა არ ირღვევა მასალის მეხსიერებაში შენახვა და მისი შემდგომი აღდგენა. მსგავსი მოვლენები არსებითია მოხუცებისა და სკლეროზით დაავადებული ადამიანებისთვის.

არსებობენ ადამიანები, რომელთა მეხსიერება მუშაობს ყოველგვარი შეფერხებისა და დარღვევის გარეშე. იმისათვის, რათა მიღწეულ იქნეს აღდგენის მაქსიმალური სისრულე, გამოძიებულმა სწორად უნდა შეარჩიოს მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილის და ბრალდებულის დაკითხვის დრო. მეცნიერების მცდელობა, განესაზღვრათ ინფორმაციის აღდგენისათვის ყველაზე მეტად პროდუქტიული დრო, წარუმატებელი აღმოჩნდა. თუმცა, არც თუ უსაფუძვლოდ ითვლება, რომ დროთა განმავლობაში აღქმული მასალის დავიწყებისა და დამახინჯების შესაძლებლობა იზრდება. აქედან გამომდინარე, დროის მიხედვით, რაც უფრო ახლოსაა მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილისა თუ ბრალდებულის დაკითხვა იმ ვითარებასთან დაკავშირებით, რომელზეც ის საუბრობს, მით უფრო მეტი იქნება მის ჩვენებებში სისწორის ალბათობა. არის გამონაკლისებიც. უშუალოდ დანაშაულის შემდგომ მიღებული ჩვენებები ზოგჯერ არასრული, არასაკმარისად მკაფიო და არათანმიმდევრულია. ასეთი მოვლენა აიხსნება იმით, რომ აღქმის პროცესის შემდეგ მიმდინარე შეკავება პირველსაწყის აღდგენას არასაკმარისად პროდუქტიულს ხდის. შემდგომ, ორი-სამი დღის განმავლობაში, ინფორმაციის შენახვის პროცესში ხდება მეხსიერებაში აღქმულის ელემენტებისა და ნაწილების დაპირისპირება და გაძლიერება. ამიტომ ზოგჯერ ორი-სამი დღით გადავადებული დაკითხვა უფრო ეფექტური აღმოჩნდება, ვიდრე უშუალოდ მომხდარი მოვლენის შემდგომ.

5.3. ინტუიციის, წარმოსახვის, აზროვნებისა და ინტელექტის როლი ამოცანის გადაჭრაში

ამოცანის პირობები წარმოადგენს იმ საწყის მონაცემებს, რომლებიც ჩართულია მსჯელობის პროცესში და რომელთაც შეუძლიათ გამოძიებლის დასახულ მიზანმდე მიყვანა. ისინი შეიძლება არსებობდეს საგნების, მაგალითად, ნივთმტკიცებების(ანუ თვალსაჩინო) სახით, სიტყვიერი(ანუ ვერბალური) გამოსახულებით და შერეული(თვალსაჩინო—ვერბალურად) სახით.

წარსული გამოცდილებისა და ცოდნისადმი დამოკიდებულების თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ამოცანის პირობები შეიძლება იყოს ჩვეულებრივი ან უჩვეულო, ახლებური. ამასთან, ეს სიახლე, შესაძლოა, ატარებდეს გამოხატულების განსხვავებულ ხარისხს.

გამომძიებლის ცნობიერება გაძლიერებულად მუშაობს დანაშაულის გახსნაზე, ანუ მიმდინარეობს შემოქმედებითი აზროვნების პროცესი. ამ ეტაპზე ხორციელდება ახალი ინფორმაციის მოძიება(დანაშაულის ადგილის დათვალიერება, აუცილებელი მასალების შეგროვება, საქმეში მონაწილე პირთა გამოკითხვა და ა.შ.). შემდეგ ხდება ამ ინფორმაციის ანალიზი, განზოგადება და მის საფუძველზე გამოძიებლის მიერ სხვადასხვა ვერსიების აგება. ამ ვერსიებს არ მიჰყავთ გამოძიებელი სასურველ შედეგამდე. ისინი ერთმანეთს გადაფარავენ, მაგრამ ყოველი მათგანი, ასე თუ ისე, მაინც ფიქსირდება ცნობიერებაში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ინტელექტის არაერთი განსაზღვრება არსებობს. მაგალითად:

- ✓ ინტელექტი არის სწავლების განზოგადებული უნარი;
- ✓ ინტელექტი არის განყენებული, აბსტრაქტული აზროვნების უნარი;
- ✓ ინტელექტი არის ის, რაც განაპირობებს რთულ გარემოში პიროვნების ქცევის, ადაპტაციის ეფექტურობას;
- ✓ ინტელექტი არის ის, რაც გაიზომება ინტელექტის ტესტებით.

ამჟამად მეტი მომხრე ჰყავს იმ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ინტელექტის არსი გაგებულია როგორც ორგანიზმსა და გარემოს შორის მიმართებათა ჩამოყალიბება, ხოლო მისი განვითარება გამოვლინდება ადამიანთა ადეკვატურ ადაპტაციაში. ამგვარი გაგება საშუალებას იძლევა ინტელექტი განვიხილოთ როგორც პროცესი და არა შედეგი.

უმეტეს შემთხვევებში, გამოძიებელი წამოყენებულ ვერსიებში არ ითვალისწინებს რომელიღაც ერთ ფაქტს, რამეთუ, საქმეში არსებობს მოვლენათა მრავალრიცხოვანი ნიშან-თვისება, რომლებიც მოცემულ მომენტში არ გაცნობიერდება. ამ ეტაპზე გამოძიებლის რაციონალური, მიზანმიმართულად ორგანიზებული მოქმედებები ასრულებს დიდ როლს. მათი დახმარებით შეიძლება გაკეთდეს ძიების რაიონის მონახვა, მასზე მოხდეს შემოქმედებითი აზროვნების კონცენტრირება, ვლინდება პრობლემური სიტუაციის გაუცნობიერებული გადაწყვეტა და იმ ელემენტების ნიშნები, რომელთაგანაც ის იგება. გამოძიებლისთვის გონების „მოულოდნელი გაბრწყინება“ წარმოადგენს მისი ინტელექტუალური ინტუიციის გამოხატულებას.

გაუცნობიერებელი ელემენტებისა და ინტუიციის შეთანაწყობა განიხილა ია. პონომარიოვმა. მან ჩაატარა ცდების სერია, სადაც შექმნა შემოქმედებითი საქმიანობის პირობები. გადასაწყვეტი იყო მარტივი ამოცანები, მაგრამ აუცილებელი იყო ინტუიცია. კვლევის მეთოდითაა მდგომარეობდა შემდეგში: იგი ცდისპირს სთავაზობდა გადაეჭრა ამოცანა, ხოლო მას შემდეგ, რაც ცდისპირი ვერ გადაჭრიდა მას, პონომარიოვი აძლევდა ახალ ამოცანას, რითაც ცდისპირს კარნახობდა სწორ ჰასუსს. სხვა შეიმოხვევებში, ექსპერიმენტატორი ჯერ კარნახობდა, ანუ აძლევდა ისეთ დავალებას სადაც იყო ამოცანის გასაღები, ხოლო შემდგომ — ძირითად ამოცანას აცნობდა

გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ თუ კარნახი ხდებოდა ამოცანის მიცემამდე, მაშინ ის არ ეხმარებოდა ცდისპირს, ხოლო ამოცანის გაგების შემდგომ — დახმარებას უწევდა მას.

მიღებული შედეგების საფუძველზე მკვლევარმა დაასკვნა, რომ, როდესაც კარნახი უსწრებს ამოცანას, მაშინ მოქმედების შედეგის ის ნაწილი, რომელიც ამოცანის გადაჭრის გასაღებს წარმოადგენს, არ გაცნობიერდება და ამიტომ არ შეიძლება გამოიყენებოდეს როგორც ამოცანის გადაწყვეტის საშუალება. მაგრამ განსაზღვრულ პირობებში აღმოცენდება მოქმედების ამ ნაწილის შედეგის გაცნობიერების შესაძლებლობა. მოქმედების გაუცნობიერებელი პროდუქტის გამოყოფა წარმოადგენს სწორედ იმ მარცვალს, რომლისგანაც აღმოცენდება ინტუიცია.

ეს ჰიპოთეზა მისაღები აღმოჩნდა გამომძიებლის საქმიანობაში ინტუიციის მექანიზმის შესწავლისას. სინამდვილეში, გაუცნობიერებელი პროდუქტი, ანუ ნივთის, მოვლენის შეუმჩნეველი თვისება, დეტალური ანალიზისას შესაძლოა აღმოჩნდეს სხვა სიტუაციისთვის, მოვლენისთვის როგორც კარნახი, რაც გამომძიებელს გაუადვილებს ჭეშმარიტების მიგნებას. ხშირია, როდესაც გამომძიებელი ვერ აცნობიერებს ამ „კარნახს“ და ამოცანის გადაჭრა მისთვის მოულოდნელია.

ფსიქოლოგების უმრავლესობა არ უარყოფს, რომ შემოქმედებითი ამოცანის ინტუიციური გზით გადაწყვეტა ხდება არაცნობიერად ან ქვეცნობიერად. ქვეცნობიერის სფეროში მიმდინარეობს პროცესები, რომლებიც გადაწყვეტ გავლენას ახდენს ინდივიდის ცნობიერ ცხოვრებაზე.

ინტუიციური გადაწყვეტილება განსაზღვრულ პირობებში გამოვლინდება:

1. როცა სახეზეა დაძაბული საგამომძიებო საქმიანობა. ეს სიტუაცია გამოიხატება პარალელურად ორ სფეროში: ემოციურში და გონებრივში. გამომძიებელი გამოძიების დროს რამდენადმე აგზნებულია (ემოციური სფერო). ის მიისწრაფის აზროვნებითი პროცესის დახმარებით გათავისუფლდეს სამძებრო დომინანტებით გამოწვეული აგზნებისგან, რომელიც მიმართულია პრობლემური სიტუაციის გადაჭრაზე (გონებრივი სფერო). გამომძიებლის სამძებრო საქმიანობა განსაზღვრავს სიტუაციაში შემდგომი ორიენტაციის თავისე-

ბურებას. ამ შემთხვევაში, გამოძიებლის პროდუქტიული ქმედება წინ წამოწევს საქმესთან დაკავშირებულ სწორ ვერსიას.

სწორი გადაწყვეტილებისათვის ყველაზე ხელსაყრელი პირობები იქმნება იმ მომენტში, როცა გამოძიებელი გადასინჯავს ყველა შესაძლო ვარიანტს, მაგრამ ჯერ მაინც ვერ აღწევს იმ სტადიას, სადაც ქრება სამძებრო ღომინანტა. ძირითად პირობას აქ წარმოადგენს მიზანმიმართულობა და დაჟინებულობა, ასევე საქმით გატაცება.

2. გამოძიებლის შემოქმედების პირობებში ინტუიციური გადაწყვეტილება მით უფრო ალბათურია, რაც უფრო ნაკლებშინაარსიანია მოქმედების პირდაპირი მიზანი, რომელშიც გამოძიებელი პირისპირ ეჯახება გაუცნობიერებელ პროდუქტს, რომელიც ობიექტურად შეიცავს ამოცანის გადაჭრის გასაღებს.

3. ამოცანის გადაჭრის წარმატებულობა დამოკიდებულია მოქმედების იმ ხერხის ავტომატიზირებულობაზე, რომლითაც ხორციელდება ინტუიციური კარნახი. რაც უფრო ნაკლებად ავტომატიზირებულია ხერხი, მით უფრო კარგად ხდება ამოცანის გადაწყვეტა.

ინტელექტუალური ინტუიციის აღმოცენების კიდევ ერთ პირობას პრობლემის წინასწარი გამარტივება წარმოადგენს.

გარეგნულად ინტუიციური პროცესი იმდენად სწრაფად მიედინება, რომ მისი ცალკეული ეტაპები განუწყვეტლივ ერწყმის ერთიმეორეს. სპეციალური ანალიზის გარეშე თითქმის შეუძლებელია ერთი ეტაპიდან მეორეზე გადასვლის ფაზის გამოყოფა.

ინტუიციის ქვეცნობიერიდან ცნობიერში გადასვლის ფსიქოლოგიური პროცესი თავისებურად მიზანმიმართულია. ინტუიციის ცნობიერების სფეროში გადასვლისას სუბიექტი შეიგრძნობს ემოციურ ფონს (სასიამოვნოს, დამთრგუნველს და ა.შ.), რომლის შინაარსიც მისგან დაფარულია. ინტუიცია, ემოციური ფონის შინაარსის მიზანმიმართული ძიების შედეგად, ცნობიერ სფეროში ვლინდება.

არაიშვიათად გამოძიებელი ნებისყოფის დაძაბვით იხსნის ემოციურ ფონს. აი, ამიტომ აქვს დიდი მნიშვნელობა თვითდაკვირ-

ვების, თვითშემეცნების ხერხების ათვისებას, რაც იმავედროულად პროფესიულ სფეროში ცოდნასაც წარმოადგენს.

გამომძიების პროცესში ინტუიციის ძირითადი დანიშნულება მდგომარეობს ჰიპოთეზების შექმნაში. ის სერიოზულ როლს ასრულებს დადასტურების (დამტკიცების) პროცესში, მაგრამ, სრულიად უმნიშვნელოა პროცესუალური გადაწყვეტილებების მიღებისას.

გამომძიებელს შეუძლია იმის დანახვა და გაგება, რასაც ვერ ხედავს და ვერ ისმენს ჩვეულებრივი ადამიანი. მტკიცებულებათა შერჩევის და ვერსიების წამოყენების სტადიაზე მისთვის დამახასიათებელია აზროვნების ინტუიციური, ევრისტიკული წყობა. უაზრობა იქნებოდა გამომძიებლის ინტუიციური მიხედვრილობის უგულვებელყოფა, რადგან ის განაპირობებს საქმის სიღრმისეულ გამოკვლევას. მეორე მხრივ, ინტუიცია წარმოადგენს ევრისტიკულ პროცესს და მისი დასკვნები ატარებს ალბათურ ხასიათს.

გამომძიებელს მუდმივად უხდება იმ ამოცანების გადაჭრა, რომლებსაც სისხლის სამართლის საქმე აყენებს მის წინაშე. რაც უფრო მწვავეა სიტუაციის პრობლემურობა, მით უფრო აქტიურად მიმდინარეობს აზროვნების პროცესი. აზროვნების ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ გამოანაწევროს სხვადასხვანაირი ურთიერთქმედება, გამოყოს ყოველი მათგანისთვის არსებითი მომენტი, შემდგომ კი თანაფარდობის, აბსტრაქციის საშუალებით, აზრობრივად აღადგინოს სურათი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა სინამდვილეში.

ანალიზი და სინთეზი არის აზროვნების პროცესის ნაწილი. ისინი ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანპირობებულია. რომელიღაც მთელის ანალიზი ყოველთვის განსაზღვრულია იმით, თუ რომელი ნიშნის მიხედვით არის მასში ნაწილები გაერთიანებული. ნებისმიერი მთელის სწორი ანალიზი ყოველთვის წარმოადგენს არა მხოლოდ მისი ელემენტების, თვისებებისა და ნაწილების, არამედ მათი კავშირებისა და მიმართებების ანალიზსაც. ამიტომ ანალიზის დროს ხდება მთელის არა დაშლა, არამედ გარდაქმნა. მთლიანის ახლებურად შეცვლა, მასში გამოყოფილი კომპონენტების ახალი შეთანაწყობა არის სინთეზი. როგორც ანალიზი ხორ-

ციელდება სინთეზის დახმარებით, სინთეზიც ხორციელდება ანალიზის საშუალებით, მოიცავს ნაწილებს, ელემენტებსა და თვისებებს მათ ურთიერთკავშირში.

სინთეზი უწყვეტად გადადის ანალიზში და პირიქით. ანალიზი ეხმარება გამოძიებელს ჩვენებებიდან გამოყოფს ყველაზე აუცილებელი და არსებითი. ანალიზი აბსტრაქციაში გარდაიქმნება განყენებულ აზროვნებაზე გადასვლის დროს.

აბსტრაქციაც ანალიზის სპეციფიკური ფორმაა. მეცნიერული აბსტრაქციის ანალიტიკური ხასიათი მდგომარეობს იმაში, რომ ის გამოყოფს არსებითს და აანალიზებს იმ დიფუზურს, რომელშიც არსებითი და არაარსებითი ჯერ კიდევ არ არის განცალკევებული.

გამომძიებლის მუშაობის სპეციფიკიდან გამომდინარე, მისი მენსიერებისადმი განსაკუთრებული მოთხოვნებია. მთავარ როლს ასრულებს ნებელობითი მენსიერება და მისი ისეთი თვისებები, როგორიცაა დიდი მოცულობა და მაღალი სიზუსტე. ეს თვისებები გადაამწყვეტია საქმის წარმატებით გამოძიებისათვის. დაკითხვის სწორი წარმართვისათვის არ არის საკმარისი წარსული გამოცდილება და ცოდნა. ყოველ ახალ საქმეში აუცილებელია ახალი ინფორმაცია, რომელიც მიიღება დასაკითხი პიროვნების შესწავლისას. აზროვნება ერთმანეთთან აკავშირებს წარსულ გამოცდილებასა და ახლად მიღებულ ინფორმაციის ცოდნას. ახალი ინფორმაციის გაანალიზებისას, ყველაზე აუცილებელის გადარჩევისას, გამომძიებელი ავსებს საკუთარ წარმოდგენებს, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მომდევნო სააზროვნო ამოცანის გადაწყვეტაში.

გამომძიებლის შემოქმედებითი აზროვნების თვისებებია:

ა. შესასწავლი მოვლენებისადმი მადგომის პრობლემატური ხასიათი;

ბ. აზროვნების ოპერატიულობა, ანუ იმ გონებრივი ოპერაციების (დაკვირვებულობა, წარმოსახვა) გამოყენება, რომლებიც შედარებით მეტად მნიშვნელოვანია ნივთმტკიცებებისა და სხვა იურიდიული ფაქტების გამოკვლევაში. აზროვნების ოპერატიულობაში ასევე შედის სხვადასხვა მეთოდებისა და ხერხების ოსტატურად

გამოყენების უნარი, რომლის დახმარებითაც მოცემული საქმე შეიძლება გამოძიებული იქნეს უფრო მოკლე დროში და ხარისხიანად. ოპერატიული აზროვნება მიეკუთვნება გამოძიებლის საძიებო საქმიანობას, უზრუნველყოფს რა დამკვირვებლობის, წარმოსახვისა და ინტუიციის ოპტიმალურ შერწყმას.

გ. აზროვნების დინამიკურობა, ანუ გამოსაძიებელ საქმეში სწრაფი, შემოქმედებითი ორიენტაციის უნარი; გარკვევა იმისა, თუ რაზეა საჭირო ყურადღების განსაკუთრებული გამახვილება. უნდა აღინიშნოს, რომ აზროვნების პროცესის ტემპი არ შეიძლება გამოვალკევოთ პიროვნების ტემპერამენტის დინამიკური თავისებურებებისგან.

აზროვნების ეს თვისება, გამოძიებელს ეხმარება დაკითხვის პროცედურის სწორად წარმართვაში.

დ. აზროვნების სიფართოვე. ეს თვისება წარმოჩნდება სხვადასხვაგვარი პრობლემების გადაჭრისას შემოქმედებითი მუშაობის პროდუქტიულობაში.

ე. აზროვნების სიღრმე. ის ვლინდება საგნებსა და მოვლენებს შორის კავშირებისა და მიმართებების, მათი არსებითი ნიშან-თვისებების გარკვევაში. აზროვნების სიღრმის კონკრეტულ გამოხატულებას წარმოადგენს ანალიზისა და სინთეზის შეთანაწყობა. გამოძიებელი არ ტოვებს უყურადღებოდ ნებისმიერ, მოვლენებს შორის ოდნავ შესამჩნევ კავშირსაც კი, განსაკუთრებით გამოძიების დაწყებისას. ამის შედეგად, იგი იძენს ახალ ცოდნას. ყოველი აზროვნებითი გადამოწმება ანალიტიკურ-სინთეზური პროცესია, ამასთან მისი მიმართულობა და ანალიზის სიღრმე განისაზღვრება როგორც ნივთშეკიდებათა ობიექტური თვისებებით და იურიდიული ფაქტებით, ასევე წარსული გამოცდილების აქტუალიზაციით (აქ შედის ანალოგიების მიხედვით ანალიზი, საკუთარი და ექსპერტთა ცოდნის გამოყენება და სხვ.).

გონებრივი შემოწმებები არსებითად განსხვავდება საგამოძიებო ვერსიებისგან. ისინი ვერსიებთან შედარებით გაცილებით მარტივია, ნაკლებია მოცულობის მიხედვით და იქმნება რომელიღაც

განსაზღვრული ნივთის ან მოვლენის შესასწავლად. ამრიგად, გონებრივი შემოწმებები ეხება ერთი მოვლენის, საგნის ან ნივთმტკიცების ნიშან-თვისებებს, ვერსია კი მთლიანობაში შედგება ამგვარი მრავალრიცხოვანი, ერთმანეთთან გადაჯაჭვული შემოწმებისგან.

ვ. გაბედულება, ორიგინალობა და რაც მთავარია, გამოსაძიებელ საქმესთან დაკავშირებით წამოწეული ვერსიების დასაბუთებულობა, აისახება მათ გადაწყვეტაში. ეს თვისება განსხვავდება ლოგიკური აზროვნებისგან. გამბედაობა, ორიგინალობა და დასაბუთებულობა არ წარმოადგენს აზროვნების თვისებებს, რამდენადაც შემეცნების პროცესში ისინი წინ უსწრებენ ლოგიკას, განსაკუთრებით გამოძიების საწყის ეტაპებზე. გამოძიებელი, რომელიც ფლობს ამ თვისებებს, უფრო სწრაფად შეადგენს ვერსიას. ეს თვისებები შემოქმედების პროცესში მუდმივად შესაბამისობაშია. მაგალითად, რაც არ უნდა გაბედული და ორიგინალური იყოს ვერსია, ის თავიდანვე დასაბუთებული უნდა იყოს.

ზ. აზროვნების ლოგიკურობა, რაც წარმოადგენს აზროვნებითი პროცესის თანამიმდევრულობის განვითარებას, მტკიცებულებათა სიმკაცრეს, არსებული ფაქტებიდან განზოგადებული დასკვნების გაკეთების უნარს.

თ. აზროვნების კრიტიკულობა და ობიექტურობა. ეს არის გამოძიებლის აზროვნებითი პროცესის ღერძი, რომლის გარეშეც შეუძლებელია ჭეშმარიტების დადგენა.

ხატოვანი აზროვნებიდან ცნებით აზროვნებაზე გადასვლას მიყვავართ საგანთა და მოვლენათა კონკრეტული ხატებიდან სულ უფრო მაღალი დონის განზოგადოებულ სქემებამდე. ამ სქემებში ფიქსირდება ასახული საგნის არა ყველა ნიშან-თვისება, არამედ მხოლოდ მთავარი კომპონენტები, რომლებიც არსებითაა პრაქტიკული საქმიანობისათვის.

აზროვნებითი პროცესი ყოველთვის მოითხოვს თავის ტვინის ორივე ნახევარსფეროს მონაწილეობას. ვარაუდობენ, რომ ეს პროცესი შედგება თანამიმდევრული ეტაპებისგან, როცა რიგ-რიგობით დომინირებს ხან ერთი და ხან მეორე ნახევარსფერო. როდესაც

დომინირებს მარცხენა ნახევარსფერო, მაშინ აზროვნებითი საქმიანობის შედეგები შეიძლება იყოს გაცნობიერებული. როცა დომინირებს მარჯვენა ნახევარსფერო, აზროვნებითი პროცესი იმანენტურად ვითარდება და არ შეიძლება გაცნობიერდეს. ამ დროს კვლავ იწყებს დომინირებას მარცხენა ნახევარსფერო, რის შედეგადაც აღმოცენდება მოულოდნელობა. ასეთ შემთხვევაში ითვლება, რომ გადაწყვეტილება ნაპოვია ინტუიტურად.

ამგვარად, ინტუიციას განიხილავენ როგორც შემეცნების სპეციფიკურ მეთოდს, რომლის დროსაც აღმოცენდება საძიებო შედეგის პირდაპირი პოვნის ილუზია. ინტუიციის დახმარებით ადამიანი ჭეშმარიტებას წვდება ლოგიკური განსაზღვრებებისა და მტკიცებულებების გამოყენების გარეშე. ამჟამად ითვლება, რომ მსჯელობისას ერთი ლოგიკური სისტემიდან მეორეზე „გადახტომა“ შესაძლებელია მხოლოდ ინტუიციის დახმარებით.

6. ფსიქოსემიოტიკა იურიისტის საქმიანობაში

სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი აძლიერებს ადამიანური ფაქტორის როლს. ეს გამოიხატება ადამიანის ფსიქიკური საქმიანობის ინტენსიფიკაციაში, ინფორმაციის მიღებისა და გადამუშავების აქტიუზაციაში, გადაწყვეტილების მიღებაზე პასუხისმგებლობის ამოღებაში, ადამიანის საქმიანობის სპეციალური ტექნიკური მოწყობილობებით აღჭურვაში. პროფესიული საქმიანობის თავისებურებები აუცილებელს ხდის ნიშნების ფართო გამოყენებას. ეს პარაგრაფი ეთმობა შრომითი საქმიანობის პროცესში ნიშანთა სისტემის გამოყენების კანონზომიერებების ფსიქოლოგიურ ანალიზს, რაც ცნობილია ფსიქოსემიოტიკის სახელწოდებით.

საქმიანობის საშუალებების სტრუქტურაში გამოიყოფა გარეგანი და შინაგანი საშუალებები. გარეგანი საშუალებების უმნიშვნელოვანეს კომპონენტს წარმოადგენს შრომის სიმბოლური საშუალებები, ანუ ნიშნური ინფორმაცია, რომელიც ორგანული ნაწილია ადამიანის საქმიანობისა. შინაგან საშუალებებს მიეკუთვნება კონცეპტუალური მოდელები, პროგრამები, ქცევის სქემები, შესაბამისი უნარები, ჩვევები და ა.შ..

მეხსიერებაში შენახული ინფორმაციის აღდგენისას, დასაკითხი პირი, ისევე როგორც ნებისმიერი ადამიანი, ისწრაფვის „საკუთარ ენაზე“ გადასვლას. დახსომებულის „საკუთარ ენაზე“ გადატანისას, ადამიანი თითქმის ხუთჯერ ამცირებს აღქმული მასალის მოცულობას, რის ხარჯზეც იმსუბუქებს დახსომებას.

დაკითხვის პრაქტიკიდან გამომდინარე შეიძლება გამოვყოთ სიტყვის ფლობის რამდენიმე საფეხური.

სიტყვის ფლობის უმაღლეს დონეს მიეკუთვნება აქტიური სიტყვათა მარაგი, ანუ სიტყვები, რომელთაც გამოძიებელი, დაზარალებული, ეჭვმიტანილი, ბრალდებული თავისუფლად აღიდგენს. თავის მხრივ, ისინი იყოფა სიტყვებად, რომლებიც თავისუფლად და ადვილად გამოიყენება ზეპირმეტყველებაში და სიტყვებად, რომლებიც დამახასიათებელია ძირითადად წერითი მეტყველებისათვის,

როცა დასაკითხი პირი თავისი ხელით ავსებს დაკითხვის ოქმს. ზოგჯერ მოწმე, ეკვპიტანილი, ბრალდებული, დაზარალებული გამოძიებლის დახმარებით იხსენებს სიტყვებს. სიტყვის ფლობის ყველაზე დაბალი დონეა ყურმოკრული სიტყვები, რომელიც დასაკითხ პირს ადრე არ ჰქონდა გაგონილი. თუკი სწორად იქნება შეკითხვა დასმული, ესენიც შეიძლება აღიღვინოს ადამიანმა.

ამა თუ იმ საგნის ან მოვლენის სწორი სიტყვიერი დახასიათება არაიშვიათად დამოკიდებულია სპეციალურ ცოდნასა და შესატყვის ტერმინოლოგიაზე. მაგალითად, ზოგჯერ ძნელია შეფერილობის აღწერა, საგნის ფორმის, სუნის დახასიათება და ა.შ.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს რიგი რეკომენდაცია, რომელიც მნიშვნელოვანია სწორი ჩვენების მისაღებად:

1. თუკი დასაკითხი პირი იყენებს ისეთ ზოგად შეფასებით ზედსართავეებს როგორცაა „თეთრი“, „შავი“, „დიდი“, გამოძიებელმა აუცილებლად უნდა მოითხოვოს მათი დაზუსტება;

2. თუკი დასაკითხი პირი საუბრობს ცნებებზე, რომლებიც აღნიშნავენ დაშორებას, დროს, სუნის სიმძაფრეს, მაშინ აუცილებელია გაირკვეს, თუ რას გულისხმობს ის ამა თუ იმ კონკრეტულ ცნებაში.

შედარებით სირთულეს წარმოადგენს დასაკითხი პირის მიერ ადამიანის გარეგნობის, განსაკუთრებით კი სახის ნიშან-თვისებების, სწორი აღწერილობა.

ადამიანის საქმიანობის ოპტიმიზაცია დაკავშირებულია ინფორმაციული საფუძვლის სრულყოფასთან. ამაში გულისხმობენ ადამიანის საქმიანობის საგნობრივი და სუბიექტური პირობების ასახვის სიზუსტეს, სისრულეს და იმაჯდროულობას. საქმიანობის ინფორმაციული საფუძველი გამოიყოფა საქმიანობის ინფორმაციული ანალიზის დონეზე, როცა ღვინდება საქმიანობისთვის აუცილებელი ინფორმაციის მიღებისა და ორგანიზაციის ხერხები. აუცილებლობიდან გამომდინარე, ინფორმაციულ საფუძველში გარეგანთან ერთად შეიძლება ჩაერთოს შინაგანი პირობებიც, დეტერმინირებული ადამიანის ინდივიდუალური თავისებურებებით. საქმიანო-

ბის ინფორმაციული საფუძვლის ჩამოყალიბებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ნიშნური ინფორმაციის რაციონალურ გამოყენებას.

ადამიანის საქმიანობაში ნიშნური ინფორმაციის ფუნქციონირების თავისებურებებსა და კანონზომიერებებს ფსიქოლოგიური სემიოტიკის პოზიციიდან შეისწავლიან. ფსიქოსემიოტიკური მიდგომის მნიშვნელობა მდგომარეობს შემდეგში:

ა). ის წარმოადგენს ნიშნური ინფორმაციის სტრუქტურისა და ბუნების ანალიზის საფუძველს;

ბ). საშუალებას იძლევა გახსნას სიღრმისეული ურთიერთკავშირები ობიექტურ (ნიშნური ინფორმაციის სისტემა) და სუბიექტურ (ნიშნური ინფორმაციის გადამუშავება) სისტემებს შორის;

გ). იძლევა საქმიანობის ინფორმაციული საფუძვლის ორგანიზაციისადმი მოთხოვნების შემუშავების კონსტრუქციულ მეთოდს, რაც დიდ დახმარებას უწევს ადამიანის მოზადებას შესაბამისი საქმიანობისადმი.

ნიშნური ინფორმაციის სისტემის სტრუქტურა დამოკიდებულია იმ ცნობების შემადგენლობასა და სირთულეზე, რომელიც მასში უნდა იყოს კოდირებული. იერარქია ამ სისტემაში შემდეგნაირად გამოიყურება: ნიშანი, როგორც განსაზღვრული საგნის ან მოვლენის შემცველი; ნიშანთა სისტემა, როგორც საგანთა გარკვეული ერთობლიობის შემცველი და საგნების სისტემის შესახებ ინფორმაციის მატარებელი ნიშნური მოდელი, როგორც რამოდენიმე ნიშანთა სისტემის ერთობლიობა, რომლებიც გამოიყენება რთული ცნობების კოდირებისათვის.

ინფორმაციული მიდგომა საშუალებას გვაძლევს საგნებში გამოვყოთ მათი ინფორმაციული არსი, რომელიც შეიძლება შეიცვალოს ნიშნით. ნიშანსა და მის მიერ აღნიშნულ საგანს შორის არსებობს ფუნქციონალურ-ინფორმაციული დამოკიდებულება, რის გამოც ნიშანს შეუძლია გამოვიდეს ინფორმაციის აღქმის, გადაცემის, გარდაქმნისა და შენახვის ხერხის ინტერპრეტატორად.

ნიშნები წარმოადგენენ გონებრივი საქმიანობის ძირითად ელემენტებს. მათი საშუალებით ხორციელდება საგნებისა და მოვ-

ლენების თვისებებისა და მიმართებების გაშუალების, განზოგადებისა და აბსტრაქციის ოპერაციები. მრავალ ამოცანას, როგორც თვალსაჩინო – ხატოვანს, ასევე აბსტრაქტულ–ლოგიკურს, ადამიანი წვევტს თვალსაჩინო ნიშანთა სისტემების დახმარებით, რომლებიც უზრუნველყოფენ სიმბოლური პროცესების კავშირს სენსორულთან. სიგნალები გარეგანი საგნებიდან ან ნიშნური წარმონაქმნიდან წარმოადგენს არა მარტო ობიექტური გამოცდილების განზოგადების წყაროს, არამედ წყაროს მრავალგვარი „კარნახებისა“ ამა თუ იმ ამოცანის გადასაწყვეტად, სხვა საჭირო იდეის ან ოპერაციის ძიებისას.

სიმბოლიზაციის (ნიშნური ფუნქცია) უნარი ადამიანის შემეცნებითი საქმიანობის ერთ–ერთ უმნიშვნელოვანეს თვისებას წარმოადგენს. ნიშანი ობიექტური საქმიანობის შეცნობის იარაღი და ხერხია. ამასთან, აუცილებელია, გავარკვიოთ იმ გაშუალებული კავშირის ხასიათი, რომელიც არსებობს აღსანიშნავ საგანსა და ნიშანს შორის ადამიანის ტვინის ასახვით საქმიანობაში. ამ კავშირის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ნიშნები წარმოადგენენ აღსანიშნავი საგნების აზრობრივი ხატების ფიქსირების ხერხსა და მატარებელს.

გამოკვლევების შედეგების განზოგადების საფუძველზე შეიძლება განისაზღვროს ადამიანის საქმიანობაში ნიშნებისა და ნიშანთა სისტემების ექვსი ფუნქცია:

1. სასიგნალო – როგორც ბიძგი საქმიანობისადმი; ნიშანი გამოდის სიგნალის როლში;
2. თვალსაჩინო – ხატოვანი – ოპერატიული ამოცანების გადაჭრისას;
3. საგნებისა და მოვლენების მახასიათებლებისა და მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის მომცემი;
4. ინტეგრაციული – ნიშანში ან ნიშანთა სისტემაში ინფორმაციის გაერთიანება და განმტკიცება;
5. მასტრუქტურირებელი – რომელიც ორგანიზებას უკეთებს ნიშნური ინფორმაციის მიღებასა და გადამუშავებას;

6. კომუნიკაციური — როგორც ურთიერთობის ორგანიზაციის საშუალება.

ნიშნური ინფორმაციის გადამუშავების სისტემა ჩართულია ადამიანის პიროვნების ზოგად სტრუქტურაში და მჭიდროდ უკავშირდება კონკრეტული პირის ინტელექტს, ინდივიდუალურ—ფსიქოლოგიურ თავისებურებებს, მიმართულობას. ამიტომ ინფორმაციის მიწოდების ზერხები უნდა ფასდებოდეს გამოძყენების ინდივიდუალური თავისებურებების გათვალისწინებით.

ახალი ტექნოლოგიები ზემოქმედებას ახდენენ ადამიანის ცხოვრებაზე, ცვლიან მის ქცევასა და აზროვნების ფორმას.

ამერიკელი ფსიქოლოგი და ფილოსოფოსი ე. ფრომი წერდა, რომ თანამედროვე საზოგადოებამ დაბადა ადამიანი, რომელიც გარეგნულად აქტიურია, მაგრამ შინაგანად — პასიური, ანუ ფუნქციონირებს როგორც ავტომატი. ის დაცარიელებულია, მოკლებულია მაღალ ადამიანურ გრძნობებს, ერთი სიტყვით, იმდენად დათრგუნულია, რომ არ შესწევს უნარი თავისუფლად და ყოველმხრივ განვითარდეს. ასეთი ადამიანი ფაქტობრივად ნევროტიკია. ე. ფრომის კლასიფიკაციის მიხედვით, შეიძლება გამოვყოთ ადამიანთა ორი სახეობა — ბიოფილი და ნეკროფილი. პირველს უყვარს სიცოცხლე და ყოველთვის უპირატესობას ანიჭებს ცხოვრების დინამიურ სტილს. თავის მხრივ, ნეკროფილს ყოველთვის იზიდავს სიბნელე და წყვედიანი, მისთვის უსიამოვნოა ყოფა—ცხოვრების არაკონტროლირებადი სტიქიური გამოვლინებები, ამიტომ უნებურად მიისწრაფის გარშემო ჰქონდეს მხოლოდ არაცოცხალი, ხელოვნური სამყარო, დაპროგრამებული და დაქვემდებარებული.

ადამიანი საზოგადოებრივი არსებაა, ანუ ბუნებით ის ორიენტირებულია სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაზე. არ არის გასაკვირი, რომ ყველაზე მძიმე სასჯელი ადამიანისთვის ცალკე საკანში იზოლაციაა. სწორედ რომ ურთიერთობაში აცნობიერებს ის საკუთარ თავს, განიცდის სოლიდარობის, მეგობრობის გრძნობას, სიყვარულს და ა.შ. მაგრამ ურთიერთობა არის პირდაპირი და ირიბი ანუ გაშუალებული(მაგალითად, წერილი ან ტელეფონით ურთიერთობა).

ურთიერთქმედება მოითხოვს ურთიერთგაგებას, „თანაგრძობას“, რისთვისაც შეიძლება საინფორმაციო ქსელების გამოყენება. მაგრამ ისინი ცვლიან თავად ურთიერთგაგების პროცესს და ახდენენ ურთიერთობის დაგროვილი გამოცდილების ტრანსფორმაციას: ქრება ადამიანური ურთიერთობების სითბო და ჰუმანურობა. კომპიუტერი განაზოგადებს და ფორმას აძლევს რაციონალურ ცოდნას, მაგრამ ცნობიერების გარდა ადამიანს აქვს ქვეცნობიერება, ასევე ემოციების რთული კომპლექსი. არ შეიძლება სიყვარულის, ინტუიციის კომპიუტერიზება. ამიტომაა, რომ ადამიანის ნატურის ეს მხარეები ელექტრონულ სამყაროში უბრალოდ არ არსებობს. სულს, განწყობილებას, შთაგონებას, ღმერთის წვდომის საიდუმლოს არ აქვს ინფორმაციული ფასეულობა და ამიტომ ის კომპიუტერული ურთიერთობის რაციონალურ სამყაროში გამოუყენებელია.

ცხოვრების კომპიუტერიზაციამ, რაც რაციონალურის, წმინდა ლოგიკური აზროვნების განსახიერებაა, შეიძლება მიგვიყვანოს იქამდე, რომ ადამიანი დაკარგავს რთული ამოცანების გადაჭრის შესაძლებლობას, რომლისთვისაც აუცილებელია ისეთი მეთოდები, რომლებიც ეფუძნება მხოლოდ ინტუიციას. მეცნიერისთვის აუცილებელია, რომ მის ინტელექტუალურ მეხსიერებაში არსებობდეს ცოდნის სხვადასხვაგვარი ფენები, რომლებიც შემოქმედების პროცესში ამოძრავდებიან, აფრქვევენ შთაგონების ნაპერწკლებს და პარადოქსალურ-გენიალურ იდეებს.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ კომპიუტერი ხელს უწყობს საზოგადოების ჰუმანიზაციასაც. რეალური ჰუმანიზმის უმაღლესი გამოვლინებაა იმ პირებზე ზრუნვა, რომელთაც აწუხებთ სხვადასხვა ფიზიკური ან ფსიქიკური ნაკლოვანება. ინფორმაციული ტექნოლოგიების სპეციალიზირებული სახეების შექმნა კომპენსირებას უკეთებს ათეულობით მილიონი ადამიანის ფიზიკურ და ფსიქიკურ ნაკლოვანებას.

ამდენად, აუცილებელია გონიერული ბალანსის მონახვა ინფორმაციულ ტექნოლოგიებსა და ჰუმანიზმის ფასეულობებს შორის. საზოგადოებაში სულ უფრო ნათლად შეიგრძნობა მასობრივი

მოხმარების „რიცხოვრივი იდეალის“ ეპოქიდან „ცხოვრების ხარისხის“ ზოგადსაკაცობრიო ღირებულების გაგებაზე გადასვლის მოთხოვნა. აუცილებელია გავაცნობიეროთ, რომ ორგანიზმი და მექანიზმი – ორი პრინციპულად სხვადასხვა მოვლენაა, რამდენადაც ერთი შეიცავს ცხოვრების საიდუმლოებას, მეორე კი მხოლოდ თვით ადამიანის მიერ შექმნილი საჭირო ხელოვნური გარსია.

XXI საუკუნე ქრისტიანული ერის მესამე ათასწლეულია, ამიტომ ზედმეტი არ იქნება გავიხსენოთ, რომ ღმერთის მიერ შექმნილი ადამიანი მოწოდებულია თანაგრძნობისა და სრულყოფისათვის.

7. ტემპერამენტი და ხასიათი

პიროვნებაზე საუბრისას, ბუნებრივია, გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ მახასიათებლებს, როგორცაა ტემპერამენტი და ხასიათი. ამის შესახებ საუბარი იყო წინამდებარე ნაშრომის პირველ წიგნში. აქ დამატებით მხოლოდ რამდენიმე მომენტზე შევაჩერებთ ყურადღებას.

ტემპერამენტი — ადამიანის შედარებით მდგრადი მახასიათებელია. ფსიქიკური ცხოვრება სხვადასხვა ადამიანში სხვადასხვანაირად მიმდინარეობს. ერთნი უფრო შთაბეჭდილებიანები არიან, სწრაფად და ადვილად ეხმარებიან გარეგან გამლიზიანებლებს, სხვები — ძნელად და შენელებულად, ისინი მოშვებულნი და აპათიურნი არიან. ნაწილი ადამიანებისა ფიცხია, მეორე ნაწილი კი — დინჯი და ზომიერი. ყოველივე ეს დაკავშირებულია ადამიანის ტემპერამენტთან.

ნერვული პროცესების ძალაზეა დამოკიდებული ადამიანის ყურადღების მდგრადობაც. ნერვული პროცესების მოძრაობა გამოვლინდება ერთი ობიექტიდან მეორეზე ყურადღების სწრაფ გადართვაში. ძლიერი, გაწონასწორებული ნერვული სისტემის მქონე სუბიექტს სწრაფად გადააქვს ყურადღება, უკეთესად აკვირდება მიმდინარე მოვლენებს. ნერვული სისტემის ინერტულობა, ნაკლებმოძრაობა აქვეითებს აღქმის სისწრაფეს, აძნელებს ყურადღების კონცენტრირებულობას, მის გადართვას ერთი ობიექტიდან მეორეზე. აქედან გამომდინარეობს აღქმასთან დაკავშირებული სიმძნელები.

სუსტი ნერვული სისტემის მქონე ადამიანი ფლობს ფაქიზ მგრძობელობას, მაგრამ ის არაერთგვაროვნად რეაგირებს გამლიზიანებლებზე. ძლიერ გამლიზიანებლებს, აგზნების ნორმალური პროცესის ნაცვლად, შეუძლიათ მასში გამოიწვიონ ე.წ. „ზღვარს გადასული შეკავება“.

ადამიანის ნერვული სისტემის ტიპოლოგიური თავისებურებების, დასაკითხი პირის აღქმის ინდივიდუალურობის ცოდნა გამომძიებელს საშუალებას მისცემს გაანალიზოს ჩვენებების უტყუარობა.

ტემპერამენტის მიხედვით გამოძიებელს შეუძლია წარმოადგინოს მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის გაწონასწორებულობა თუ გაუწონასწორებულობა, გამღიზიანებლის ზემოქმედებაზე მათი რეაქციის ხარისხი, გულახდილობის თუ ჩაკეტილობის დონე და ა.შ.

ტემპერამენტი გავლენას ახდენს ემოციური, აზროვნებითი და ნებელობითი პროცესების მიმდინარეობის დინამიკაზე.

უმაღლესი ნერვული მოქმედებისა და ტემპერამენტის ჩვენ მიერ წინა წიგნში განხილული ოთხი ტიპი, რა თქმა უნდა, არ ამოწურავს ადამიანთა ინდივიდუალური თავისებურებების მრავალფეროვნებას. პიროვნების ინდივიდუალური ტემპერამენტი ურთულესი მოვლენაა. არ შეიძლება ყველა ადამიანი მიეკუთვნებოდეს ოთხიდან რომელიმე ერთი ტიპის ტემპერამენტს. ჩვენ მიერ ჩამოთვლილი ტიპები შედარებით ხშირი და გამოკვეთილია. მაგრამ ბრალდებულის, თუ დაზარალებულის ცხოვრების, აღზრდისა და საქმიანობის პირობებს თავისი შესწორებები შეაქვს მის ტემპერამენტსა და უმაღლესი ნერვულ მოქმედების ტიპის განსაზღვრაში.

ხალხის მასაში, რომელთანაც გამოძიებელს ურთიერთობა უხდება, ყოველთვის არსებობს ნერვული მოქმედების მრავალრიცხოვანი, გარდამავალი და შუალედური ტიპები. გამოძინარე აქედან, ტემპერამენტის ტიპებიც. მსგავსად ტემპერამენტის ფსიქოლოგიური დახასიათებისა, მთლიანობაში დაკავშირებულია ნერვული სისტემის არა ერთ რომელიმე თვისებასთან, არამედ ნერვული სისტემის ტიპთან, ასევე ტემპერამენტის ცალკეული თვისებაც დამოკიდებულია არა რომელიმე ერთ, არამედ ნერვული სისტემის რამდენიმე განსხვავებულ თვისებაზე. ამიტომ ამ მონაცემთა სხვადასხვა შეფარდებისას, ხარისხობრივად იცვლება ტემპერამენტის თვისებებიც. მაგალითად, ცნობილია, რომ თავშეუკავებლობა დამოკიდებულია ნერვული პროცესების ძალაზე. ადამიანი გაუწონასწორებელია, თუკი ძლიერი აგზნებადობა ჭარბობს შედარებით ნაკლებად ძლიერ შეკავებულობას. ის გაუწონასწორებელია იმ შემთხვევაშიც, თუ სუსტი აგზნებადობა ჭარბობს კიდევ უფრო სუსტ შეკავებას.

შესაბამისად, თავშეუკავებლობაა ორივე შემთხვევაში, მაგრამ, პირველ შემთხვევაში საქმე გვექნება გოყურ თავდაუტყვერობასთან, ხოლო მეორე შემთხვევაში — ისტერიულ გაუწონასწორობლობასთან. ი.პავლოვი თვლიდა, რომ ამ შუალედური ფორმებისა და ვარიაციების არცოდნის გარეშე, შეუძლებელია ადამიანის ქცევის ფორმებში სწორად ორიენტირება.

თანამედროვე ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური მეცნიერებების მონაცემებით, არსებობს დაახლ. 72 ასეთი შუალედური და გარდამავალი ტიპი. ამიტომ ადამიანთა უმრავლესობა მხოლოდ პირობითად შეიძლება მივაკუთვნოთ ტემპერამენტის ერთ-ერთ ძირითად ტიპს. ხშირად ადამიანებს აქვთ ორი ან სამი ტემპერამენტის ნიშან-თვისება, ანუ ფლობენ შერეულ ტემპერამენტს. ნერვული მოქმედებისა და ტემპერამენტის ტიპები ყველაზე მეტად გამოკვეთილად მჟღავნდება 10—12 წლამდე ასაკში. შემდგომში, აღზრდაზე, ცხოვრებისა და საქმიანობის სტილზე დამოკიდებულებით, ხდება ნერვული მოქმედების ტიპის, ტემპერამენტის ნიშნების ცვლილება და შენიღბვა.

როგორ უნდა განსაზღვროს გამომძიებელმა მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის ტემპერამენტი? ტემპერამენტი გამოვლინდება ადამიანის საქმიანობაში, რომლის შესახებაც გამომძიებელმა ცნობები შეიძლება მიიღოს ნაცნობების, თანამშრომლების გამოკითხვის, პირადი დაკვირვებების გზით. შეგროვილი ცნობების შესწავლისა და შეჯერების საშუალებით გამომძიებელი აკეთებს დასკვნას დასაკითხი პირისთვის დამახასიათებელი ტემპერამენტის შესახებ.

განვიხილოთ ნერვული სისტემის ის ძირითადი მახასიათებლები, რომლებიც დაეხმარება გამომძიებელს მოწმის, დაზარალებულის, ეჭვმიტანილის თუ ბრალდებულის ტემპერამენტის ტიპის შესახებ წარმოდგენის შექმნაში.

ძლიერი ნერვული სისტემის მქონე ადამიანები გამოირჩევიან დიდი შრომისუნარიანობით, უარყოფითი და ზანგრძლივი გამღიზიანებლების ზემოქმედებაზე გამძლეობით, ფსიქიკური საქმიანობის

(ყურადღება, მეხსიერება და ა.შ.) დიდი მოცულობით. გამოძინარე აქედან, საჭიროა გაირკვეს თუ როგორ უმკლავდება ადამიანი დასახული მიზნებისადმი მიღწევის გზაზე წინააღმდეგობებს, როგორია მისი ამტანობა საბუშაოსადმი, შეუძლია თუ არა დროის გარკვეული მონაკვეთის განმავლობაში იყოს აქტიური, მიისწრაფის თუ არა დავალების იოლად და ზედაპირულად შესრულებისკენ. მნიშვნელობა აქვს იმასაც, განიცდის თუ არა ეს ადამიანი მორიდებულობას სხვებთან ურთიერთობაში, თუ პირიქით ადვილად შეუძლია უცხო გარემოში ადაპტირება. ამასთან, აუცილებელია, გამოძიებელმა იცოდეს, შეუძლია თუ არა მოწმეს, დაზარალებულს, ბრალდებულს, ეჭვმიტანილს შეასრულოს მიზანმიმართული გონებრივი საბუშაო ხელისშემშლელი გამღიზიანებლების არსებობისას (მაგ. ხმაურის, ლაპარაკის), თუ საჭიროებს მშვიდ გარემოს; როგორ იქცევა საფრთხის შემცველ სიტუაციებში. აღმოცენებულ რთულ ვითარებაში თვითკონტროლის შენარჩუნება, გამბედაობა, დაძაბულ მდგომარეობაში ორიენტაციისა და სწორი გადაწყვეტილების მიღების უნარი მეტყველებს ადამიანის ნერვული პროცესების სიძლიერეზე, ხოლო, პირიქით, საკუთარ თავზე კონტროლის დაკარგვა, რასაც უცილობლად მოყვება მიზანშეუწონელი ქცევები და მოქმედებები, ადასტურებს ნერვული სისტემის სისუსტეს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ არაკეთილსინდისიერი მოწმე, დაზარალებული, ეჭვმიტანილი და ბრალდებული, რომელიც ფლობს ძლიერ ნერვულ სისტემას, ძნელად ემორჩილება გამოძიებლის ტაქტიკურ ზემოქმედებებს, რასაც არანაკლები მნიშვნელობა აქვს მისდამი ინდივიდუალური მიდგომის შერჩევაში.

აუცილებელია, გამოისახოს დაადგინოს ცხოვრების ჩვეულ სიტუაციებში როგორ გადადის საქმიანობის ერთი სახიდან მეორეზე მოწმე, დაზარალებული, ბრალდებული. ინერტული ნერვული პროცესების მქონე ადამიანებთან ამგვარი გადართვა ხდება რთულად, ახალ საბუშაოსთან „შეთანაწყობა“ მიმდინარეობს ნელ—ნელა.

ღირებულ ცნობებს იძლევა იმის გარკვევა, ავლენს თუ არა შესასწავლი პირი საქმიანობისას ინიციატივას, საზრიანობას, თუ

ისწრაფის ძველი მეთოდებისა და ხერხების გამოყენებისკენ; რამდენად სწრაფად ახდენს ორიენტაციას ახალ გარემოში, როგორ იქცევა ადამიანებთან მიმართებაში; აქვს თუ არა მიდრეკილება ერთი და იგივე აზრების, ხუმრობების გამოორებისა. აქვე არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ დასაკითხი პირის ტიპოლოგიური თავისებურებებიდან გამომდინარე, ინდივიდუალური მიდგომისა და შესაბამისი ტაქტიკური ხერხების არჩევისას, შეცდომების თავიდან აცილების მიზნით, გამოძიებელმა უნდა გამოიჩინოს მაქსიმალური სიფრთხილე, თავი შეიკავოს ნაჩქარევი დასკვნებისგან.

სხვადასხვა პირობებში, ერთი და იგივე ადამიანის ქცევაში მკვეთრად განსხვავებული დინამიკური თავისებურებები შეინიშნება, რომლებიც დამოკიდებულია უმაღლესი ნერვული მოქმედების დროებით მდგომარეობაზე. მაგალითად, გადაღლილ მდგომარეობაში ძლიერი ნერვული სისტემის მქონე ადამიანი თავს ავლენს როგორც სუსტი ტიპი. ნერვული სისტემის სუსტი ტიპის ადამიანი კი შთაგონების შედეგად შრომისუნარიანი ხდება. გამომდინარე აქედან, მხედველობაში უნდა მივიღოთ დაკითხვის სუბიექტის მდგომარეობა და ამ მდგომარეობის შესაძლო ზეგავლენა მის ქცევაზე.

ტემპერამენტი გავლენას ახდენს ადამიანის ხასიათზე, მის აქტიურობასა და შრომისუნარიანობაზე, კომუნიკაციურობასა და სოციალურ კონტაქტებზე, ქცევის გაწონასწორებულობასა და სოციალური ადაპტაციის დონეზე და ა.შ. გამომდინარე აქედან, შეიძლება ვისაუბროთ იმ ზოგიერთ რეკომენდაციაზე, რომელიც გამოძიებელს აუცილებლად დაეხმარება მოწმესთან, დაზარალებულთან, ეჭვმიტანილთან და ბრალდებულთან ინდივიდუალური ურთიერთობისას.

ქოლერიკული და სანგვინიკური ტიპის ტემპერამენტის მქონე პიროვნებები გამოძიებელმა უნდა გააფრთხილოს, რომ ისინი იყვნენ ყურადღებით, ისაუბრონ აუჩქარებლად, ხოლო როცა საჭირო იქნება, თავად შეანელოს დაკითხვის ტემპი, გამოავლინოს უფრო მეტი გულისყური მისთვის საინტერესო ფაქტის გამორკვევაში. არ არის საჭირო ფლეგმატიკის აჩქარება პასუხის გაცემისას. მას მეტი დრო უნდა მიეცეს მოსაფიქრებლად.

მელანქოლიკისადმი გამოძიებელმა უნდა გამოიჩინოს განსაკუთრებული გულისხმიერება და წინდახედულობა, ეცადოს იგი დადებითად განაწყოს საკუთარი პიროვნებისადმი. ამით ის მელანქოლიკს გაათავისუფლებს ეჭვიანობისგან, დაურწმუნებლობისგან, დაძაბულობისგან, ჩაკეტილობისგან და სხვ. ცნობილია, რომ მკვეთრი მოთხოვნა, რომელიც ზოგჯერ დასაშვებია სანგვინიკისა და ფლეგმატიკის დაკითხვისას, ქოლერიკში იწვევს აღშფოთებას, მელანქოლიკში კი — დათრგუნულობის შეგრძნებას.

დასაკითხი პიროვნებისადმი ინდივიდუალური მიდგომისა და მისი ჩვენებების სწორი შეფასების უზრუნველყოფის მიზნით, გამოძიებელმა აუცილებლად უნდა იცოდეს დასაკითხი პიროვნების არა მხოლოდ ტემპერამენტი, არამედ მისი ხასიათის ნიშან-თვისებებიც, ანუ პიროვნების ის ინდივიდუალური თავისებურებები, რომლებიც ყალიბდება აღზრდისა და გარემოს ზეგავლენით და მუდავნდება ტიპურ სიტუაციებში. ხასიათი ვლინდება ქცევაში, ადამიანის ნებელობით აქტივობაში, გარესამყაროსთან მის დამოკიდებულებაში, საკუთარი თავისადმი მიმართებაში, პიროვნების ძლიერ და სუსტ თვისებებში და სხვ. ტემპერამენტი გამოვლინდება არა იზოლირებულად, არამედ როგორც ხასიათის ერთ-ერთი შემადგენელი.

განვიხილოთ ხასიათის ტიპები ტემპერამენტთან მიმართებაში:

ეიფორიულ-უზრუნველი ტიპი(სანგვინიკური ტემპერამენტის მქონე) ხასიათდება განცდების ეიფორიულობით, სიმკვირცხლით, მხიარულობით, უზრუნველობით, ქარაფშუტობით, დაუფიქრებლობით. იგი ცდილობს გაექცეს ცხოვრებისეულ სიმწვევებს, აქვს ურთიერთობის ფართე დიაპაზონი, ამასთან საკუთარ აზრებს თავს „არ ახვევს“ ადამიანებს, მიმართულია გარესამყაროზე, ადვილად ეგუება სიახლეებს, არ არის რისკიანი.

აფექტურ-ფეთქადი ადამიანები(ქოლერიკული ტემპერამენტის მქონე) ჭირვეულები და შარიანები არიან; მათ უჭირთ შეგუება გარემომო მყოფებთან, სიტუაციასთან, წყენას დიდი ხნის განმავლობაში ვერ ივიწყებენ, აქვთ რისკისადმი მიდრეკილება, ემოციებს აფექტურად გამოხატავენ, ფლობენ შინაგან ავტონომიურობას(და-

ბოუკიდებლობას), არიან ჭირვეულები და აგრესიულად ავლენენ ფრუსტრაციას.

მშფოთვარე-ეჭვიანი ტიპის პიროვნება(მელანქოლიკური ტემპერამენტის მქონე) ავადმყოფურად თავმოყვარეა, წყენას თავს ვერ აღწევს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, მიდრეკილება აქვს მუდმივად ფსიქოლოგიური დემობილიზაციის მდგომარეობაში ყოფნისადმი, მარტოსულია და ფრუსტრირებული, შებოჭილია საფრთხის შემცველ პირობებში, უკიდურესად პატივმოყვარეა; ის მძიმედ განიცდის კრიტიკას, ისწრაფვის იზოლაციისკენ ისეთ სიტუაციებში, როცა მის თავმოყვარეობას ეხებიან.

მშვიდი და უბოროტო ადამიანები(ტემპერამენტი—ფლეგმატიკური) პასიურად კომუნიკაბელური არიან, აქვთ განსჯის უნარი, იჩენენ მომთმენიანობას სხვებისადმი, ემოციურად გაწონასწორებულები და უწყინარები არიან, კონფლიქტში ერთვებიან იშვიათად, მისდევენ მკაცრ მორალურ წესებს, არ არიან აგრესიულები.

ხასიათის განვითარება და ჩამოყალიბება წარმოადგენს ფსიქიკური საქმიანობის რთულ პროცესს. პიროვნება, მისი ხასიათი, უნარები და ა.შ., ფორმირდება და ვითარდება მის მიერ სოციალური საქმიანობის ძირითადი სახეების განხორციელებისას. ეს სახეებია შრომა, შემეცნება, ურთიერთობა. პიროვნების ჩამოყალიბებაში უმნიშვნელოვანეს სოციალურ ფაქტორს წარმოადგენს პროდუქტიული საქმიანობა.

ადამიანის მთელი ცხოვრება ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფის ჩარჩოებში მიედინება. სკოლაში, უმაღლეს დაწესებულებაში სწავლისას, მუშაობისას, დასვენების დროს პიროვნება მუდმივ ურთიერთობებში შედის სხვებთან. ადამიანები ძირითადად ამყარებენ ორგვარ — საქმიან და პირად — ურთიერთობას. საქმიანი ურთიერთობებისას ხასიათის გამოვლინება შეზღუდულია, ხოლო პირადი ურთიერთობები, რომლებიც მყარდება ურთიერთსიმპათიისა თუ ანტიპათიის საფუძველზე, ხასიათის თავისებურებათა ფართო სპექტრის გამოვლენის საშუალებას იძლევა.

წინასწარი გამოძიების ფსიქოლოგია

8. დანაშაულის მოვლენის რეკონსტრუქციის ფსიქოლოგიური დახასიათება

წინასწარი გამოძიება წარმოადგენს მიზანმიმართულ პროცესს, რომლის მთავარი ამოცანაა გამოძიებლის მიერ აღმოჩენილი კვალის მიხედვით წარსულში მომხდარი დანაშაულის სურათის რეკონსტრუქცია. მასში გამოყოფენ ორ მიმართულებას:

1. უშუალოდ დანაშაულის და იმ ობიექტური პირობების რეკონსტრუქცია, რომლებიც ხელს უწყობდა მის ჩადენას. ასეთი რეკონსტრუქციის საბოლოო მიზანია ობიექტზე და დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მხარეზე ამომწურავი ინფორმაციის მიღება.
2. დაძაბვის პიროვნების, მისი დანაშაულებრივი განწყობის ჩამოყალიბების მექანიზმის განვითარების გამოკვლევა, რომლის მიზანს წარმოადგენს დანაშაულის სუბიექტზე და მის სუბიექტურ მხარეზე, დანაშაულის კონკრეტულ მიზეზებზე სრული ინფორმაციის შეგროვება. ეს გამოვლინდება მოცემული პიროვნების დანაშაულებრივი განწყობებისა და დანაშაულებრივი ქცევის შესწავლის გზით.

დანაშაულებრივი ვითარების რეკონსტრუქციასა და დაძაბვის პიროვნების შესწავლას შორის არსებობს რამდენიმე განსხვავება.

თუ დანაშაულებრივი სიტუაცია გამოძიებლის მიერ აღდგება იმის შესაბამისად რაც სინამდვილეში იყო, ამასთან ეს წარსული განიხილება როგორც უცვლელი, მაშინ დაძაბვის პიროვნება, იშვიათი გამონაკლისის გარდა(მაგ; ბრალდებულის სიკვდილი), ყოველთვის დინამიკაში გაცნობიერდება. ბრალდებულის პიროვნების სტრუქტურაში იკვლევენ იმ მოტივებსა და ფაქტორებს, რომლებიც როგორც ხელს უწყობდა, ისე ეწინააღმდეგებოდა დანაშაუ-

ლებრივ საქმიანობას. წინასწარი გამოძიების სტადიაზე, პროცესუალური კანონის ჩარჩოებში, ბრალდებულის პიროვნებაზე მიმდინარეობს ფსიქოლოგიური ზემოქმედება დანაშაულის ვითარების შესახებ ობიექტური ინფორმაციის მიღების მიზნით. რეკონსტრუქციის ორივე სახეობა ხორციელდება წარსულის კვალის შესწავლის დახმარებით, რომლის აღმოჩენაც აწმყოში ხდება. ამდენად, ობიექტური წინასწარი გამოძიებისას, შეშეცნების, ინფორმაციის ანალიზისა და სინთეზის გზით, აღდგენის პროცესი წარმოდგენილია დროში, დანაშაულის მოვლენიდან — მომხდარისა და მისი ჩამდენი სუბიექტის პიროვნების სრულ რეკონსტრუქციამდე.

ყველანაირი ცნობა (მონაცემი), რომელსაც გამოძიებელი იღებს, შეიძლება დაიყოს ორ კატეგორიად. ა) „მატერიალური კვალი“, ანუ დანაშაულის მოვლენის და დამნაშავის პიროვნების შესახებ ობიექტური ინფორმაცია, რომელიც შეიძლება გამოკვლეულ და ინდენტიფიცირებულ იქნეს საბუნებისმეტყველო სამეცნიერო მეთოდებით (ხელის, ფეხის, სისხლის, ნერწყვის კვალის მიხედვით და ა.შ.); და ბ) „იდეალური კვალი“, ანუ ინფორმაცია დანაშაულის მოვლენის და დამნაშავის პიროვნების შესახებ, რომლის მოპოვება და გაანალიზება ხდება დაკითხვის პროცესში.

სასამართლო ფსიქოლოგია, უპირატესად, მეორე კატეგორიის კვალის წარმოქმნის, შენახვისა და აღდგენის კანონზომიერებებს იკვლევს.

დანაშაულის სიტუაციის რეკონსტრუქცია ხდება გამოძიებლის მიზანმიმართული საქმიანობის შედეგად, რომელსაც აქვს თავისი პროგრამა ეს უკანასკნელი, მთელი რიგი ნიშან-თვისების მიხედვით, განსხვავდება ადამიანის საქმიანობის სხვა სახეებისგან. ამ ნიშან-თვისებებიდან ძირითადია:

პირველი — გამოძიებლის საქმიანობის ყველა ეტაპის ზედმიწევნით სამართლებრივი რეგულირება.

ჩადენილი დანაშაულის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება—შეფასებასთან დაკავშირებულ ყოველ თავის მოქმედებას, გამოძიებელი გონებაში ათანხმებს პროცესუალური კანონის ნორმას. იგი

ცდილობს არ გაცდეს კანონით დადგენილ ჩარჩოებს.

მეორე — გადასაჭრელი ამოცანის განსაკუთრებული მრავალფეროვნება, რომლის სწორად გადაწყვეტაც მოითხოვს სხვადასხვაგვარი თვისებების, უნარებისა და ცოდნის გამოყენებას. დანაშაულის გამოძიებისა და გახსნისათვის ცოტაა მხოლოდ პროცესუალური კანონის ცოდნა. საჭიროა სპეციალური განათლება მედიცინის, პედაგოგიკის, ფინანსების, ბუღალტერიის, ფსიქოლოგიის და ა.შ. სფეროებში. ფსიქოლოგიის საფუძვლების ცოდნა გამოძიებელს ეხმარება დამნაშავეის პიროვნების დიაგნოსტიკაში და უადვილებს მასზე მეცნიერული მეთოდების ზემოქმედებას.

მესამე — საქმის ობიექტურად გამოძიების მოწინააღმდეგე-დაინტერესებულ პირთა მხრიდან დაბრკოლების გადალახვა.

უდავოა, რომ არ არსებობს ადამიანის საქმიანობის სხვა რომელიმე სახეობა, რომლის წარმატებით ჩატარებას ასე აქტიურად ეწინააღმდეგებოდნენ დაინტერესებული ადამიანები და ადამიანთა ჯგუფები. გასათვალისწინებელია, რომ დამნაშავეთა ორგანიზებულმა დაპირისპირებამ, გამოძიებლის საქმიანობა, შესაძლოა, მნიშვნელოვნად გაართულოს. გამოძიებლის ერთ-ერთ ამოცანას წარმოადგენს შექმნილი კონფლიქტური სიტუაციის საღად შეფასება. მოქმედების განსაზღვრული გზის არჩევისას, იგი უნდა დარწმუნდეს, რომ მისი ქცევის სტრატეგია მოცემულ სიტუაციაში საუკეთესოა.

მეოთხე — დანაშაულის გახსნის მიზნიდან გამომდინარე, დასაკითხ და გასაჩხრეკ პირებზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედების მეცნიერული მეთოდების (უნარ-ჩვევების) ცოდნა.

მეხუთე — გაურკვევლობის შემცველ სიტუაციებში გადაწყვეტილების მიღების უნარი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გამოძიებელი მუშაობს ინფორმაციის მწვავე უკმარისობის პირობებში, რასაც თან სდევს მომატებული ემოციური დაძაბულობა. ჰიპოთეზების შემუშავებისა და შესაბამისი გადაწყვეტილებების მიღებისას, აუცილებელია ისეთი შემოქმედებითი თვისება, როგორიცაა ინტუიცია.

შემეცნების პროცესი იწყება გრძნობის ორგანოების დახმარე-

ბით საძიებო საგანზე აუცილებელი ინფორმაციის მიღებით. მოცემული ინფორმაცია ექვემდებარება ლოგიკურ გადამუშავებას, ხოლო მიღებული დასკვნები – პრაქტიკულ შემოწმებას. მაგრამ დანაშაულის გამოძიებისას გრძობადი აღქმის ობიექტებს წარმოადგენს არა თვით დასადგენი ვითარება ან ქმედება, არამედ იმის დადგენაც, თუ რა ასახვა ჰპოვა მან მასთან დაკავშირებულ ადამიანთა ცნობიერებაზე, მატერიალურ ობიექტებზე, მაგალითად, დამნაშავის კვალი, სხვადასხვა ცვლილებები, რაც გამოწვეულია მისი მოქმედებით და ა.შ. რაც შეეხება ჩადენილი დანაშაულის მთლიან სურათს, ის ყველა შემთხვევაში გაშუალებულიად აღდგება.

შემთხვევის ადგილის დათვალიერებისას, გამოძიებელი აწყდება ისეთ საგნებსა და გარემოებებს, რომლებიც ან არანაირად არ უკავშირდებიან ერთმანეთს, ან ისეთ კავშირში იმყოფებიან, რომ მთლად ნათელ სურათს არ იძლევიან გამოძიებისათვის. ეს ელემენტები ფლობენ ურიცხვ ნიშან-თვისებას, რომელთაგან თითოეულს შეიძლება გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდეს დანაშაულის გახსნაში. ამიტომ გამოძიება, რომელიც მიდის ყველა ვარიანტის გადასინჯვისა და გადახარისხების გზით, არარაციონალური და თითქმის შეუძლებელიცაა. მიზანმიმართულად მოქმედებისათვის, გამოძიებელი ამ ელემენტებს არჩევითად უკავშირებს ერთმანეთს და ქმნის მტკიცებულებათა სისტემას.

პროფესიული ცოდნისა და გამოცდილების საფუძველზე, გამოძიებელს ეძლევა საშუალება, შემთხვევის ადგილზე გააკეთოს პროგნოზი ძირითადი ობიექტების, მათი შინაარსისა და კავშირების შესახებ. ამდენად, გამოძიებელი ფლობს განზოგადოებულ კოგნიტურ რეპრეზენტაციებს იმისას, რაც უნდა დაინახოს მან სტატისტიკური სივრცის გარკვეულ ნაწილში (მკვლელობის, ავტოკატასტროფის, ქურდობის და ა.შ. ადგილზე).

მაგალითად, „მკვლელობის სქემას“ აქვს მთელი რიგი მოსალოდნელი ნიშან-თვისებები, რომლებმაც კონკრეტულ პირობებში უნდა მიიღონ განსაზღვრული მნიშვნელობა: დაზარალებულის გვაში, ძალადობითი სიკვდილის, ბრძოლისა და წინააღმდეგობის გაწე-

ვის, დაზარალებულის მოსვლის, გვამის გადატანის, მკვლელის მოსვლის კვალი, მოვლენის დრო (ცხედრის მდგომარეობის მიხედვით) და ა. შ.

რაც უფრო სრულად არის შევსებული „მკვლელობის სქემა“, მით უფრო ახლოსაა გამომძიებელი დანაშულის გახსნასთან და პირიქით.

გამომძიებლის საქმიანობაში მეორე ეტაპი ხასიათდება პიროვნებათაშორისი ურთიერთობის საშუალებით ინფორმაციის მიღებით და ხორციელდება კომუნიკაციის დახმარებით.

ურთიერთობის სტრუქტურაში პირობითად გამოყოფენ სამ ასპექტს: კომუნიკაციას, ინტერაქციასა და პერცეპციას. კომუნიკაცია არის ინფორმაციის სპეციფიკური გაცვლა ურთიერთობაში მყოფ ინდივიდებს შორის. ინტერაქცია მდგომარეობს ადამიანთა შორის ურთიერთქმედების ორგანიზაციაში, რომელშიც ჩართულია ქცევითი ასპექტი. პერცეპცია – ეს არის ურთიერთობაში მყოფი პარტნიორების ურთიერთგაგებისა და ურთიერთაქმის პროცესი. ურთიერთობა კი – კომუნიკაციის, პერცეპციისა და ინტერაქციის უწყვეტი ერთიანობაა.

ურთიერთობის პრობლემები საგამომძიებო საქმიანობაში თავისებურ სპეციფიკას იძენს. ხშირად ურთიერთობა ატარებს კონფლიქტურ ხასიათს.

გამომძიების პროცესში გამომძიებელი აღიქვამს არა დასადგენ მოვლენას, არამედ მის გამოსახულებას, ანარეკლს. იზრდება სხვადასხვა შეცდომის დაშვების საშიშროება. გამოსახულება ჩვეულებრივ შეიცავს არასრულ ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რა მოხდა. ობიექტური სინამდვილის ზოგიერთი ფაქტი ადამიანების ცნობიერებაში შეიძლება დამახინჯებულად აღიბეჭდოს. ინფორმაციის დამახინჯება და დაკარგვა შესაძლებელია მისი მიღების დროსაც. გარდა ამისა, ყოველთვის არსებობს საფრთხე იმისა, რომ დანაშაულის კვალად შეიძლება ჩაითვალოს ისეთი ანაბეჭდები, რომლებიც სხვა მიზეზების შედეგადაა გაჩენილი.

სწორედ ასეთი შეცდომების თავიდან აცილების მიზნით, გა-

მომძიებელი კარგად უნდა ერკვეოდეს ცალკეული სახის მტკიცებულებათა ჩამოყალიბების ფსიქოლოგიაში; იცოდეს ის ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებს ინფორმაციის დამახინჯებასა და დაკარგვას. გამომძიებელს უნდა შესწევდეს მათი მოქმედების შესუსტების უნარი. იგი უნდა ავლენდეს მუდმივ მზადყოფნას შემოსული ინფორმაციის შემოწმებაზე.

შესაძლებელია შეცდომების დაშვება შემოსული ინფორმაციის ლოგიკური დამუშავების პროცესშიც.

დანაშაულის გამოძიებისას, ჭეშმარიტების შემეცნების პროცესი, მეცნიერული შემეცნების მსგავსად, იწყება ჰიპოთეზის წამოყენებით (აგებით). ამ შემთხვევაში ჰიპოთეზა წარმოადგენს საგამოძიებო ვერსიას (ჩვეულებრივ არსებობს რამდენიმე ვერსია), რომელიც აღადგენს გამოსაკვლევი მოვლენის სავარაუდო სურათს. წამოყენებული ვერსიები მოწმდება დეტალურად. ამ მიზნით მუშავდება ლონისძიებათა კომპლექსი, რომელიც აუცილებელია ფაქტობრივი მონაცემების ანუ სასამართლო მტკიცებულებების მისაღებად, რომელთა საფუძველზეც შეიძლება გაკეთდეს დასაბუთებული დასკვნა. მტკიცებულებების შეკრებისა და შემოწმების შემდგომ მიმდინარეობს მათი შეფასება.

იმისთვის, რათა შეცდომები არ იქნეს დაშვებული შემოსული ცნობების ლოგიკურად დამუშავების პროცესში, გამომძიებელმა კარგად უნდა იცოდეს და მკაცრად დაიცვას აზროვნების ფორმები და ლოგიკის კანონები; მუდმივად გააკონტროლოს მის განკარგულებაში არსებული მტკიცებულებები საკმარისია თუ არა იმისათვის, რათა გაკეთდეს ესა თუ ის დასკვნა.

იძიებს რა სისხლის სამართლის საქმეს, გამომძიებელს დანაშაულის ვითარების რეკონსტრუქციის პროცესში საქმე აქვს რამდენიმე სისტემასთან. ესენია:

1. საგანთა, მათ თვისებათა და მიმართებათა ობიექტური სისტემა. მაგალითად, ბინა, რომელშიც აღმოჩენილია გვამი ძალადობრივი სიკვდილის კვალით. ამ საგნების დათვალიერებისას და მათ შორის არსებული კავშირების წვდომი-

სას, გამომძიებელი გამოაცალკევებს კრიმინალისტური მნიშვნელობის ინფორმაციას. ამასთან, მას საქმე აქვს ნიშნებთან, სიგნალებთან (გატეხილი სეიფი და ა. შ.), იკონიკურ ნიშნებთან—გამოსახულებებთან (ავტომობილის საბურავების კვალი, ნაფეხურები, თითების ანაბეჭდები და ა.შ).

2. სისტემა, რომელიც ასახავს ნივთებს, საგნებს, მათ თავისებურებებსა და მიმართებებს კოდირებული სახით. მაგალითად, ღოკუმენტბრუნვის სისტემა ქონების მიტაცების შესახებ საქმის გამოძიებისას; ტექნიკური ღოკუმენტაცია უსაფრთხოების ტექნიკის წესების დარღვევის საქმესთან დაკავშირებით და სხვ.

სისხლის სამართლის საქმის გამოძიების პროცესი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც რიგი საგამოძიებო სიტუაციისა, რომელიც გამომძიებელმა უნდა გადაჭრას.

ცნება — „საგამოძიებო სიტუაცია“ — წარმოადგენს ფსიქოლოგიაში გამოყენებული ტერმინ „ამოცანის“ კერძო შემთხვევას, სადაც არის განსაზღვრულ პირობებში დასახული მიზანი და არ არსებობენ მისი მიღწევის თვალსაჩინო ხერხები. გამომძიებლის ქცევა წარმოადგენს კანონმდებლობის ფარგლებში შეზღუდული მოქმედებების ვარიანტების თანამიმდევრულ არჩევანს.

არსებობს საგამოძიებო სიტუაციის რამდენიმე განსაზღვრება. მათგან ყველაზე გავრცელებულის თანახმად, „საგამოძიებო სიტუაცია არის დინამიური ინფორმაციული სისტემა, რომლის ელემენტებსაც წარმოადგენს სისხლის სამართლის საქმეში მნიშვნელოვანი გარემოებების არსებითი ნიშან-თვისებები, მათ შორის კავშირები და მიმართებები, ასევე გარემოებაში მონაწილე პიროვნებებს შორის არსებული დამოკიდებულებები“. საგამოძიებო სიტუაციის მოდელის აგება არა მხოლოდ ინფორმაციის მიღებაა, არამედ მისი ყოველმხრივი შეფასებაც, რომელიც შეიცავს როგორც ლოგიკურ ასპექტებს, ასევე პროცესის დასკვნით ეტაპზე ნებულობითი მოქმედების ელემენტებს. ამიტომ საგამოძიებო სიტუაციის მოდელი წარ-

მოადგენს არა მხოლოდ ლოგიკურ დასკვნას, არამედ თავისებურ ინფორმაციულ გადაწყვეტილებას იმასთან დაკავშირებით, თუ რა მოხდა, რა ხდება ან რა შეიძლება მოხდეს გამოსაძიებელ სისხლის საქმესთან დაკავშირებით.

ერთსა და იმავე საგამოძიებო სიტუაციაში შესაძლოა მიღებულ იქნეს განსხვავებული გადაწყვეტილებები. მათი არჩევანი მნიშვნელოვანი ხარისხით დაკავშირებულია გამოძიებლის რეკონსტრუქციული თვისებებისა და უნარ-ჩვევების პროფესიულ პოტენციალზე. საგამოძიებო სიტუაციის გადაჭრის ეფექტურობა დამოკიდებულია მისი შემდგომი განვითარების პროგნოზირების უნარზეც. პროგნოზის სიზუსტის ხარისხი მეტყველებს გამოძიებლის პროფესიულ გამოცდილებაზე, ინდივიდუალური თავისებურებების შეფასების სისწორეზე, შემოსული ინფორმაციის ხასიათზე, საკუთარი შესაძლებლობების შეფასების სისწორეზე და ა.შ.

საგამოძიებო სიტუაციის გადაწყვეტის წარმატება ან წარუმატებლობა განსაზღვრულია გამოძიებლის პროფესიული გამოცდილებით.

ჩვეულებრივ, გამოძიებლის და სისხლის სამართალწარმოების დანარჩენი მონაწილეების აზროვნებაში, განსაკუთრებით გამოძიების პირველ ეტაპზე, იქმნება ალბათური მოდელი სისხლის სამართლის საქმის სიტუაციასთან დაკავშირებით. ამ მოდელირების რეალურ სიტუაციასთან ადეკვატურობის ხარისხი შეიძლება იყოს განსხვავებული, უფრო მეტიც, არაიშვიათია შემთხვევები, როცა არც ერთი მათგანი არ შეესაბამება ობიექტურ, ფაქტობრივ მდგომარეობას და მხოლოდ გვიან ეტაპებზე გამოძიებელს საშუალება ეძლევა შექმნას ადეკვატური, უფრო სწორად აღრინდელთან შედარებით, რეალურ სიტუაციასთან უფრო მიახლოებული მოდელი.

ის გარემოება, რომ ეფექტური მოდელირებისათვის სხვადასხვა გამოძიებელს სისხლის სამართლის საქმესთან დაკავშირებული შეგროვილი ინფორმაციის განსხვავებული მოცულობა ჭირდება, არ ახდენს გავლენას ზემოთ გაკეთებულ დასკვნაზე, რამეთუ

ის იყენებს არა მარტო მიღებულ მტკიცებულებებს, არამედ განზოგადოებულ ცნობებსაც, რომლებიც ინახება მეხსიერებაში და ახასიათებს მის ერუდირებულებას, ასოციაციის უნარს და სხვ გამოძიებლის საქმიანობის ფსიქოლოგიური თავისებურებები განისაზღვრება პირობების ექსტრემალურობითაც, რაც, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება იმაში, რომ გამოძიებელი ვალდებულია დანაშაული გახსნას და დროის გარკვეულ მონაკვეთში დაადგინოს დამნაშავე პირი(ან პირები).

ამგვარი მდგომარეობა არაიშვიათად „ზეწოლას“ ახდენს გამოძიებლის ფსიქიკაზე, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც საუბარია მძიმე დანაშაულის(მკვლელობა, ყაჩაღობა, გაუპატიურება და ა.შ.) გამოძიებაზე, ხოლო დანაშაულის გახსნა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვერ ხერხდება. ეს ბაღებს შეცდომის დაშვების რიგ საშიშროებას, რომელთა გათვალისწინებაც აუცილებელია. ერთ-ერთ მათგანს წარმოადგენს აჩქარებულობა და სულსწრაფობა გამოძიების პროცესში.

გამოძიებლისათვის დამახასიათებელია მისწრაფება ჩქარა გახსნას დანაშაული და გამოძიება გადაიყვანოს უფრო მშვიდ კალაპოტში. თუმცაღა ამ დროს არ არის საჭირო ზედმეტი აჩქარება. ეს იწვევს სერიოზულ შეცდომებს, მაგ., მხოლოდ ერთი ვერსიით გატაცებას, სისხლის სამართლის საქმის გარემოებათა ზედაპირულ შესწავლას და ა.შ. ყოველივე ამის თავიდან ასაცილებლად, აუცილებელია, გამოძიებელი შემოქმედებითად, დაკვირვებით მიუღდეს გამოძიების მიმართულების, მის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაწყვეტის გზებისა და საშუალებების განსაზღვრას; არ დაარღვიოს გამოძიების ობიექტურობის, სისრულისა და ყოველმხრივობის პრინციპი; არ უნდა დაივიწყოს, რომ გამოძიების ადრეულ ეტაპზე დაშვებული ხარვეზები, როგორც წესი, ძნელი შესავსებია.

სხვა საშიშროებას წარმოადგენს ისეთი ტენდენციის აღმოცენება, რის მიხედვითაც გამოძიებელი მის წინაშე მდგარ ამოცანებს გადაჭრის შემდეგი პრინციპით – „მიზანი ამართლებს საშუალებას“. ამ ტენდენციას დანაშაულის გამოძიების პროცესში ადგილი

არ უნდა ჰქონდეს. გამომძიებელს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს, რომ ყველა ამოცანა (ოპერატიული დავალება) საჭიროა გადაწყდეს მხოლოდ ისეთი საშუალებების გამოყენებით, რომლებიც მითითებულია სისხლის სამართლის საპროცესო კანონში.

კარგ გამომძიებელს მის მიერ მოპოვებული სხვადასხვა წყაროდან მიღებული მასალის ანალიზსა და შეფასებაში ობიექტურობა ახასიათებს. გამოცდილი გამომძიებლები ხაზს უსვამენ, რომ დროულად უარის თქმა გარეგნულად მიშზიდველ(მაცდურ) ვერსიასზე, რომელიც უპირისპირდება საქმის სხვა ობიექტურ მასალას, ზოგჯერ წარმატების გარანტიაა.

9. შემთხვევის ადგილის დათვალიერების უსიქოლოგია

შემთხვევის ადგილის დათვალიერება, როგორც წესი, პირველად საგამოძიებო მოქმედებათა რიცხვს მიეკუთვნება. პიროვნების წინააღმდეგ განსაკუთრებით საშიში დანაშაულის საქმეების გამოძიება სწორედაც შემთხვევის ადგილის დათვალიერებით იწყება. ეს საქმიანობა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს სწორი ვერსიის წამოყენებას, დანაშაულის გახსნას, დამნაშავეთა მხილებას. დათვალიერების წარმოებისას გამოძიებლის მიერ დაშვებული შეცდომები უარყოფითად მოქმედებს გამოძიების შემდგომ მიმდინარეობაზე, გამოძიებას უბიძგებს მცდარი გზისკენ ან შეჰყავს ის ჩიხში.

დათვალიერება წარმოადგენს დამოუკიდებელ საგამოძიებო მოქმედებას, რომლის მიზანია დანაშაულის კვალისა და ნივთიერი მტკიცებულებების აღმოჩენა, შემთხვევის გარემოების, ასევე, საქმისთვის რაიმე მნიშვნელობის მქონე სხვა სიტუაციების გარკვევა.

პირველადი საგამოძიებო მოქმედების სისტემაში შემთხვევის ადგილის დათვალიერებას შედარებით მნიშვნელოვანი მდგომარეობა უჭირავს. ამ დროს გამოძიებელი იყენებს შემეცნების სხვადასხვა მეთოდებსა და ფორმებს, მიმართულს ფაქტების, გარემოებების დადგენაზე, რომლებიც საშუალებას იძლევიან განისაზღვროს გამოძიების მიმართულობა და გაირკვეს მოვლენის ჭეშმარიტი ხასიათი. მოკლედ მიმოვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი:

- შემთხვევის ადგილის დათვალიერების წარმოება გამოძიებლისთვის ჩვეულებრივ ემთხვევა ინფორმაციის მწვავე უქმარისობას. არაიშვიათია შემთხვევები, როცა გამოძიებელმა აუცილებლად პასუხი უნდა გასცეს მთავარ კითხვას: ჰქონდა კი ადგილი დანაშაულს საერთოდ?
- კითხვებს, რომლებსაც საკუთარ თავს უსვამს გამოძიებელი და ცდილობს მათ გარკვევას შემთხვევის ადგილის დათვალიერებისას, როგორც წესი, კომპლექსური ხასიათი აქვს. იგი მიისწრაფის დაადგინოს იყო თუ არა ჩადენილი

დანაშაული (ან უბედური შემთხვევა, ან თვითმკვლელობა და ა.შ.), ვინ, როდის, სად ჩაიდინა დანაშაული და რა მიზეზებით იყო ის გამოწვეული, როგორია დამნაშავეთა მოქმედების მექანიზმი და ა.შ.

- შემთხვევის ადგილის დათვალიერების დამახასიათებელი თავისებურებაა ინფორმაციის მიღება შემთხვევის ადგილის კონკრეტულ მდგომარეობაზე დაკვირვების გზით. ამასთან, მიმდინარეობს დაკვირვების შედეგების შემდგომი ანალიზი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, შემთხვევის ადგილის დათვალიერებისას ინფორმაცია მიიღება კონკრეტული ხატების ღონეზე, რომლებიც სიტყვიერ-ლოგიკურ ფორმას იძენს. ინფორმაციის ერთი ფორმიდან მეორეში გადასვლისას ხდება მისი ნაწილობრივი დაკარგვა და შესაძლო დამახინჯება, რაც გავლენას ახდენს წამოყენებული ვერსიის სისრულესა და ობიექტურობაზე.
- დათვალიერების მიმდინარეობისას მოპოვებული ინფორმაციის განმტკიცების ძირითად საშუალებას წარმოადგენს დათვალიერების პროტოკოლი, სადაც დაკვირვების შედეგად შეგროვილი ინფორმაცია გადმოცემულია სიტყვიერად, სინთეზირებულ სახით.
- შემთხვევის ადგილის დათვალიერების პროტოკოლს თან ერთვის ფოტოები, სქემები, ვიდეო მასალა, ნივთმტკიცებები, რომლებიც ასახავს დათვალიერების შედეგებს.
- შემთხვევის ადგილის დათვალიერებისას გამოძიებელი ინფორმაციას იღებს არა ადამიანებისგან, არამედ ნივთებისგან(საგნებისგან). აქედან გამომდინარე, ეს პროცესი დაკითხვის საპირისპიროა. საგამოძიებო პრაქტიკაში სულ უფრო ხშირად გამოიყენება ადგილზე ჩვენების შემოწმება, რაც შეიცავს როგორც დათვალიერების, ასევე დაკითხვისთვის დამახასიათებელ თავისებურებებს.

ამდენად, შემთხვევის ადგილის დათვალიერებისას, ფსიქოლოგიური ანალიზის შედეგად გამოიყოფა გამოძიებლის საქმიანობის

ორგანიზაციული, ძიებითი, რეკონსტრუქციული და მტკიცებითი მხარეები.

ყოველი მათგანი წარმოქმნის განსაზღვრულ ციკლს, რომელშიც წარმატების მიღწევა განპირობებულია გამოძიებლის პიროვნული თვისებებითა და სპეციფიკური უნარ-ჩვევებით.

დათვალიერების ძირითად ასპექტს წარმოადგენს მის მონაწილეებს შორის დამოკიდებულების მაღალი კულტურა, რაც დაიცავს ჯგუფის მუშაობას დეზორგანიზაციული ტენდენციებისაგან.

ოპერატიული ჯგუფის დაკომპლექტებისას, გამოძიებელს უნდა ახსოვდეს მისი წევრების პროფესიული და ცხოვრებისეული გამოცდილების შეთანაწყობის, მათი ფსიქოლოგიური თავსებადობის შესახებ (თანამშრომლობისადმი, ერთმანეთის დახმარებისადმი მზადყოფნა, კონფლიქტური სიტუაციების სწრაფად გადალახვის, თავშეკავების, ურთიერთპატივისცემის უნარი და ა.შ.).

შემთხვევის ადგილის დათვალიერება განეკუთვნება იმ საგამოძიებო მოქმედებათა რიცხვს, რომელთა ჩატარებისას გამოძიებელი მოქმედებს სახალხოდ, სხვების თანდასწრებით. ეს ასევე მოითხოვს გარკვეულ ფსიქოლოგიურ მომზადებას, კერძოდ, ყურადღების კონცენტრირებულობას, აზრის მოკრების, სიმტკიცის შენარჩუნების უნარს. ამასთან, გამოძიებელმა უნდა უხელმძღვანელოს დათვალიერების მონაწილეთა მიერ განხორციელებულ მოქმედებებს, მათი მხრიდან დისციპლინის დაცვას, თანამშრომლობის სულისკვეთების შენარჩუნებას და ა.შ..

დანაშაული, მსგავსად სხვა მოვლენებისა, გარემოში ტოვებს კვალთა სისტემას, რომელიც სპეციფიკურობით ხასიათდება. წარუმატებელი დათვალიერების ერთ-ერთ მთავარ მიზეზს წარმოადგენს ამ სისტემის გარემომცველი სინამდვილიდან გამოყოფის არცოდნა.

შემთხვევის ადგილის დათვალიერებისას, კრიმინალისტური დაკვირვების რეალიზება ხდება ვითარების გეგმიური, მიზანმიმართული, კარგად გააზრებული აღქმის საშუალებით. იგი რომ მაქსიმალურად ეფექტური იყოს, საჭიროა გარკვეული წესების დაცვა.

წარმატებული დათვალიერებისათვის გამოძიებელი უნდა ფლობდეს მოვლენის შესახებ „წინმსწრებ ინფორმაციას“. ჩვეუ-

ლებრივ, ის ამ მონაცემებს იღებს მატერიალურ გარემოსთან უშუალო ურთიერთქმედებაში: შემთხვევის შესახებ ცნობების შეგროვების პროცესში, დაზარალებულთა, მოწმეებისა და თვითმხილველების წინასწარი გამოკითხვის და სხვ. შედეგად.

დანაშაულის ნიშან-თვისებები ხასიათდება იმით, რომ ისინი მკვეთრად გამოიყოფა საერთო „ფონიდან“, უფრო სწორად, დანაშაულის ადგილზე არსებულ სხვადასხვაგვარ და ხშირად მრავალრიცხოვან საგნებს შორის, ისინი ყურადღებას იპყრობენ თავიანთი უჩვეულობით.

დათვალიერების საწყის ეტაპზე გამოძიებელი გონებაში განსაზღვრავს მის საეარაულო სივრცით საზღვრებს. თუკი ეს ვარაუდი სწორია, მაშინ უკვე ეს ერთი მდგომარეობა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს აუცილებელი კვალის გამოვლენის წარმატებულობას, მოგვიანებით კი — სწორი ვერსიების წამოყენებას. სივრცის არასწორი განსაზღვრა, სადაც უნდა იყოს დანაშაულის ნაკვალევი, იწვევს მნიშვნელოვან ხარვეზებს და მცდარი ვერსიების აგებასაც კი.

საძიებო საქმიანობის მთელი პროცესი შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს შემდეგი თანმიმდევრობით:

საწყის ეტაპზე ხდება „კრიმინალური კვანძის“ (ძირითადი კვანძის) გამოყოფა. მაგალითად, ცხედრის, ძალადობის ნაკვალევის; გატეხილი სეიფის, გადაბრუნებული ავტომანქანის და ა.შ.

„ძირითადი კვანძის“ აღქმა ააქტიურებს გამოძიებლის საძიებო დომინანტს, რომელიც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ყველა ფსიქიკური პროცესის დანაშაულის გახსნაზე კონცენტრირებას და მომხდარი მოვლენის რეკონსტრუქციას.

დაკვირვების პროცესში განსაკუთრებული ადგილი უკავია განწყობას, როგორც განსაზღვრული აქტიურობისადმი მზადყოფნას, რომელიც დამოკიდებულია მოთხოვნილებასა და მისი დაკმაყოფილების ობიექტურ სიტუაციაზე.

განწყობის ცნება მჭიდრო კავშირშია საქმიანობის მთლიანობისა და ერთიანობის პრობლემასთან. მრავალრიცხოვანი ექსპერიმენტული გამოკვლევები აჩვენებს, რომ სუბიექტის საქმიანობა ყო-

ველთვის განსაზღვრულია განწყობით, რომელიც წარმართავს სუბიექტის მოქმედებას მომავალ სიტუაციაში.

გამოკვლევებმა დაადასტურა, რომ საძიებო საქმიანობის ძირითადი არსი მდგომარეობს გარემომტკველი სამყაროდან სწორედ იმ ინფორმაციის გამოცალკავებაში, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს მოცემული კატეგორიის დანაშაულებათა გახსნისთვის. მაგალითად. პრაქტიკულ მეცადინეობაზე გამოძიებელთა უმრავლესობა გატეხილ სეიფში აღმოჩენილი ბუღალტრული დოკუმენტაციის დათვალიერებისას ეძებდა სავარაუდო ქურდის კვალს: თითების ანაბეჭდებს, გატეხვის იარაღის ნაკვალევს, შემთხვევით ჩამოვარდნილ თმის ღერს და ა.შ. მოგვიანებით აღმოცენდა მოლარის მიერ ქურდობის სიმულაციის ვერსია და იმავე გამოძიებლებმა იგივე დოკუმენტების დათვალიერება დაიწყეს სალაროში ფულის გაფლანგვისა და ამ ფაქტის მიჩქმალვის ვერსიიდან გამომდინარე.

უშუალო დათვალიერებისას შემთხვევის ადგილი აღიქმება როგორც მრავალრიცხოვანი საგნების, ნაკვალევებისა და სხვა მატერიალური ფასეულობების ერთობლიობა, სადაც ყოველ ობიექტს აქვს თავისი ფორმა, ზომა, თითოეული ავლენს საკუთარ თვისებებსა და სივრცობრივ კავშირებს. ამდენად, მდგომარეობა აღიქმება მთლიანობით სტრუქტურად.

როგორც წესი, საწყის ეტაპზე ხერხდება კვალის იმ ნაწილის გამოყოფა, რომელიც ასახავს მოვლენის ცალკეულ ფრაგმენტებს. საქმიანობის რეკონსტრუქციული მხარე მდგომარეობს ანალიზისა და სინთეზის დახმარებით ძიებითი საქმიანობის შედეგად მიღებული ინფორმაციის მოწესრიგებაში.

რეკონსტრუქციული საქმიანობის შედეგად გამოძიებელი წამოაყენებს ჰიპოთეზებს, რომლებიც ახალი მტკიცებულებების საშუალებით გარდაიქმნება ვერსიებად. ყოველი ვერსია მოწმდება. შესაბამისად იგეგმება შემდგომი მუშაობა.

ვერსია იბადება რეკონსტრუქციული და საძიებო საქმიანობის შერწყმის საფუძველზე. გამოძიებლის მიერ შექმნილი სისტემა განსაზღვრავს მის მიერ დანაშაულის სურათის გამოცალკავებას. ეს არის მოვლენის ხატოვანი, დინამიური სურათი და წარმოად-

გენს ვერსიის არსებობის ფორმას.

დანაშაულის გახსნის დროს გამოძიებლის საქმიანობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს წარმოსახვას. მისი დახმარებით გამოძიებელი წარმოიდგენს მომხდარს, რაშიც ამასთანავე ეყრდნობა სინამდვილის ობიექტური ფაქტების აღქმას.

საგამოძიებო წარმოსახვისა და აზროვნების სპეციფიკა ერთდროულად მოიცავს მთელი რიგი, ერთმანეთის გამომრიცხავი ვარიანტების (ვერსიების) წამოყენებას. საგამოძიებო ვერსია, აუცილებელია შემოწმდეს სინამდვილეში, რომელშიც ყველა წარმოსახული ვერსია შეეფარდება რეალურ სიტუაციასა და რეალურ შედეგს. ამგვარად, საგამოძიებო წარმოსახვა მუდმივად რეგულირდება წარსული მოვლენის – დანაშაულის სივრცითი და დროითი ჩარჩოებით.

გამოძიებლის შემოქმედებით საქმიანობაში წარმოსახვის წილი განსაკუთრებით მაღალია მკვლევლობების გამოძიებისას. ასეთი დანაშაულის დროს ხშირად არ არსებობს თვითმხილველი, რომელიც დაეხმარებოდა მას მომხდარი მოვლენის სურათის აღდგენაში.

რაც უფრო დეტალურად „ხედავს“ გამოძიებელი შინაგანი მხედველობით მკვლევლობის სურათს, მით უფრო სწორი იქნება მის მიერ წამოყენებული ვერსია.

მკვლევლობის ადგილის დათვალიერებისას, წარმოსახვა საშუალებას იძლევა სულ უმნიშვნელო კვალის საფუძველზეც კი მოხდეს მკვლევლობის ნამდვილი სურათის სრული აღდგენა. განვიხილოთ მაგალითი.

– საცხოვრებელი სახლის სარდაფში აღმოჩენილ იქნა მამაკაცის გვამი. სარდაფი არ იყო დიდი. ცენტრში, იატაკზე, იდგა სისხლის დიდი გუბე. ცხედარი ესვენა ფანჯრის ქვეშ. ერთი შეხედვით, მამაკაცი იქნებოდა დაახლოებით 20–22 წლის. სახისა და თავის არეში ჰქონდა მიყენებული ოცამდე ნაჩხვლეტი და ნაკვეთი ჭრილობა, პირში ჩაჩრილი ჰქონდა კეპი. სასამართლო ექიმის აზრით, უცნობი მოკლეს დათვალიერების დაწყებამდე 14–15 საათით ადრე ანუ წინა ღამეს. მოკლულს არ აღმოაჩნდა საბუთები. ფანჯრის დათვალიერებისას გაირკვა, რომ მინები ჩამსხვრეული იყო. ფანჯრის რაფაზე აღმოჩნდა სისხლის კვალი. სარდაფის ოთახიდან

კარები გადიოდა დერეფანში, იქიდან კი სახლის პირველ სართულამდე ადიოდა კბე. პირველ სართულზე იყო ქალთა საერთო საცხოვრებელი. ქუჩიდან შემოსასვლელში, საიდანაც შეიძლებოდა სარდაფში მოხვედრა, ოცდაოთხი საათის განმავლობაში იდგა კომენდანტი. მომხდარის დროს მორიგე კომენდანტი ამტკიცებდა, რომ მისი მორიგეობის ღამეს საერთო საცხოვრებელში ან სარდაფში არაინ არ შესულა.

ზემომოყვანილი ცნობების საფუძველზე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ მკვლელებმა სახლში შეაღწიეს ფანჯრიდან, ამასთან მოკლულიც მათთან ერთად იყო. სავარაუდოდ, ის მათი ნაცნობი იყო, რადგანაც ძნელი წარმოსადგენია, რომ დაზნაშავეებმა ძალით შეათრიეს ადამიანი საკმაროდ ვიწრო ფანჯარაში.

განხილულ მაგალითში გამოძიებლის დასკვნა, რომ მოკლული იყო მკვლელების ნაცნობი, წარმოადგენს პირველ საფეხურს დანაშაულის შესახებ ვერსიის აგებაში. წარმოსახვის საშუალებით აღდგენილ იქნა დანაშაულის სურათი. წარმოსახვა ეხმარება გამოძიებელს მონაცემების იმ ხარვეზების დანახვაში, რომელთა საფუძველზეც მას გაუჩნდა დანაშაულის ესა თუ ის სურათი. როდესაც აღმოცენდება ახალი ცნობები, ახალი ფაქტები, ახალი მტკიცებულებები, გამოძიებელი მათ დანაშაულის იმ სურათში „სვამს“, რომელიც მან შექმნა საკუთარ წარმოსახვაში უკვე არსებული ცნობების საფუძველზე. ის თითქოსდა „სინჯავს“ ამ ახალ მონაცემებს. ასეთი „მოსინჯვის“ შედეგად დასტურდება ან არ დასტურდება ვარაუდი და წინ წამოიწევა ახალი ვერსია.

წარმოსახვის პროცესის იგნორირება იწვევს გამოძიებაში შეცდომებს.

საქმიანობის ხასიათსა და შინაარსზე დამოკიდებულებით ასხვავებენ წარმოსახვის შემდეგ ტიპებს: მხატვრულს, სამეცნიეროს, ტექნიკურს და ა.შ. საგამოძიებო მუშაობის თავისებურებების გათვალისწინებით, შეიძლება ვილაპარაკოთ საგამოძიებო წარმოსახვაზეც.

საგამოძიებო წარმოსახვას აქვს სპეციფიკური თავისებურებები. გამოძიებელი ცდილობს შემთხვევის ადგილზე დაზარალებულისა და დაზნაშავის მიერ დატოვებული ნაკვალევის მიხედვით

მაქსიმალური სისრულით „დაინახოს“ დანაშაულის სურათი. ამ წარმოსახულ სიტუაციას გამოძიებელი უპირისპირებს შემთხვევის ადგილის რეალურ ვითარებას და აღნიშნავს ამ დროს აღმოცენებულ წინააღმდეგობებს, ან დამატებითი კვალის მოძიების შესაძლო გზებს, რომელმაც მის წარმოსახვაში უნდა დაასრულოს შექმნილი სიტუაცია. ახალი კვალის აღმოჩენა ადასტურებს აგებული ჰიპოთეზის სისწორეს და აფართოებს შემდგომი ვარაუდებისა და ძიებების შესაძლებლობებს.

ზეცნობიერების (შემოქმედებითი ინტუიციის) საქმიანობა გამოვლინდება შემოქმედების საწყის ეტაპებზე, რომლებიც არ კონტროლდება ცნობიერებითა და ნებისყოფით. ამ ეტაპების გაუცნობიერება აღმოცენებულ ჰიპოთეზებს იცავს ცნობიერების კონსერვატიზმისგან, ადრე დაგროვილი გამოცდილების ზეწოლისგან. ცნობიერებას კი, ლოგიკური ანალიზის გზით, რჩება ამ ჰიპოთეზების გადარჩევის ფუნქცია.

ნეგატიური გარემოებების გამოვლენა, რომლებიც აბათილებს წამოწეულ ჰიპოთეზას, ქმნის ძიებითი დომინანტის გააქტიურებისა და ახალი ჰიპოთეზის კონტურების მოხაზვის წინამძღვრებს.

გამომძიებლისთვის აქტუალურია სხვადასხვა ობიექტების აღქმის ჩვეული სტერეოტიპების გადალახვა, მათ მიღმა საჭირო ინფორმაციის დანახვა. მაგალითად, მოკლული ქალის გვამის ახლოს აკურათულად დაწყობილი თეთრეული გამოძიებელმა შეიძლება აღიქვას როგორც სიგნალი სექსუალური მანიაკის მიერ ჩადენილი მკვლელობის შესაძლო ინსცენირების შესახებ.

ჰიპოთეზის შემოწმების გზაზე შეიძლება დანახულ იქნეს პირველადი ვერსიის უსაფუძვლობა, რაც ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით იწვევს ორ შედეგს: ა) იწყება დამატებითი ცნობების ძიება; ბ) ახალი ინფორმაცია არ მოდის. ამ შემთხვევაში ადრე შექმნილი გარემოებათა სისტემა აუცილებელია „დანაწევრდეს“ ცალკეულ ელემენტებად და თავიდან გადაიხედოს ყოველი მათგანი სხვა ნიშან-თვისებებისა და კავშირებიდან გამოზინარე. ამაში ვლინდება აზროვნების ძირითადი თავისებურება — აღმოაჩინოს ობიექტის ახალი ნიშან-თვისებები ახლებურ დამოკიდებულებებში

მისი ჩართვის გზით. ახალ კავშირებსა და მიმართებებში ერთი და იგივე საგნები ახალ ამპლუაში გვევლინებიან.

ამ ანალიზის საფუძველზე აღმოცენდება გარემოებების ახალი სისტემა, მასთან ერთად კი, ახალი ვერსიები.

ამდენად, შემთხვევის ადგილის წარმატებული დათვალიერებისათვის რეკომენდებულია ამოცანების შესრულება განხორციელდეს შემდეგი თანმიმდევრობით:

- ამოცანა პირველი: შეგროვდეს მთელი ინფორმაცია, რომელიც რაიმე კავშირშია გამოსაძიებელ მოვლენასთან. ამ ეტაპზე არ არის საჭირო ერთი ვერსიით შემოფარგლვა.
- ამოცანა მეორე: გაანალიზდეს შეგროვილი ინფორმაცია და ამის საფუძველზე მოხდეს მცდელობა ისეთი ვერსიების შექმნისა, რომლებიც ახსნიან უკვე მომხდარ მოვლენას.
- ამოცანა მესამე: ყოველი წამოწეული ვერსია შეპირისპირდეს შემთხვევის ადგილის მთელ ვითარებასთან. ასეთი დაპირისპირების მიმდინარეობისას, აუცილებელია ობიექტურად აღინიშნოს ყოველი ნეგატიური გარემოება.

მეორე ამოცანის გადაწყვეტისას, თუ არ არის საშუალება ერთი საფუძვლიანი ვერსიის წინ წამოწევისა, უნდა ვაღიაროთ, რომ გამოძიებელი აჩქარდა და მდგომარეობის გამოსასწორებლად იგი უნდა დაუბრუნდეს პირველ ამოცანას (ინფორმაციის შეკრებას).

დანაშაულის სურათი(კრიმინალური ვერსია) გამოძიებლის გონებაში ბადებს კიდევ ერთ მოდელს – გამოძიების გეგმას, რომელიც წარმოადგენს დანაშაულის ძებნასთან და დანაშაულის გამოძიებასთან დაკავშირებულ მოქმედებათა თანმიმდევრობას.

ძიებისათვის და ჭეშმარიტების დასადგენად დიალოგის გამოყენების უნარი შეიძლება ჩაითვალოს გამოძიების მაღალი კულტურის მაჩვენებლად.

10. დაკითხვის ფსიქოლოგია

წინასწარი გამოძიებისათვის დამახასიათებელია სხვადასხვა სოციალური კონფლიქტის გენეზისის გამოკვლევა, რომელთა განვითარების კულმინაციურ ფაზას წარმოადგენდა ჩადენილი დანაშაული.

კონფლიქტური სიტუაცია იშვიათად ამოიწურება დანაშაულის მოვლენით. გამოძიების პროცესში, განსაკუთრებით კი საწყის ეტაპზე, გამოძიებელი ჭეშმარიტების ძიებისას ეჯახება წინააღმდეგობების განსხვავებულ ფორმებს. პროცესი მიედინება ამ ჭეშმარიტებისათვის სხვადასხვა პიროვნებებისა და ჯგუფების ბრძოლის, დაპირისპირების პირობებში. ისინი დაინტერესებულნი არიან დანაშაულებრივი გარემოებითა და გამოძიების შედეგებით.

დაკითხვის მონაწილეთა (დამკითხავისა და დასაკითხის) ძირითადი მიზნები შეიძლება ურთიერთსაპირისპირო იყოს, რაც იწვევს კონფრონტაციის სხვადასხვა ფორმებს: კამათს, პოლემიკას და ა. შ. მსგავს სიტუაციებში დიალოგზე გადასვლა ქმნის საუკეთესო წინამძღვრებს ურთიერთქმედების, ურთიერთგაგებისა და საბოლოოდ თანამშრომლობის უზრუნველყოფისათვის. ამდენად, წინასწარი გამოძიების პროცესში, გამოძიებლისა და ბრალდებულის, ასევე სხვა პირთა (დაზარალებული, მოწმის) ურთიერთქმედების პირობებში, დიალოგი აღმოცენდება როგორც გამოძიების პროცესის ერთ-ერთი დინამიკური მახასიათებელი.

ჰუმანიზმის პრინციპებიდან გამომდინარე, დაკითხვა, უპირველესად, უნდა განვიხილოთ როგორც გამოძიებლისა და დასაკითხი პირის დიალოგი, რომლის პროცესშიც მიმდინარეობს ძიება და ჭეშმარიტების დადგენა.

თავისი საქმიანობით პროფესიონალი გამოძიებელი გამოცდილ ქირურგს შეიძლება შეეადაროს. ორივე მათგანს საზოგადოებაში უდიდესი უფლება მიანიჭა. ქირურგი, სკალპელის მეშვეობით, ცოცხალ სხეულს კვეთს და ცდილობს ადამიანს შეუნარჩუნოს სიცოცხლე.

გამომძიებელს საზოგადოებამ კიდევ უფრო მეტი უფლებები უბოძა. მას შეუძლია დააპატიმროს, დააკავოს, გაჩხრიკოს ადამიანი; რაც მთავარია, უფლება აქვს ჩაწვდეს პიროვნების ინტიმურ სულიერ ცხოვრებას. ქირურგიულ ოპერაციასთან შედარებით, დაკითხვა არანაკლებ რთული პროცედურაა.

დაკითხვისას ერთმანეთს ეჯახება ორი სრულიად განსხვავებული მსოფლმხედველობა, ნებელობა, ბრძოლის ორი ტაქტიკა, ორი პიროვნების ინტერესები და სხვ. დაკითხვის შედეგად ხშირად წყდება დასაკითხი პირისა და სხვა ადამიანების ბედი. ამ ბრძოლაში გასამარჯვებლად გამომძიებელს ეხმარება ფსიქოლოგიის სფეროში განსწავლულობა, ასევე დაკითხვის ტაქტიკა და ორატორობა, რაც ვლინდება დიალოგის წარმართვის პროფესიულ უნარ-ჩვევებში.

გამოცდილი გამომძიებელი, კანონის ფარგლებში, მიზანმიმართულად ზემოქმედებს დასაკითხის პიროვნებაზე. გამომძიებელს შეუძლია იმ ერთადერთი „გასაღების მორგება“, რომელიც ალებს ადამიანის სულიერ სამყაროს.

დაკითხვის პირველი ნაწილი შესავალია, სადაც გამომძიებელი დასაკითხი პირისგან იღებს ანკეტურ მონაცემებს: გვარს, სახელს, მამის სახელს, დაბადების წელს, ოჯახურ მდგომარეობას და ა. შ. მაგრამ ეს მარტო გარეგნული მხარეა. ამ ნაწილის ქვეტექსტს, მის შინაარსს წარმოადგენს ორივე მოსაუბრის მიერ საკუთარი ქცევის შემდგომი მიმართულების განსაზღვრა, რაც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მათ შორის ურთიერთობის დამყარებაში.

დაკითხვის მეორე საფეხური ფსიქოლოგიურ კონტაქტზე გადასვლის სტადიაა. ჩვეულებრივ ამ დროს გამომძიებელი სვამს საქმისათვის უმნიშვნელო კითხვებს. საუბარია დასაკითხის შრომით და ცხოვრებისეულ გზაზე, შეიძლება ამინდზეც, მოსავალზეც და ა. შ. ამ ნაწილის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს ფსიქოლოგიური ბარიერის გადალახვა გამომძიებელსა და დასაკითხ პიროვნებას შორის. ამ სტადიაზე განისაზღვრება საუბრის ისეთი ზოგადი პა-

რამეტრები, როგორცაა ტემპი, რითმი, დაძაბულობის ღონე, მოსაუბრეთა მდგომარეობა და მთავარი არგუმენტები, რომელთა დახმარებითაც ისინი იწყებენ საკუთარ სიმართლეში ერთმანეთის დარწმუნებას. ქვემოთ ისევ დავუბრუნდებით ამ სტადიის დეტალურ დახასიათებას, მაგრამ ჯერ გადავიდეთ დაკითხვის ძირითად — მესამე ეტაპზე.

სწორედ აქ ახდენს გამოძიებელი დასაკითხისგან საჭირო ინფორმაციის მიღებას, რომელიც აუცილებელია დანაშაულის გახსნისათვის. სწორად ორგანიზებული დაკითხვის დროს, როცა დაკითხვის ხერხები ეყრდნობა დასაკითხი პიროვნებისადმი ინდივიდუალურ მიდგომას, გამოძიებელი ახერხებს ამ მთავარი ამოცანის გადაჭრას. მაგრამ აღიარებითი ჩვენებების შემდეგაც კი არ არის საბოლოოდ დაკითხვა დასრულებული. მის მეოთხე სტადიაზე, მთელ მიღებულ ინფორმაციას გამოძიებელი ადარებს საქმეში უკვე არსებულ ცნობებს და ამის შემდგომ იწყებს უზუსტობებისა და შეუსაბამობების აღმოფხვრას.

ამის შემდეგ მოდის დაკითხვის დასკვნითი ნაწილი, რომლის დროსაც გამოძიებელი სხვადასხვა საშუალებით (ხელნაწერი, მაგნიტოფირზე ჩაწერა, სტენოგრამა) აფიქსირებს დაკითხვის შედეგად მიღებულ ინფორმაციას და მას უკვე წერილობითი ფორმით წარუდგენს დასაკითხ პიროვნებას, რომელიც, ადასტურებს რა საოქმო ჩანაწერის სისწორეს, აწერს ხელს.

დაკითხვის პროცესში გამოძიებელსა და დასაკითხ პირს შორის მიმდინარეობს ინფორმაციის გაცვლა, რომელშიც შეიძლება გამოვყოთ ორი ასპექტი: ინფორმაციის სიტყვიერი გაცვლა და ინფორმაციის მიღება დასაკითხის ადამიანის პიროვნულ თავისებურებებზე, მის ქცევაზე დაკვირვების გზით (ქესტები, მიმიკა, კანის ფერის ცვლილებები, პანტომიმიკა და ა. შ.). კომუნიკაციის ყველა საშუალება იყოფა ვერბალურ ანუ სიტყვიერ და არავერბალურ ანუ უსიტყვო ნაწილად. მეტყველება წარმოადგენს უნივერსალურ საშუალებას, რამეთუ მისი გამოყენებისას ნაკლებად იკარგება გადაცემული მნიშვნელობების აზრი. არავერბალური საშუალებები ას-

რულებენ დამხმარე ფუნქციას, რომელიც მდგომარეობს იმაში, რომ ამაღლდეს ვერბალური გზით გადაცემული ინფორმაციის სემანტიკური მნიშვნელობა. არავერბალურმა საშუალებებმა შესაძლოა დამოუკიდებლად გადასცენ შინაარსობრივი ინფორმაცია. ამ შემთხვევაში ისინი გამოდიან ნიშნების როლში.

სრულფასოვანი ურთიერთობის მისაღწევად აუცილებელია კომუნიკაციის როგორც ვერბალური, ისე არავერბალური ხერხების გამოყენება. საგამომძიებლო საქმიანობაში არავერბალური ხერხების მნიშვნელობა პოლიფუნქციურია.

- არავერბალური საშუალებები ამაღლებენ ვერბალური ინფორმაციის სემანტიკურ მნიშვნელობას;
- საშუალებას იძლევიან სწრაფად და ფარულად მიღებულ იქნეს ოპერატიული ინფორმაცია, ანუ ახორციელებენ ეკონომიურობისა და სიჭარბის პრინციპს. ამით ისინი აქვეითებენ სიტუაციის გაურკვეველობას, ამაღლებენ მის განსაზღვრულობას გამომძიებლისათვის;
- ვერბალურ ხერხებთან ერთობლიობაში ან დამოუკიდებლად ხელს უწყობენ ანტიციპაციის პროცესებს. ანტიციპაცია არის პიროვნების უნარი განჭვრიტოს მოკლენის განვითარება, იწინასწარმეტყველოს ყველა მოსალოდნელი შედეგი;
- ასრულებენ მარინტირებელ ფუნქციას;

ამგვარად, მიღებული ინფორმაციის ანალიზის შედეგად, გამომძიებელს დასაკითხ პირთან მიმართებაში უჩნდება „ქცევის სამხილები“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დასაკითხის ქცევის გარეგანი ფაქტორების ანალიზისა და დანაშაულებრივი ქმედების შესახებ დასპულ კითხვაზე უარყოფითი პასუხის მიღების შემდგომ, გამომძიებელი შეიძლება მივიდეს იმ დასკვნამდე, რომ სინამდვილეში ეს პიროვნება დაზნაშავეა და მისი სიტყვიერი მტკიცება ტყუილია. ბუნებრივია, რომ ასეთი დასკვნა არ წარმოადგენს მტკიცებულებას, მით უმეტეს, რომ ის შეიძლება იყოს მცდარი. მეორე მხრივ,

ცხოვრებისეული გამოცდილება და მეცნიერული მონაცემები ადასტურებენ იმას, რომ ადამიანის შინაგანი მდგომარეობა საკმაოდ მჭიდრო კავშირშია მისი ქცევის გარეგან ფაქტორებთან.

სხვადასხვა მეთოდის, რომელთა დახმარებითაც ხდებოდა ადამიანის დაზნაშავეობისა და უდანაშაულობის დიაგნოსტიკა, ჯერ კიდევ ძველ დროში არსებობდა. მაგალითად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ტომებში იყო წეს-ჩვეულება, რომლის მიხედვითაც ქურდობაში ეჭვმიტანილს, პირში უღებდნენ ბრინჯის მარცვალს. ის ადამიანები, რომელთა მარცვლებიც მშრალი აღმოჩნდებოდა (რადგან ნერწყვის გამოყოფა არ ხდებოდა შიშის გამო), დაზნაშავედ ითვლებოდნენ.

არანაკლებ საინტერესოა ე. წ. „ტყულის დეტექტორის“ მუშაობის პრინციპები, რომელიც პირველად 1920-იანი წლების ბოლოს ექსპერიმენტულ მასალებზე დაყრდნობით ა. რ. ლურიამ ჩამოაყალიბა.

მიუხედავად ამგვარი მეთოდების სიუხვისა, უმნიშვნელოვანესია, გამოძიებულს შეეძლოს დასაკითხი პირის დიაგნოსტიკა მის ქცევაზე ყურადღებით დაკვირვების საშუალებით.

გამომძიებელმა უნდა მართოს საკუთარი ფსიქიკური მდგომარეობა. კარგი გამოძიებელი, ფლობს რა თავისი ემოციური სფეროსა და ნებელობის კონტროლის უნარს, შეძლებს, კანონის ფარგლებში, სასურველი მიმართულებით წაიყვანოს დასაკითხი პირის ემოციებიც. გამოძიებულს არაერთგზის უხდება ადამიანთა გამოყვანა ღრმა დეპრესიიდან და მხოლოდ ამის შემდგომ გადასვლა დიალოგზე. ეს უპირველესად ეხება დაზარალებულებსა და მოწმეებს, რომლებიც, სხვადასხვა მძიმე ფაქტორების ზემოქმედებით, შეიძლება იყვნენ დათრგუნულ, დეპრესიულ მდგომარეობაში. გამოძიებელი ვალდებულია, ყურადღება მიაქციოს ასეთ მდგომარეობას, სწორად განსაზღვროს მისი მიზეზები და სპეციალური ფსიქოლოგიური ხერხებით მოახდინოს ასეთი მდგომარეობის ლიკვიდაცია; მოუხსნას დასაკითხ პიროვნებას ნერვული დაძაბულობა.

გამომძიებლის კომუნიკაციური უნარ-ჩვევებია: გულღიობა,

ემოციური მდგრადობა, ადამიანის მოსმენის და მათთან საუბრის უნარი, ადამიანის შინაგანი სამყაროს შეცნობის უნარი, თავაზიანობა, გულისხმიერება, თავშეკავებულობა და ა.შ.

დაკითხვაზე პიროვნული კონტაქტის სიღრმე ჩვეულებრივ დაკავშირებულია იმასთან, თუ რა დონეზე ხორციელდება იგი. გამოცდილი გამოძიებლები ცვლიან საუბრის თემას(თუ ამას საჭიროება მოითხოვს), იყენებენ ამა თუ იმ ტაქტიკურ ხერხს დასაკითხი პიროვნების ინდივიდუალური თავისებურებებიდან გამომდინარე.

პირველი დონე – დინამიკური კონტაქტია. ეს არის ტემპი, რითმი და დაძაბულობის დონე. თუ შევადარებთ მუსიკალურ ანალოგიას, ეს არის დასარტყამი ინსტრუმენტისა და კონტრაბასის პარტია მუსიკალურ ნაწარმოებში, რომლის რითმზეც შემდგომში აწყობილია მელიოდი, ანუ დიალოგის შინაარსი. კონტაქტის პირველი დონე დაკავშირებულია ნერვული სისტემის ისეთ ტემპერამენტულ თავისებურებებთან, როგორიცაა ძალა, მოძრაობა და გაწონასწორებულობა.

დაკითხვაზე კონტაქტის მეორე დონეა არგუმენტაცია. დიდი ხანია ცნობილია, რომ ერთი და იგივე არგუმენტები განსხვავებულად ზემოქმედებენ სხვადასხვა ადამიანებზე. გამოძიებელი ირჩევს მოსაზრებებს, ითვალისწინებს რა დასაკითხი პირის ასაკს, სპეციალობას, ინტელექტს, ცხოვრებისეულ გამოცდილებას და, რაც მთავარია, მისთვის დამახასიათებელ ნერვული სისტემის ტიპს.

და ბოლოს, მესამე, სოციალურ-ფსიქოლოგიური მიმართებების დონეა, რომელიც დაკავშირებულია დასაკითხის როლებრივ პოზიციებთან. დაკითხვის მთელი დინამიკური მხარე უკავშირდება დასაკითხის ტემპერამენტს. თუკი გამოძიებელს სურს წარმატების მიღწევა, მაშინ მან უნდა დაგეგმოს ტემპი, რითმი, ხანგრძლივობა, დაძაბულობის ხარისხი, ფსიქოლოგიური სტრესის მოხსნის ხერხები დასაკითხის ტემპერამენტის თავისებურებების გათვალისწინებით. მთლიანობაში ჩვენი რეკომენდაციები ამ ნაწილში დაიყვანება გამოძიებლის დასაკითხ პიროვნებასთან „საერთო ტალღაზე“ მო-

მართვაზე. ეს ნიშნავს, რომ ძლიერი და მოძრავი ტიპების (ქოლერიკებისა და სანგვინიკების) დაკითხვისას, ტემპი, რითმი და დაკითხვის დაძაბულობა შეიძლება იყოს საკმაოდ მაღალი, დაკითხვის შესავალი სტადია და კონტაქტის ნაწილი შესაძლოა შემცირდეს აუცილებელ მინიმუმამდე, ერთი თემიდან მეორეზე გადასვლა განხორციელდეს წინასწარი მომზადების გარეშე.

ძლიერი, გაწონასწორებული, ინერტული ტიპების(ფლეგმატიკების) დაკითხვისას გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ისეთი დინამიკური მახასიათებლები, როგორცაა შენელებულობა ძლიერ ნერვულ პროცესებთან შერწყმაში: ასეთი ადამიანი შედარებით ხანგრძლივად უნდება საუბარში ჩაბმას. ამიტომ ფლეგმატიკის დაკითხვის დინამიკა ხასიათდება შედარებით დიდი შესავლითა და კონტაქტის სტადიით, ერთი ეპიზოდის გაშუქებიდან მეორეზე ნელი გადასვლით, საუბრის შედარებით შენელებული რითმით.

განსაკუთრებულ მიდგომას საჭიროებენ სუსტი ტიპები. უნდა გვახსოვდეს, რომ ამ ტიპის ერთ-ერთ დამახასიათებელ რეაქციას სხვადასხვა ცხოვრებისეულ სირთულეებზე(ხოლო დაკითხვა, როგორც წესი, მძიმე სიტუაცია) წარმოადგენს უკიდურესი შენელებულობისადმი მიდრეკილება. ყოველდღიურობიდან ასეთი ქცევის მაგალითია „საგამოცდო სტუპორი“.

დაკითხვის მაღალი რითმისა და დაძაბულობისას მელანქოლიკში შეიძლება აღმოცენდეს აპათიისა და მოღუნებულობის მდგომარეობა. ნერვული სისტემის სისუსტე ჩვეულებრივ შერწყმულა მის მაღალ მგრძობელობასთან და ამიტომ მელანქოლიკი, სხვა ტიპებთან შედარებით, გაცილებით „ფაქიზად“ რეაგირებს მისი საქმიანობის შექებაზეც და გაკიცხვაზეც. სუსტი და გაუწონასწორებელი ტიპების ერთ-ერთ თვისებას შფოთიანობა წარმოადგენს. მშფოთვარე ადამიანებში უფრო ადვილად შეიძლება უარყოფითი ემოციების გამოწვევა. მათი შეშინებაც ადვილია; მათში შედარებით ადვილად აღმოცენდება უკმაყოფილება, ვიდრე დადებითი ემოციები.

დაკითხვის სწორი ტაქტიკის არჩევა ბევრად არის დამოკი-

დებული დასაკითხი პიროვნების ტიპის განსაზღვრაზე. რა თქმა უნდა, ერთი და იგივე არგუმენტი სხვადასხვა ძალით მოქმედებს განსხვავებული ტიპის ადამიანზე.

„მხატვრულ“ ტიპზე უფრო ძლიერი არგუმენტი იქნება მსხვერპლის დანახვა ავარიის მომენტში, სტატისტიკურ მონაცემებს შეიძლება საერთოდ არც მიექცეს ყურადღება. „აბსტრაქტულ“ ტიპზე პირიქით, ძლიერ და დამაჯერებლად მოქმედებს სტატისტიკური მონაცემები, კონკრეტული ფაქტების და მათი შედეგების განზოგადება.

„მხატვრული“ ტიპის პიროვნების დაკითხვისას, უფრო მოქმედი არგუმენტი იქნება, მაგალითად, ფოტოების, ნივთმტკიცებების, ფოტორობოტის, სურათების და ა.შ. ჩვენება. ასეთ პიროვნებაზე დიდ ემოციურ ზემოქმედებას ახდენს ამოცნობისა და დაპირისპირების სიტუაციები. ჩვენების მიცემისას ისინი დეტალურად აღწერენ მათთვის ნაკლებად ნაცნობ ადგილმდებარეობას, იძლევიან ამა თუ იმ პირის შედარებით ზუსტ სიტყვიერ პორტრეტს. ასეთი ადამიანების მოგონებების გაუმჯობესების მიზნით, მიზანშეწონილია მათი მიყვანა შემთხვევის ადგილზე.

„აბსტრაქტული“ ტიპის პირთა დაკითხვისას, უპირატესობის მქონე არგუმენტაციას წარმოადგენს მათთვის რევიზიის მასალის ან ექსპერტიზის დასკვნის გაცნობა, მტკიცებულებათა ლოგიკური ანალიზი. ეს პიროვნებები მიდრეკილნი არიან თავიანთ ჩვენებებში გადმოსცენ მოვლენის ზუსტი ანალიზი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირებითურთ. მოგონებების გამოცოცხლების აუცილებლობიდან გამომდინარე, რეკომენდებულია მათ შევთავაზოთ გამოსაკვლევ მოვლენასთან დაკავშირებული მთელი მასალის თანმიმდევრული აღდგენა.

დაკითხვის ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს წარმოადგენს იმ ურთიერთობების პრობლემა, რომელიც აღმოცენდება დამკითხავსა და დასაკითხს შორის და განსაზღვრულ ზეგავლენას ახდენს დაკითხვის მიზნების მიღწევაზე. ამ პრობლემის სწორი გადაჭრა დამოკიდებულია გამოძიებლის ერუდიციაზე.

პროფესიულ გამოცდილებასა და უნარ-ჩვევებზე. საგამომიებო პრაქტიკაში ცნობილია შემთხვევები, როცა ბრალდებული საკუთარ დანაშაულს არ აღიარებს მხოლოდ იმიტომ, რომ გამომძიებლისადმი მტრულადაა განწყობილი. მაგალითად, მსჯავრდებულთა გამოკითხვისას დადგინდა, რომ მათი უმეტესობა, მიუხედავად დანაშაულის დამტკიცებისა, გამომძიებელთან ნორმალური ურთიერთობების არარსებობის გამო არ იძლეოდა ჩვენებას.

თუ დასაკითხი პირი საკუთარ თავს მიაკუთვნებს ერთ სოციალურ კატეგორიას, მაგალითად, „ჩვენ“, ხოლო გამომძიებელს ხედავს სხვა დაჯგუფებაში, როგორცაა „ისინი“, ეს, რა თქმა უნდა, ხელს შეუშლის აუცილებელი ფსიქოლოგიური კონტაქტის დამყარებას, ნდობის ატმოსფეროს შექმნას. გამომდინარე აქედან, გაჭირდება დაკითხვის მთავარი ამოცანის, საქმესთან დაკავშირებით რაც შეიძლება მეტი ობიექტური ინფორმაციის მიღების, შესრულება.

ის ხერხები, რომელთა დახმარებითაც მიიღწევა ფსიქოლოგიური კონტაქტი, მრავალრიცხოვანია, მაგრამ ყველა ემორჩილება ზოგად კანონონზომიერებას. დასაკითხი პიროვნების გამოკვლევისას, გამომძიებელმა აქცენტი უნდა გააკეთოს მის უკეთეს მხარეებზე. ეთიკურად და ტაქტიკურად დაუშვებელია, რომ გამომძიებელმა დასაკითხ პირთან კონტაქტის დასამყარებლად, გამოიყენოს მისი პიროვნების უარყოფითი მხარეები, თუნდაც კარგად იცოდეს ისინი.

დაკითხვის პროცესში აღმოცენებული ფსიქოლოგიური ერთობა ბრალდებულს არწმუნებს, რომ მას დაკითხავს მაღალკომპეტენტური, გულისხმიერი და ყურადღებიანი ადამიანი. ეს წარმოადგენს პირველ ნაბიჯს დასაკითხის სოციალურად მიზანშეწონილი მიმართულებით წასაყვანად.

ბრალდებულის პოზიციიდან გამომდინარე, კრიმინალისტები დაკითხვის პროცესს ყოფენ უკონფლიქტოდ და კონფლიქტურად.

უკონფლიქტო ხასიათდება ობიექტურად დადგენილი ფაქტების აღიარებით და დასაკითხი პირის მხრიდან სწორი ჩვენებების მიცემის მზადყოფნით. სიტუაციის უკონფლიქტობა, რა თქმა უნდა, არ იძლევა ბრალდებულის სრული გულახდილობის გარანტიას.

იგი შეიძლება „კეთილსინდისიერად“ ცდებოდეს, არასწორად ესპოდეს ამა თუ იმ მოვლენის არსი. ამდენად, დაკითხვისათვის მომზადება უკონფლიქტო სიტუაციებშიც კი უნდა შეიცავდეს შეცდომების პროგნოზირებას ბრალდებულის ფსიქოლოგიის ცოდნის ბაზაზე. მაგალითად, მონაცემები დასაკითხი პირის დაბალი აზროვნების, სინამდვილის გაანალიზების უუნარობისა და სუსტი მეხსიერების შესახებ, გამოძიებელს საშუალებას აძლევს განჭვრიტოს მის მიერ მოვლენის შინაარსის, სხვა ადამიანთა ქცევის მოტივების, ასევე მოვლენის დეტალების აღწერისას დაშვებული უზუსტობები.

დაკითხვა ჭეშმარიტებისათვის ბრძოლაა. ამ ბრძოლაში გამოძიებელს ძალას მატებს სხვადასხვა სამეცნიერო სფეროდან მიღებული ცოდნა, რომელთაგან განსაკუთრებული ადგილი დიალოგის ფსიქოლოგიას უჭირავს.

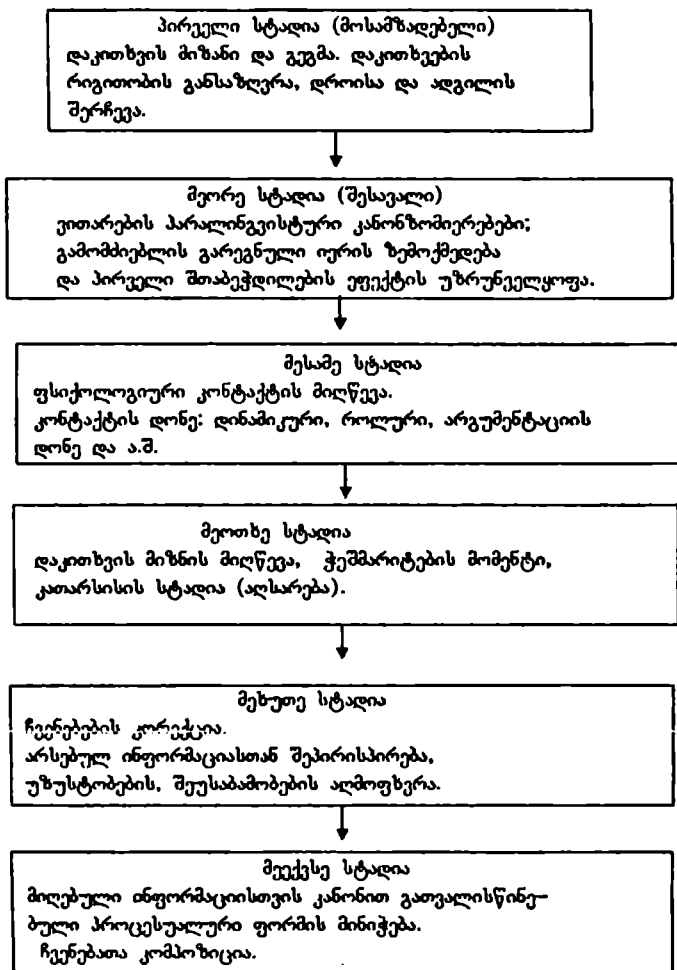
თანამედროვე გამოძიებელი დაკითხვის ჩატარებისას იყენებს ადამიანის ცოდნის სრულიად განსხვავებულ სფეროებს, რაც მას საშუალებას აძლევს გააფართოვოს ინფორმაციის არხები.

ფსიქოფიზიოლოგია, ლოგიკა და პარალინგვისტიკა, სისხლის სამართალი და ტაქტიკა – ეს ის მეცნიერებებია, რომლებიც კომპლექსში გამოიყენება აუცილებელი ინფორმაციის მიღებისა და დანაშაულის გახსნისათვის.

ცოცხალი ადამიანი რთული თვითრეგულირებადი სისტემაა, რომელიც მუდმივ დინამიკურ წონასწორობაშია გარე სამყაროსთან და ეს წონასწორობა შენარჩუნდება სხვადასხვა პროგრამების შესრულებით. ეს პროგრამები მნიშვნელოვანწილად ინდივიდუალურია ყოველი პიროვნებისათვის, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყოველ ადამიანს სხვებთან ურთიერთობაში აქვს საუბრის ტემპისა და რითმის საკუთარი დიაპაზონი, თავისებური რეაქცია განსხვავებულ არგუმენტებზე და ა.შ. ამ მახასიათებლების გათვალისწინების გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელია უცხო ადამიანთან კონტაქტში შესვლა. ამიტომაც აქტუალური გამოძიებლებში იმ პროფესიული უნარ-ჩვევების განვითარება, რომლებიც ხელს შეუწყობს გამოძიე-

ბის მაღალ კულტურას, კერძოდ, დიალოგის წარმართვას. გამომდინარე აქედან, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სასწავლო პროცესში აქტიური სწავლების მეთოდების, მაგალითად, საქმიანი თამაშების დანერგვა.

საბოლოოდ დაკითხვის დინამიკის ფსიქოლოგია სტადიების მიხედვით ასე გამოიყურება:

11. საგამოძიებო ექსპერიმენტის ფსიქოლოგია

შემთხვევის ადგილზე ჩვენებათა შემოწმების, როგორც დამოუკიდებელი საგამოძიებო მოქმედების, რეგულირება ხდება სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობით, ან საგამოძიებო ექსპერიმენტის ჩატარების ნორმებით.

ადგილზე ჩვენებების შემოწმება შეიცავს საგამოძიებო მოქმედებების სხვადასხვა ელემენტს. ის, თავისი ფსიქოლოგიური არსით, ყველაზე ახლოს არის დაკითხვასთან და შემთხვევის ადგილის დათვალიერებასთან. თავისთავად, ბრალდებულის ან თვითმხილველის მიერ დანაშულის მოვლენის შესახებ ხელმოკრულ მონაყოლი, ბუნებრივია, დამატებით მტკიცებულებას არ წარმოადგენს, თუნდაც ეს აღდგენა დანაშაულის ჩადენის ადგილზე ხდებოდეს. მისი მთავარი მიზანი დამატებითი ინფორმაციის მიღებაა.

როდესაც დასაკითხი პირის ჩვენების შემოწმება ხდება ასოციაციური კავშირების გზით, მეხსიერება უმჯობესდება. შემთხვევის ადგილზე, იმ ნივთებსა და საგნებს შორის ყოფნისას, რომლებზეც დაკითხვის მომენტში საუბარი იყო მხოლოდ მოგონებებით, ინდივიდმა შეიძლება გაიხსენოს ისეთი ფაქტები, რომლებიც გამოძიებლის კაბინეტში მას უბრალოდ გადაავიწყდა.

გამომძიებელმა, ჩვენების ადგილზე შემოწმების მიმდინარეობისას, შეიძლება მიიღოს გაცილებით მნიშვნელოვანი ინფორმაცია იმიტომ, რომ ის არა მხოლოდ ისმენს, არამედ ხედავს, ადარებს, ლოგიკურად აანალიზებს და აკეთებს დასკვნას. ამით მას საშუალება ეძლევა უფრო ღრმად და ყოველმხრივ აღიქვას და გაიაზროს გამოსაკვლევი მოვლენა.

ჩვენებათა აღდგენისას ხშირად ვლინდება საქმესთან დაკავშირებით შეგროვილ მტკიცებულებებში არსებული წინააღმდეგობები, რომელთა გამოვლენა სხვა სიტუაციაში საერთოდ შეუძლებელი იყო.

რამდენადაც ჩვენებების აღდგენა ხორციელდება მხოლოდ დასაკითხი პირის თანხმობის საფუძველზე, გამოძიებელს მოეთხოვე-

ბა გამოიჩინოს მნიშვნელოვანი კომუნიკაციური უნარ-ჩვევები ამ რთული საგამოძიებო მოქმედების პერიოდში საჭირო კონტაქტის შესანარჩუნებლად.

ჩვენებათა ადგილზე შემოწმების ჩატარება ყველაზე ხშირად შემდეგ საფუძველზე ხორციელდება:

1. შემთხვევის ადგილის დაზუსტება;
2. ძიების გზების გამოკვეთის აუცილებლობა;
3. გამოძიებისთვის მნიშვნელობის მქონე საგნების ადგილ-მდებარეობის დადგენა;
4. გამოძიებისთვის უცნობ პირთა დადგენა;
5. შემთხვევის ცალკეული გარემოების დაზუსტება;
6. დანაშაულის ჩადენის ხელშემწყობი ვითარებების დადგენა;
7. შესამოწმებელ პირთა გამოსაძიებელ საქმესთან კავშირის დადგენა (შემთხვევის ადგილის, ცალკეული ობიექტის ან მარშრუტის ცოდნა და ა.შ.).

ჩვენების ადგილზე შემოწმება გამოძიებლისგან მოითხოვს ორგანიზატორულ უნარს. მან უნდა შეძლოს ერთდროულად უხელ-მძღვანელოს ადამიანთა დიდ ჯგუფს (სპეციალისტები, ბადრაგი, დამსწრეები და ა.შ.), აღიქვას ინფორმაციის მნიშვნელოვანი რაოდენობა, გაანალიზოს იგი, წარმართოს საგამოძიებო მოქმედების მიმდინარეობა, ასევე მაქსიმალურად სრულად დააფიქსიროს მთელი შეგროვილი ინფორმაცია.

ჩვენების შემოწმებისადმი მომზადებისას, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს რიგი ორგანიზაციული მომენტი, რომელიც შეიცავს ფსიქოლოგიურ ასპექტს. პირველ რიგში, ჩვენების შემოწმებისას ადამიანის საჭიროა დროის სწორად შერჩევა. თუ ბრალდებული იძლევა მართალ ჩვენებას და საჭიროება მოითხოვს მისი შემთხვევის ადგილზე გაყვანას, ეს უნდა მოხდეს დროულად. რამდენიმე დღით, მით უმეტეს რამდენიმე კვირით, დაგვიანებამ, შეიძლება გამოიწვიოს ბრალდებულთან ფსიქოლოგიური კონტაქტის დაკარგვა, მისი პოზიციის შეცვლა.

გამომძიებელმა კარგად უნდა შეისწავლოს საგამომძიებო მოქმედების ცენტრალური ფიგურის – იმ პირის, ვისი ჩვენებებიც მოწმდება – ფსიქოლოგია. ეს დაეხმარება მასთან ფსიქოლოგიური კონტაქტის დამყარებაში, შესაძლებლობას მისცემს თავიდან აირიდოს არასასურველი კონფლიქტები და შემოწმებისას მიიღოს აუცილებელი მტკიცებულებების მაქსიმუმი.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ადგილზე ჩვენებების შემოწმება შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი პიროვნება, ვისი ჩვენებებიც მოწმდება, გამოხატავს თანხმობას ამ საგამომძიებო მოქმედებაში მონაწილეობის მიღებაზე. ამიტომ არსებითი მნიშვნელობა აქვს ფსიქოლოგიური კონტაქტს ერთი მხრივ, ბრალდებულს, დაზარალებულს და მოწმეს, და მეორე მხრივ – გამომძიებელს შორის.

გამომძიებელს არ უნდა დაავიწყდეს იმ შესაძლო უარყოფითი გავლენის შესახებ, რომელსაც დამსწრეთა გარემოცვაში განიცდის ზოგიერთი შესამოწმებელი პიროვნება.

არსებობენ ადამიანები, რომლებიც ხალისით ჰყვებიან ჩადენილ დანაშაულზე მხოლოდ გამომძიებელთან პირისპირ და ძალიან უჭირთ იგივეზე საუბარი ადამიანთა ჯგუფის წინაშე. ამის გათვალისწინებით, დასაკითხ პირთან საჭიროა წინასწარი მუშაობის ჩატარება. მას უნდა განემარტოს ადგილზე ჩვენების შემოწმების თანმიმდევრობა, ვინ მონაწილეობს და რა ფუნქციას ასრულებს საგამომძიებო მოქმედებაში და სხვ. უაზრობაა ბრალდებულთან კონფლიქტის დაწყება წერილმანი, არაარსებითი საკითხების გამო, რაში გარკვევაც მომდევნო დაკითხვის პროცესშია შესაძლებელი.

განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას მოითხოვს შემოწმების ჩატარება არასრულწლოვანებთან. რა თქმა უნდა, გამომძიებელს დიდად დაეხმარება პედაგოგთან საუბარი, რომელიც მას მოუთხრობს მოზარდის ფსიქიკური თავისებურებების შესახებ. ყოველივე ამის ცოდნა გამომძიებელს საშუალებას მისცემს არასრულწლოვანის ყურადღება მიმართოს დანაშაულის შესახებ თხრობაზე, რადგან შემოწმების პროცესში ადამიანზე ყურადღების გამფანტველი მრავ-

ვალი მომენტი ახდენს ზეგავლენას. მოზარდის ყურადღება არ არის ისეთი მდგრადი როგორც ზრდასრული ადამიანისა, ამიტომ არ არის საჭირო შემოწმების ადგილზე ზედმეტი უცხო პირების, ნაცნობებისა თუ ნათესავების დასწრება, არასასურველი აპარატურის მუშაობა და ა.შ.

როდესაც ლაპარაკია ეჭვმიტანილზე ან ბრალდებულზე, შემოწმების მონაწილეები გამოძიებლის მხრიდან გაფრთხილებულნი უნდა იყვნენ, რათა არ გამოხატონ ზიზღი, აღშფოთება, გულისწყრომა, სიბრაღული და ა.შ. ერთმა გაუფრთხილებლად ნათქვამმა სიტყვამაც კი, შეიძლება, მომენტალურად დაანგრის გამოძიებლისადმი ნდობის ატმოსფერო და შეუძლებელი გახადოს ამ საგამოძიებო მოქმედების შემდგომი გაგრძელება.

განსაზღვრული სიძნელები აღმოცენდება მაშინ, როცა შემთხვევის ადგილზე ჩვენებების შემოწმება ტარდება დანაშაულის მოვლენიდან დროის დიდი მონაკვეთის გამოტოვებით. იცვლება გარემო (მაგალითად, ხეები იზრდება, ძველი შენობები ინგრევა, შენდება ახალი და ა.შ.). ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ყველა შესაძლო საშუალების გამოყენება დასაკითხ პიროვნებაში ასოციაციური კავშირების გამოსაწვევად. ეს დაეხმარება მას გაიხსენოს ესა თუ ის გარემოება, პიროვნება, იარაღი, დეტალი და სხვ., რაც საშუალებას მისცემს გამოძიებელს, სწორად შეაფასოს ექსპერიმენტის შედეგები.

უკანასკნელ ხანებში, ორგანიზებული დანაშაულებრივი დაჯგუფებების მხილების პრაქტიკაში გამოიყენება ე.წ. „ოპერატიული ექსპერიმენტი“.

საგამომსახებო ექსპერიმენტის ჩასატარებლად მნიშვნელოვანია მისი მონაწილეების შერჩევა. ექსპერიმენტში, გამოძიებლისა და დამსწრეების გარდა, შეიძლება მონაწილეობა მიიღოს ბრალდებულმა (ეჭვმიტანილმა), დაზარალებულმა, მოწმემ, სხვადასხვა სამეცნიერო სფეროს სპეციალისტმა, ტექნიკურმა პერსონალმა...

ფსიქოლოგიური მხარე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აღქმასთან დაკავშირებულ რთულ ექსპერიმენტებში. ეს იხსნება იმით,

რომ აღქმა, როგორც სინამდვილის გრძნობადი ხატის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პროცესი, წარმოადგენს სრულიად სხვადასხვანაირი, ფუნქციონალური, ოპერაციონალური და მოტივაციური წარმონაქმნების შერწყმას. აღქმასთან დაკავშირებული ექსპერიმენტების შედეგები დამოკიდებულია როგორც პიროვნების ზოგად სუბიექტურ ნიშან-თვისებებზე, ასევე ექსპერიმენტის ჩატარების მომენტში მისი ორგანიზმის მდგომარეობაზეც.

ადამიანის აღქმის ზღურბლების ინდივიდუალური თავისებურებები შეიძლება იყოს ნაწილობრივ თანდაყოლილი, ნაწილობრივ შეძენილი შრომის ან სხვა საქმიანობის პროცესში. ამასთან, ნორმიდან გადახრა აქ შეიძლება ძალზედ მნიშვნელოვანი აღმოჩნდეს. მაგალითად, ფეიქარი, რომელიც დაოსტატებულია შავი ფერების გამოყვანაში, არჩევს მხოლოდ შავი ფერის ორმოცამდე ელფერს. დადგენილია, რომ მამაკაცების, დაახლოებით 8%-ს აქვს დეფექტი ფერთა შეგრძნებაში. ბევრმა მათგანმა არც იცის ეს. ამიტომ დაკითხვაზე, შეიძლება, მათ სავსებით გულწრფელად „იცრუონ“ ფერების განსაზღვრაში. სწორედ საგამოძიებო ექსპერიმენტის ჩატარების პროცესში უნდა გაირკვეს მათი ურთიერთსაწინააღმდეგო ჩვენებების მიზეზები და, ამგვარად, ნათელი მოეფინოს საქმეს.

საგამოძიებო პრაქტიკა აჩვენებს, რომ შედარებით დიდ სირთულეს წარმოადგენს სივრცის აღქმისა და სივრცითი წარმოდგენების შემოწმება. ამ სახის ექსპერიმენტების სირთულე განპირობებულია სივრცის აღქმის ფიზიოლოგიური ბუნებით. ეს მექანიზმი სისტემურია და წარმოიშევა ადამიანის ორგანიზმის შინაგანი და გარეგანი გარემოს სხვადასხვა ანალიზატორების ურთიერთქმედების შედეგად. სივრცის ნიშნების ობიექტური ხასიათიდან გამომდინარე (განფენილობა, მიმართულება, სიდიდე, ფორმა, ადგილმდებარეობა), მათ აღქმაში მონაწილეობს სხვადასხვა ანალიზატორი. ამასთან, ყოველი მათგანის მოქმედება დაკავშირებულია ყველას ერთობლივ საქმიანობასთან. სივრცითი ნიშნებისა და მიმართებების აღქმაში მონაწილეობს მხედველობაც, სმენაც, ყნოსეაც და გრძნობის სხვა ორგანოებიც.

მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ სისტემურს წარმოადგენს არა მხოლოდ სივრცის აღქმა, არამედ დროის აღქმაც, რამდენადაც ადამიანს არ აქვს სპეციალური აპარატი — დროისა და დროითი წარმოდგენების ანალიზატორი. ისევე როგორც სივრცე, დროც აღიქმება სხვადასხვა ანალიზატორის ერთობლივი მოქმედებით.

ბრალდებულის(მოწმის, დაზარალებულის) დროითი და სივრცითი წარმოდგენების შეფასებისას, ასევე ექსპერიმენტული გზით მისი ჩვენებების შემოწმებისას, ყოველივე ზემოთქმული გამოძიებულს ავალდებულებს გაითვალისწინოს ბრალდებულის პიროვნების ყველა გრძნობის ორგანოს მდგომარეობა და არა მხოლოდ მხედველობა ან სმენა.

საგამოძიებო ექსპერიმენტის ჩატარების გარდაუვალ პირობას წარმოადგენს, ბრალდებულის მიერ ჩადენილი დანაშაულის გულწრფელი აღიარება, რაც საგამოძიებო მოქმედების ჩასატარებლად მისი შინაგანი მზადყოფნის დასტური იქნება.

როგორც უკვე აღინიშნა, საგამოძიებო ექსპერიმენტის მომზადებისას აუცილებელია მისი მონაწილეების არა მარტო საერთო ფიზიკური და ფსიქიკური მონაცემების გათვალისწინება, არამედ ცდის ჩატარების მომენტში მათი ფსიქოსომატური მდგომარეობის შესწავლაც. ავადმყოფობა, შფოთვა, შიში და უბრალო გადაღლაც კი, შესაძლოა, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდეს მომხდარის აღქმაზე. მაგალითად, ცნობილია, რომ სურდოს დროს, ძლიერ ქვეითდება სუნის შეგრძნება. სიდიდის, ფორმისა და ფერის აღქმის ტემპის და თანმიმდევრულობის ფორმირება დამოკიდებულია ადამიანის ასაკზე და სხვ.

ჩვეულებრივ, ექსპერიმენტებში გამოიყენება მატერიალური სამყაროს ის საგნები, რომლებიც ხვდება გამოძიებისთვის საინტერესო მოვლენების არეალში. ეს უზრუნველყოფს ექსპერიმენტული გზით იგივე შედეგის მიღებას. მაგრამ ზოგჯერ ამის გაკეთება ვერ ხერხდება, რამეთუ საქმისთვის არსებითი საგნები ზიანდება ან საერთოდ ნადგურდება; ისინი დროთა განმავლობაში იცვლიან პირ-

ველსაწყის თვისებებს; არის შემთხვევები, როცა მათი რაოდენობა საკმარისი არ არის. ყველა ამ შემთხვევაში, გამოძიებული იძულებულია ექსპერიმენტის ჩატარებისას ნამდვილი საგნები შეცვალოს მათი მოდელებით.

ექსპერიმენტულ გამოკვლევაში გამოყენებული მოდელი გულისხმობს ისეთ მატერიალურ სისტემას, რომელიც ასახავს რა გამოძიებისთვის საინტერესო ობიექტს, ცვლის მას და იძლევა ახალ ინფორმაციას. ამ პირობებში მოდელი გამოდის როგორც ორიგინალის ანალოგი და იმისათვის რომ იქცეს ორიგინალის ნაცვლად გამოყენების გამოსადეგ საშუალებად, ყველა ნიშან-თვისების მიხედვით უნდა იყოს მისი მსგავსი. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ექსპერიმენტში მოდელირება წარმოადგენს ობიექტის გაშუალებული შესწავლის ერთ-ერთ ძირითად პირობას.

საგამოძიებო ექსპერიმენტისას შედარებით უფრო რთულია იმ პირობების აღდგენა, რომელშიც მიმდინარეობდა მოვლენა(ფაქტი). ეს ეხება აღვილს, დროს და სხვა გარემოებებს, რომლებმაც თავის დროზე მოახდინეს ზეგავლენა გამოძიებისთვის საინტერესო სიტუაციის მიმდინარეობაზე და რომლებიც უნდა აისახოს ექსპერიმენტში. სისხლის სამართლის საქმეების გამოძიების პრაქტიკის შესწავლა უჩვენებს, რომ ბრალდებულები, მოწმეები, დაზარალებულები თავიანთ ჩვენებებში არაიშვიათად ეყრდნობიან, მაგალითად, სიბნელეს, ან, პირიქით, ძალიან დიდ განათებას, რომელმაც ხელი შეუშალა მათ კარგად დაეთვალიერებინათ საგანი. ამის უგულვებლყოფა არ შეიძლება. ასეთი ჩვენებების ექსპერიმენტული გზით შემოწმებისას აუცილებელია, აღდგეს ზუსტად განათების იგივე პირობები და ხანგრძლივობა, რომელიც იყო დანაშაულის მომენტში. განათების მკვეთრ ცვალებადობასთან დაკავშირებული მოვლენის შესწავლისას, გათვალისწინებული უნდა იქნეს ადაპტაციის მოვლენა, მისი თავისებურებები და კანონზომიერებები.

12. ჩხრეკის უსნიპოლოგია

ჩხრეკა არის საგამომიებო მოქმედება, რომლის მნიშვნელოვან ელემენტს იძულება წარმოადგენს. ჩხრეკის მიმდინარეობისას, გამოძიებელი და სხვა პირები დანაშაულის გახსნისათვის აუცილებელი ინფორმაციის აღმოჩენის მიზნით, ათვალეირებენ და იკვლევენ საცხოვრებელ ფართებს, სხვადასხვა ნაგებობებს, მიწის ნაკვეთებს, ტანისამოსს და ადამიანის სხეულსაც კი. გამოძიებლის მიზნები, ჩვეულებრივ, ჩხრეკის ობიექტის მიზნების საპირისპიროა. ჩხრეკის იძულებითი ხასიათი და მასში მონაწილე პირების მიზანთა წინააღმდეგობრიობა, განაპირობებს კონფლიქტურ სიტუაციას. გარდა ამისა, ჩხრეკისათვის დამახასიათებელია იმ პირთან მუდმივი დიალოგის, კონტაქტის არარსებობა, რომელიც ფლობს აუცილებელ ინფორმაციას. ხშირია შემთხვევები, როცა ჩხრეკის პროცესის რომელიმე მომენტიდან ბრალდებული ნეგატიურად განეწყობა გამოძიებლისადმი.

ზემოჩამოთვლილი ფაქტორები უარყოფით ზემოქმედებას ახდენენ გადაძალადი საგნების ადგილმდებარეობის შესახებ გამოძიებლის მიერ ინფორმაციის მოპოვებაზე. მაგრამ გამჩხრეკის მდგომარეობა არც თუ უიმედოა. მას შეუძლია და უნდა გამოიყენოს ის ელემენტები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ წარმატებულ ჩხრეკას. მათ განეკუთვნება ჩხრეკის ჩატარების მომზადება, დაკვირვება და ამ დაკვირვების შედეგების სწორი ანალიზი, ასევე გამოძიებლის პიროვნული თვისებები და უნარ-ჩვევები, რომელთა რეალიზაციამ ჩხრეკის ჩატარებისას შეიძლება გამოძიებელი წარმატებამდე მიიყვანოს.

ჩხრეკის დადებითი ან უარყოფითი შედეგები არაიშვიათად განპირობებულია თვით ამ საგამომიებო მოქმედებისადმი მზადყოფნის დონით. კარგი მომზადება უზრუნველყოფს მოქმედების დროულად დაწყებას, მისი ჩატარების გეგმაზომიერებას, წარმატებაში დარწმუნებულობას, რომელიც აღმოცენდება მონაწილეებში. ცუდი მომზადება ან მისი არ არსებობა საერთოდ, ხშირად იწვევს შემთხვევით,

უსისტემო ძიებებს, არაკორდინირებულ მოქმედებებს გამჩხრეკი პირების მხრიდან, რაც საბოლოოდ მარცხის საწინდარია.

ჩხრეკისადმი მომზადების პერიოდში გამოძიებლისთვის რეკომენდებულია შემდეგი საკითხების გააზრება:

- რა უნდა ეძებოს, როგორ გამოიყურება მოსაძებნი საგნები (ფორმა, ფერი, სუნი და ა.შ.);
- რას წარმოადგენს ობიექტი, სადაც მიმდინარეობს ჩხრეკა, როგორია მისი ფართობი, რელიეფი, დაგეგმარება, ფანჯრებისა და კარების რაოდენობა, ავეჯის განლაგება და სხვა;
- რა ან ვინ შეიძლება იმყოფებოდეს ჩხრეკის მომენტში ამ ობიექტზე საძიებო საგნის გარდა;
- როგორია ჩხრეკის ობიექტის ბუნებრივი და ხელოვნური განათება;
- არის თუ არა ობიექტზე ტელეფონი ან კავშირის სხვა საშუალებები;
- სად შეიძლება იმყოფებოდეს გადაძალული საგნები;
- ვინ ჩაატარებს ჩხრეკას;
- რა ტექნიკური საშუალებები და სხვა მასალებია საჭირო დამატებით;
- როდის არის ყველაზე ხელსაყრელი ჩხრეკის დაწყება;
- რამდენ ხანს შეიძლება გაგრძელდეს ის;
- მიზანშეწონილია საჩხრეკი ობიექტის და ჩხრეკის თანმიმდევრულობის გეგმის შედგენა, სადაც მკაფიოდ იქნება განაწილებული ფუნქციები ყოველი უფლებამოსილი პირისთვის;
- წინასწარ უნდა შეირჩნენ ჩხრეკის პროცესზე დაშვრები.

ჩხრეკის დაწყებამდე, გამოძიებელი რაც უფრო დაწვრილებით გასცემს პასუხს ზემოჩამოთვლილ კითხვებს, მით უფრო ნაკლები იქნება მოულოდნელობები და მით უფრო მეტი – წარმატების შანსი.

როგორც უკვე აღინიშნა, ჩხრეკისას, ინფორმაციის მიღების ერთ-ერთ ძირითად ხერხს წარმოადგენს დაკვირვება და მისი შედეგების ანალიზი.

ჩხრეკის პროცესში საჭიროა ყველაფერზე დაკვირვება: მთელ ობიექტზე, ჩხრეკის ჩამტარებლებზეც და გასაჩხრეკ პირებზეც. განსაკუთრებით დიდი ინფორმაციის მოცემა შეუძლია გასაჩხრეკი პიროვნების ქცევაზე დაკვირვებას. მაგრამ შედარებით უფრო სრული და უტყუარი შედეგების მისაღებად საჭიროა ჩხრეკის კონფლიქტურ სიტუაციაში პიროვნების ქცევის ძირითადი ფსიქოლოგიური კანონზომიერებების ცოდნა. გასაჩხრეკი პიროვნების ქცევა განისაზღვრება შემდეგი ფაქტორებით:

ა) ჩხრეკის სიტუაციაში ადამიანი საკუთარი მომავლის პროგნოზს აკეთებს შედეგებიდან გამომდინარე. ეს მდგომარეობა მასში ძლიერ ემოციურ აგზნებადობას იწვევს, რომლის დაფარვასაც ცდილობს.

ბ) გამჩხრეკის მიახლოება გადამალულ საგანთან გასაჩხრეკი პიროვნების თავის ტვინში იწვევს იმ კერების გააქტიურებას, რომლებიც უკავშირდება დანაშაულის მოვლენასა და მის შედეგებს. ამ გარემოებამ არ შეიძლება ზემოქმედება არ მოახდინოს გასაჩხრეკის ქცევაზე და შესატყვისად არ შეცვალოს იგი.

რეკომენდებულია, რომ გამოძიებელმა ამ დროს დაკვირვება მოახდინოს მისი ხელებისა და ფეხების მიკრომოძრაობებზე, სახის მიმიკაზე, ხმის შეცვლაზე, კანის ფერზე, ოფლის გამოყოფაზე, პანტომიმიკაზე და ა.შ.

გასაჩხრეკი პიროვნების ფსიქიკურ საქმიანობაში ინტენსიურ ფუნქციონირებას იწყებს დაცვითი მექანიზმების სისტემა. გამოძინარე აქედან, ინდივიდი ავლენს ურთიერთობის სურვილს ან ჩაკეტილობას, თავშეკავებას ან მოჩვენებით გულახდილობას, ამბიციურობას ან აგრესიულობას; მაგრამ, თითქმის ყველა შემთხვევაში, ის იმყოფება განსაზღვრული პერსევერაციული ანუ აკვიატებული სახეების(ხატების) ზეგავლენის ქვეშ.

მალავს რა მისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის მოვლენას, მხილების, დაპატიმრების, გასამართლების, ქონების კონფისკაციის

და სხვ. შიში გასაჩხრეკი პიროვნების ცნობიერებაში ქმნის „აფექტაციის კერას“, რომელიც ფუნქციურად გარდაქმნის მთელ მის ფსიქიკურ მოქმედებას, ახდენს ინდივიდის ფსიქოლოგიური მოქმედების ღებორგანიზაციას. დაცვითი მექანიზმები ყალბდება საონტანურად. ამის ფონზე გამოძიებლის გამოკვეთილმა, დამაჯერებელმა ქმედებებმა, რაშიც გამოვლინდება მისი გათვითცნობიერებულობა გასაჩხრეკი პიროვნების წარსულის შესახებ, შეიძლება გამოიწვიოს როგორც გულწრფელი აღიარება და გადამალული ნივთების ნებაყოფლობითი გადაცემა, ასევე უკიდურესი აგრესიულობაც.

ჩხრეკის ჩატარებაში გამოიყოფა ოთხი სტადია: მოსამზადებელი, მიმოხილვითი, ღებალური და დასკვნითი.

გამომძიებელმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს გასაჩხრეკი პიროვნების სქესი და ასაკი, მათი დანაშაულებრივი გამოცდილება.

ჩხრეკის დაწყებამდე გამოძიებელი ვალდებულია ჩხრეკაში მონაწილე პირებს განუმარტოს გასაჩხრეკ ტერიტორიაზე დასაშვები ქცევის წესები. ისინი უნდა იხსდნენ თავიანთ ადგილებზე, არ ისროდნენ რეპლიკებს, არ ჩაერთონ ოპერატიული მუშაკების მოქმედებებში და ა.შ.

საძიებო საქმიანობაზე ცნობიერების კონცენტრირებულობის უზრუნველყოფის მიზნით, გამოძიებელი ვალდებულია:

1. არ დაიწყოს ჩხრეკის პროცესი დაღლილ ან დისკომფორტის მდგომარეობაში;
2. არ შევიდეს კონფლიქტში გასაჩხრეკ პიროვნებასთან, არ ჰქონდეს მასთან ზედმეტი კონტაქტი; იგი ვალდებულია გამოიჩინოს ტაქტი და თავაზიანობა;
3. აღმოფხვრას ყურადღების გამფანტველი ყველა ფაქტორი (მონაწილეების მოუსვენრობა და უაზრო სიარული, გარეშე პირთა ლაპარაკი და ა.შ.);
4. არ იჩქაროს და არ დაიწყოს ახალი ობიექტის დათვალიერება ძველის სრულ გამოკვლევამდე, იმოქმედოს მკაცრი თანმიმდევრობის დაცვით, დასახული გეგმით;
5. შეისვენოს ფსიქიკური და ფიზიკური დაღლილობის

ნიშნების გამოვლენისთანავე.

ფსიქიკური საქმიანობა და განსაკუთრებით ყურადღების მიმართულობა და კონცენტრირებულობა, ხასიათდება ფლუქტუაციებით, რომელიც არის აღმავლობისა და დაღმავლობის ფაზების ცვალებადობა.

ჩხრეკის პროცესში გამოძძიებელი აღიქვამს ერთი ტიპის გამღიზიანებელთა სიუხვევს. ამ ერთფეროვანმა გამღიზიანებლებმა და საძიებო მოქმედებების მონოტონურობამ, შეიძლება მასში გამოიწვიოს დაცვითი შეკავება. ამიტომ გამოძძიებელმა საკმაოდ ხშირად უნდა შეცვალოს საქმიანობის სახე, ერთი ჯგუფის ობიექტების გამოკვლევიდან გადავიდეს მეორეზე, პატარა ზომის საგნების (წერილები, წიგნების და ა.შ.). დათვლიერებიდან გადაინაცვლოს მსხვილი საგნების, მაგალითად, ავეჯის შესწავლაზე; განსაკუთრებით უნდა ერიდოს ყურადღების უნებლიე გადანაცვლებას. ნებისმიერი მკვეთრი და მოულოდნელი გამღიზიანებელი იწვევს ძლიერ მაორიენტირებელ რეაქციას.

ჩხრეკისას გამოძძიებელმა უნდა გამოამჟღავნოს აზროვნების რეფლექსიურობა, ანუ გაითვალისწინოს დამძალავის შესაძლო მოქმედებები და განსჯები. მაგალითად, სხვისი ქონების მართლსაწინააღმდეგო დაუფლების შესახებ საქმის გამოძიებისას, გამოძძიებლის მიერ გულდასმით იქნა შესწავლილი ბრალდებულის ყველა ნათესაური კავშირი და ნაცნობების წრე. დაკითხვაზე, როდესაც ბრალდებულს დაუსვეს შეკითხვა თუ სად და ვისთან დამალა ფული და ძვირფასეულობა, მან პასუხი არ გასცა. მაშინ გამოძძიებელმა მას შესთავაზა დაესახელებინა მისი ნათესავები და მეგობრები. ბრალდებულმა არ ჩამოთვალა ზოგიერთი არა თუ მეგობარი, არამედ ახლო ნათესაეიც კი. არდასახელებულებთან ჩხრეკის ჩატარებამ დადებითი შედეგი გამოიღო. აქ გამოძძიებელმა გამოიჩინა რეფლექსიურობა – საკუთარი თავი ჩააყენა ბრალდებულის მდგომარეობაში.

ზოგჯერ დამნაშავეები ითვალისწინებენ გამოძძიებლის განწყობას რთულ ძიებაზე და საძებნ ნივთს თვალსაჩინო ადგილზე ტოვებენ.

გამოძძიებელს უნდა ჰქონდეს მომატებული რეაქცია ყველა-

ფერზე, რაც, გასაჩხრეკი პირის აზრით, მოახდენს მისი საძიებო საქმიანობის დემობილიზებას. მაგალითად, სამალავის აღმოჩენამ შესაძლოა გამოძიებელს უბიძგოს ძიების შეწყვეტისკენ. იციან რა ეს, დამნაშავეები ხშირად აკეთებენ ყალბ სამალავებს, სადაც გამოძიებისთვის სრულიად გამოუსადეგარ საგნებს ათავსებენ. ერთ დამალულ ობიექტს შეუძლია შენიღბოს სხვა, საქმისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანი ნივთიერი მტკიცებულება.

ხშირად ჩხრეკა უკავშირდება შენობაში (დაწესებულებაში) იძულებით შეჭრას, მოქალაქეთა პირადი ნივთების, დოკუმენტების გაცნობას. ეს გამოძიებლის ქცევისგან მოითხოვს ეთიკური მოთხოვნების დაცვას. ჩხრეკის ეთიკური მხარე იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ რიგი ზნეობრივი მოთხოვნა გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით.

გამოძიებელს არა აქვს უფლება დაამციროს და შეურაცხყოს გასაჩხრეკი პიროვნება; გამოძიებელი ვალდებულია არ გაამჟღავნოს ინტიმური ცხოვრების ის მომენტები, რომელიც მისთვის ცნობილი გახდება ჩხრეკის შემდგომ; ჩხრეკის ჩატარება არ შეიძლება ღამის საათებში, გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა.

არასრულწლოვანის გაჩხრეკის აუცილებლობისას საჭიროა პედაგოგის დასწრება; ავადმყოფის გაჩხრეკისას ექიმიც იღებს მონაწილეობას. ჩხრეკის ადგილიდან უნდა მოაცილონ ბავშვები, რადგან ეს პროცესი მათ ფსიქიკაზე აუცილებლად ნეგატიურ ზეგავლენას მოახდენს.

გამოძიებელი ვალდებულია დაიცვას გასაჩხრეკი პიროვნების ქონება. დაუშვებელია შენიშვნები მისი ოჯახის წევრების, მათი ცხოვრების წესის და ა.შ. მიმართ.

სასამართლო პროცესის ფსიქოლოგია

13. სასამართლო პროცესის ზოგადფსიქოლოგიური დახასიათება

სასამართლო პროცესის ფსიქოლოგიური ანალიზი საშუალებას იძლევა შემუშავდეს ის რეკომენდაციები, რომლებიც მიმართული იქნება მართლმსაჯულების ეფექტურობის, თვით სასამართლო პროცესის კულტურის ამაღლებაზე, მის ყველა მონაწილეზე მაქსიმალური პოზიტიური ზეგავლენის მოხდენაზე.

სასამართლო გამოძიება და განაჩენის გამოტანა წარმოადგენს გარდაუვალ სტადიას, რომელიც ლოგიკურად მოსდევს დანაშაულის ჩადენას და წინასწარ გამოძიებას. სასამართლო პროცესის მონაწილეთა საქმიანობა სხვადასხვაგვარია.

მართლმსაჯულება, რომელიც საქმიანობის სხვა სახეებთან შედარებით უმეტესიწილად გამოდის როგორც ადამიანთაშორისი ურთიერთობების სფერო, დაკავშირებულია მთელ რიგ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მოვლენასთან. მაგალითად, სოციალური ჯგუფების საქმიანობის ეფექტურობასთან, ჯგუფში შეფასებების თავისებურებებთან, ადამიანების მიერ ერთმანეთის აღქმასთან და გაგებასთან, შთაგონებასთან, ავტორიტეტულობასთან, პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ როლთან და ა.შ. ამასთან, სოციალური ფსიქოლოგიის კანონზომიერებები სამართალწარმოების სფეროში, შეიძლება ემსახურებოდეს საქმიანობის შედეგების როგორც გაუმჯობესებას, ისევე გაუარესებას. მართლმსაჯულების განხორციელებისას კოლექციალური საწყისი პასუხობს სოციალური ფსიქოლოგიის კანონზომიერებებს. ამ კანონზომიერებების თანახმად, რთული ამოცანების გადაჭრისას (ასეთია სისხლის სამართლის საქმეთა უმეტესობა), გადაწყვეტილების მიღებას ხელს უწყობს ადამიანთა ჯგუფების ურთიერთქმედება. ერთობლივი საქმიანობის სიტუაციაში მსუბუქდება ჯგუფის ყველა წევრის ფსიქიკური პროცესების მაჩვენებელი.

ნებლები, მატულობს აზროვნების ეფექტურობა, მცირდება იმ სუბიექტური ფაქტორების მოქმედება, რომლებმაც, შესაძლოა, გამოიწვიონ მცდარი შედეგი. მტკიცებულებათა კოლექტური შეფასება მაქსიმალურად ობიექტურია.

სასამართლო პრაქტიკაში საკმაოდ იშვიათია სასამართლო კოლეგიაში აზრთა სხვადასხვაობის შემთხვევები. განაჩენის გამოტანა ერთხმად, სასამართლოს მთელი შემადგენლობის მიერ, შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც კანონიერებისა და განაჩენის საფუძვლიანობის დამატებითი გარანტი, რამეთუ სასამართლო კოლეგიის ყველა წევრის შინაგანი რწმენა ერთმანეთს ემთხვევა. ზოგადად, სწორედ ეს ხდის განაჩენს უტყუარს. მაგრამ მსგავს ერთიანობას არაიშვიათად ადგილი აქვს ისეთი განაჩენის გამოტანის დროსაც, რომელიც შემდგომში ზემდგომი სასამართლოს მიერ იცვლება, რაც ადასტურებს სასამართლო კოლეგიაში უმრავლესობის არასწორი შეხედულების ზეწოლას ყოველი წევრის მიერ საკუთარი აზრის ჩამოყალიბებაზე. არსებობს რიგი სუბიექტური და ობიექტური პირობისა, რომლებიც ხელს უწყობს სასამართლო კოლეგიაში კონფორმიზმის გადაღახვას. უპირველესად, სასამართლოს წევრებს მუდმივად უნდა ახსოვდეთ იმ საშიშროებების შესახებ, რაც ახლავს კოლექტიური აზრის ფორმირებას. ყოველმა მათგანმა შინაგანად უნდა გააკონტროლოს საკუთარი დასკვნა, რათა ხელშეორედ დარწმუნდეს, ზომ არ იმოქმედა მასზე უმრავლესობამ. არსებობს ამ ფსიქოლოგიური ფაქტორის გადაღახვის შესაძლებლობები. სასამართლოს შემადგენლობა ხშირად მოქმედებს ისე, რომ არაცნობიერად აძლიერებს კონფორმიზმის გამოვლენას. ეს გარემოება იმით აიხსნება, რომ მოსამართლეს, სასამართლო კოლეგიის წევრთა შორის, განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. მისგან მოდის განსახილველ საქმესთან დაკავშირებული ინფორმაციის უდიდესი ნაწილი, რაც, სოციალური ფსიქოლოგიის საფუძვლების თანახმად, ამყარებს მოსამართლის, როგორც ხელმძღვანელის, ან ერთობლივად მოქმედ პირთა ჯგუფში ლიდერის, მდგომარეობას. ასეთი უთანასწორო სოციალური(და არა სამართლებრივი) სტატუსი გამოი-

ხატება იმაში, რომ მოსამართლეს სასამართლოს დანარჩენი წევრები ქვეცნობიერად ემორჩილებიან

ამ გარემოებიდან გამომდინარე, სასამართლო კოლეგიის უმცირესობაში დარჩენილი წევრის აზრი, ხშირად დეფორმირდება მისთვის „ავტორიტეტული კოლექტივის“ შეხედულების ზეწოლით. კანონით გათვალისწინებულია, რომ თავმჯდომარე მოსამართლემ საკუთარი აზრი უნდა გამოთქვას თათბირის ბოლოს. მაგრამ ეს მხოლოდ ნაწილობრივ ზღუდავს თავმჯდომარის შეხედულების ზეგავლენას სასამართლოს სხვა წევრებზე.

მოსამართლის რეკონსტრუქციულ საქმიანობაში მნიშვნელოვანია შემდეგი მომენტები: საქმესთან დაკავშირებული ყველა გარემოების და დანაშაულის კვალიფიკაციის წინასწარი შესწავლა და შეფასება, სასამართლო პროცესის დროს მიღებული ინფორმაციის შედარება წინასწარი გამოძიების მასალებთან და კანონის ნორმებთან, განაჩენის გამოტანისას მთელი ინფორმაციის საბოლოო სინთეზი.

წინასწარი გამოძიების მასალებში არსებული მოვლენის აღდგენილი მოდელი ამსუბუქებს ფაქტების გაცნობიერებას, მათ ყოველმხრივ გამოკვლევას. მაგრამ ეს მოდელი სასამართლოს მიერ ყოველთვის აღქმული უნდა იყოს როგორც ალბათური ჭეშმარიტება, რომელიც აუცილებლად ექვემდებარება მისი ცალკეული ელემენტის დონეზე გადამოწმებას და გამოკვლევას.

საქმესთან დაკავშირებული მტკიცებულებების ერთობლიობის ანალიზის საფუძველზე, რომლის მთავარ კრიტერიუმს სიმართლე წარმოადგენს, იგება ბრალდების ან დაცვის მხარის სიტყვა, გამოიტანება განაჩენი. ამასთან მტკიცებულებების უმრავლესობა ატარებს პიროვნულ ხასიათს (განსასჯელის, მოწმის, დაზარალებულის ჩვენებები), ამიტომ მოსამართლის, პროკურორის, ადვოკატის საქმიანობა სასამართლო სხდომაზე არ შეიძლება შემოიფარგლოს მიღებული შედეგების და მონაცემების ფორმალურ-ლოგიკური დაჯგუფებით და შეფასებით. ის გადადის ეთიკური ურთიერთობების სფეროში, სადაც წამოიჭრება ისეთი საკითხები, როგორიცაა, მაგალი-

თად, სასამართლო გარჩევის სუბიექტებთან მიმდობლური კონტაქტის დამყარება, მათში შებოჭილობის, დაურწმუნებლობის გრძობის გადალახვა, ამა თუ იმ პირის მიერ მოვლენის შეფასებაში არსებითი შეუსაბამობის მიზეზების გამოვლენა და სხვ.

სასამართლო პროცესის არც ერთმა მონაწილემ არ უნდა დაივიწყოს, რომ განსასჯელი, მისი დადებითი თუ უარყოფითი პიროვნული თვისებებით, ყველაზე მნიშვნელოვანია. ამიტომ ამ თვისებების განსაზღვრა ყველასათვის. — იქნება ის მოსამართლე, პროკურორი თუ ადვოკატი — უპირველეს მოვალეობას წარმოადგენს.

განსასჯელი არასოდეს არ არის მშვიდად და წყნარად. მისი მდგომარეობა დათრგუნულია და ამიტომ მოსამართლის ზნეობრივი ვალდებულებაა, ყოველგვარი ირონიულობისა და დაცინვის გარეშე, ყურადღებით მოუსმინოს მის ახსნა-განმარტებებს. იგივე შეიძლება ითქვას პროკურორის საქმიანობაზეც.

სასამართლოს საქმიანობა თავისი სპეციფიკით განსხვავდება გამომძიებლის საქმიანობისგან. საქმესთან დაკავშირებული მოვლენების უშუალო აღქმის შესაძლებლობა აქ შედარებით შეზღუდულია. სასამართლოზე ოპერატიული გადაწყვეტილებისათვის ინფორმაციის ნაკადი უფრო გადატვირთულია. მისი ანალიზისათვის დროის შეზღუდულობა სასამართლოს ინტელექტუალური მუშაობის წინაშე აყენებს ამაღლებულ მოთხოვნებს. აქ, აუცილებელია, ყურადღების მდგრადობა, განაწილება, კონცენტრირებულობა, საქმიანობის სისტემურობის გააქტიურება და სხვ.

სასამართლომ უნდა გაანალიზოს არა მხოლოდ წინასწარი გამოძიების ვერსია, არამედ საქმესთან დაკავშირებულ მოვლენებსა და გარემოებებს შორის ყველა სხვა შესაძლო ურთიერთკავშირი. სასამართლო უფლებამოსილია წამოაყენოს საკუთარი ვერსიები.

სასამართლო ახორციელებს რთულ სოციალურ-კომუნიკატორულ საქმიანობას, ახდენს სასამართლო პროცესის მონაწილეების ქცევისა და ფსიქიკური მდგომარეობის რეგულირებას.

მტკიცებულებითი ინფორმაციის ძირითადი ნაწილი სასამართლოს მიერ აღიქმება ზეპირმეტყველებით (მოწმის, განსასჯელის,

ექსპერტების და ა.შ. ჩვენებები). ეს გულისხმობს სასამართლო პროცესის მონაწილეებში, მეტყველებითი ტექსტების ანალიზის, დეტალებით გადატვირთულ შეტყობინებებში არსებითის გამოყოფის უნარის განვითარებას.

სასამართლოზე არ უნდა იმოქმედოს სხვადასხვა ემოციურმა გამოსვლამ, პათეტიკურმა მოწოდებამ და სენტიმენტალურმა შეფასებამ. სასამართლომ უნდა გამოიცილოს სიტუაციურ-პიროვნული კამუფლიაჟი, თვითშენიღბვა და განსასჯელთა თვითდემონსტრირება. მოსამართლის რთული საქმიანობა მოითხოვს არა მხოლოდ იურიდიულ, არამედ ფსიქოლინგვისტიკურ მომზადებასაც, სოციალური ჯგუფის პირობებში ადამიანთა ქცევის ზოგად სოციალურ-ფსიქოლოგიური თავისებურებების ცოდნას.

სასამართლოს საქმიანობა ხშირად ხორციელდება ფსიქიკურად დაძაბულ პირობებში. ეს მოითხოვს კონფლიქტური სოციალური ურთიერთქმედების პრობლემაში გარკვეულობას, რეაქციის ხერხების ფლობას (სხვადასხვა პირთა ემოციურად აგზნებული ქცევის დამშვიდების უნარს).

მოსამართლის უმნიშვნელოვანესი ფსიქიკური თვისებებია: ემოციური მდგრადობა, ტოლერანტობა, ემოციურად დაძაბულ პირობებში კონსტრუქციული საქმიანობის უნარი. სასამართლო პროცესი აღადგენს სინამდვილესთან დაკავშირებულ დრამატულ და ტრაგიკულ მოვლენას. ამ დროს ხელმეორედ „ცოცხლდება“ სხვადასხვა დაინტერესებულ პირთა აგრესიულობა, ენება, გაშმაგება, გაბრაზება და სხვ. ამ ემოციური გამოვლინებების რეგულაციისთვის აუცილებელია ცხოვრებისეული სიბრძნე, სიმშვიდე, მოთმინება, თავშეკავება, აგრეთვე მოსამართლისთვის, როგორც ხელისუფლების წარმომადგენლისთვის, დამახასიათებელი პრინციპულობა და მომთხოვნეობა. არსებითია ასევე მოსამართლის კომუნიკაციური საქმიანობა ჯგუფის შიგნით, მისი ურთიერთქმედება კოლეგებთან.

სასამართლოს თავმჯდომარე წარმოადგენს ფორმალურ ლიდერს. თუმცა, მისმა უფლებამოსილებამ არ უნდა დაარღვიოს სასამართლო კოლეგიის წევრთა თანასწორობა. თავმჯდომარის ხელ-

მძღვანელობის სტილი უნდა იყოს დემოკრატიული. აზრთა გაც-
ვლა—გამოცვლა, გაზიარება, უნდა ხდებოდეს დემოკრატიულ პრინ-
ციპებზე. თავმჯდომარის ავტორიტეტმა არ უნდა დათრგუნოს სა-
სამართლოს სხვა წევრთა შეხედულებების დამოუკიდებლობა.

სასამართლოს მთელი საქმიანობა მიმართულია სიმართლის
დადგენაზე, კანონიერი და დასაბუთებული გადაწყვეტილების მიღე-
ბაზე.

წინასწარი გამოძიების მასალების გაცნობას თან უნდა სდევ-
დეს საქმის სრული და ნათელი გაგება. ამ დროს ყურადღება ექ-
ცევა არა მხოლოდ იმას, რაც იყო, არამედ იმასაც, რაც არ იყო.
შესაძლოა, ეს უკანასკნელიც მტკიცებულება აღმოჩნდეს.

საქმის მასალების შესწავლა წარმოადგენს საწყის ეტაპს
სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილეთა საქმიანობაში. უკვე
ამ ეტაპზე ყალიბდება მათი პროცესუალური პოზიცია. მხოლოდ
საქმის ყოველმხრივი შესწავლა აძლევს მათ საშუალებას, თავიან-
თთვის მოინიშნონ სასამართლო საქმიანობის სტრატეგია და ტაქ-
ტიკა, ჩამოაყალიბონ თეზისები დამაჯერებელი და არგუმენტარუ-
ლი სიტყვის წარმოთქმისთვის.

სისხლის სამართლის საქმის მასალების შესწავლისას ყოვე-
ლი მხარე არკვევს: რა უნდა შემოწმდეს სასამართლოში; შეესაბა-
მება თუ არა საბრალდებო დასკვნის შედეგები სისხლის სამარ-
თლის საქმის მასალებს; გათვალისწინებულია თუ არა გამოძიებ-
ლის მიერ საქმესთან დაკავშირებული ყველა მტკიცებულება; არის
თუ არა აუცილებლობა წინასწარი გამოძიების ხარვეზების შეესე-
ბისა სასამართლოში; საქმის რომელ მხარეზე უნდა აიგოს დაცვის
ან ბრალდების სტრატეგია; რომელმა მტკიცებულებამ შეიძლება
მიიღოს ახალბურთი ინტერპრეტაცია; რამ შეიძლება მოახდინოს
გავლენა სასამართლო გადაწყვეტილებაზე და ა.შ.

უკვე მოცემულ ეტაპზე სისტემაში მოჰყავთ მტკიცებულებები
და მათი მიღების წყაროები; კრიტიკულად გაანალიზდება მათი
ობიექტურობა, წინ წამოიწევეს ყველა შესაძლო კონტრვერსია და
ა.შ.

საქმის მასალების პირველადი გაცნობისათვის დამახასიათებელია განსაკუთრებული სიმბაფრე, ამასთან მომატებულია მარი-ენტირებელ—კვლევიტი საქმიანობა. ჯერ კიდევ არ არის გამოყოფილი ძირითადი და მეორეხარისხოვანი. ნებისმიერი დეტალი გულ-დასმით უნდა იყოს გამოკვლეული ცალ—ცალკე ყველა შესაძლო ურთიერთკავშირში.

წინასწარი გამოძიების მასალების შესწავლის პროცესში პროკურორი და დამცველი ამზადებენ სასამართლო პაექრობაში თავიანთი მომავალი სიტყვის ფრაგმენტებს. აღიდგენენ რა გამოსა-ძიებელი შემთხვევის ჭეშმარიტ სურათს, ისინი ქმნიან მოვლენის თვალსაჩინო ხატებს, მასში მონაწილე პირთა ქცევის თავისებურე-ბებს, პიროვნებათაშორისი ურთიერთობების ხასიათს და ა.შ.

მომავალში სიტყვით გამოსვლის ლოგიკურ მონახაზთან ერ-თად მუშავდება „საბრძოლო სქემა“ თავისი ემოციურ—ექსპრესიუ-ლი ელემენტებით. ცალკეული დეტალი უნდა დალაგდეს ძირითადი თეზისების გარშემო.

საქმის გაცნობის შედეგად, მკაფიოდ გამოცალკევდება უეჭვე-ლი ფაქტები და ვარაუდები. სასამართლოზე, გამოძიებლისგან და-მოუკიდებლად, შეფასდება მტკიცებულებები. საქმის ყოველი გარე-მოება განიხილება პროცესუალური ოპონენტის თვალთახედვიდან გამომდინარე.

14. სასამართლო გამოძიების ორგანიზების ფსიქოლოგიური ასპექტები

სასამართლო გამოძიება წარმოადგენს სასამართლო გარჩევის ნაწილს, რომელშიც სასამართლო(მსჯავრდებულის, დამცველის, დაზარალებულისა და ბრალმძებელის მონაწილეობით) უშუალოდ იკვლევს წინასწარი გამოძიების სტადიაზე შეგროვილ და მხარეთა მიერ წარმოდგენილ მტკიცებულებებს.

სასამართლო გამოძიება იწყება საბრალდებო დასკვნის გამოცხადების მერე ან დაზარალებულის განცხადების შემდეგ, თუ წინასწარი გამოძიება ან მოკვლევა არ ჩატარებულა. სასამართლო გამოძიების მიმდინარეობისას, თავმჯდომარე, ბრალმძებელი, დამცველი, მოსამართლეები დაკითხავენ მსჯავრდებულებს, მოწმეებს, ისმენენ ექსპერტის დასკვნას, ათვალთვრებენ ნივთიერ მტკიცებულებებს, აცხადებენ პროტოკოლებსა და სხვადასხვა დოკუმენტებს. ცალკეული სახის მტკიცებულების გამოკვლევის რიგი დადგენილია კანონით.

განვიხილოთ მოწმის დაკითხვის ფსიქოლოგიური თავისებურებები.

მოწმისადმი პატივცემული დამოკიდებულება უნდა ერწყმოდეს მისი ჩვენებისადმი კრიტიკულ განწყობილებას, თუმცა არ უნდა აისახოს მოწმესთან ურთიერთობაზე. სრულიად დაუშვებელია უხეში ტონი, დაცინვა, შეურაცხმყოფელი გამოხტომები.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ XIX ს-ის ბოლოს, რიგი ექსპერიმენტული ცდის საფუძველზე, ზოგიერთი უცხოელი მეცნიერი-იურისტი მოწმეთა ჩვენებების არასრულყოფილებასა და არასამართლებას ამტკიცებდა.

გერმანელი მეცნიერის უილიამ შტერნის მოხსენებამ „მოწმის ჩვენების ფსიქოლოგია“, რომელიც მან წაიკითხა ბერლინის ფსიქოლოგიური საზოგადოების სხდომაზე, იურისტთა წრეებში დიდი ინტერესი და ცხოველი დისკუსია გამოიწვია. გამოქვეყნებულმა მოხსენებამ ბიძგი მისცა მოწმის ჩვენებებთან დაკავშირებული სა-

კითხვის ინტენსიურ კვლევასა და განსჯას. ამ გამოკვლევთა შორის ყველაზე ფუნდამენტური ნაშრომი იყო ო. გოლდოვსკის „მოწმის ჩვენებათა ფსიქოლოგია“ და ა. კონის „მოწმეთა ჩვენებები სასამართლოზე“.

შევერდეთ იმ ზოგიერთ მნიშვნელოვან ნიშან-თვისებაზე, რომელიც ახასიათებს მოწმის პიროვნებას და განსაზღვრავს მის მიმართ დამოკიდებულების სპეციფიკურობას მოსამართლის, გამომძიებლის, პროკურორის, ადვოკატის მხრიდან.

უპირველესად განვიხილოთ მოწმის ტემპერამენტი.

სასამართლოზე ჩვენების მიცემისას სანგვინიკი ძალიან ღელავს; მის მიერ აღწერილ სურათებში ჭარბობს პირადი განცდები, რომლებიც ხშირად გადამეტებულია, ფაქტები კი დამახინჯებული. ამიტომ, ამ ტიპის ტემპერამენტის მქონე პირის დაკითხვისას, აუცილებელია უფრო მეტი მოთმინების გამოჩენა, საკუთარი თანხმობისა თუ უთანხმოების გამოხატვა ყოველგვარი მიმიკისა და ემოციის გარეშე. ეს იმიტომ, რომ სანგვინიკები მიდრეკილნი არიან შემგუებლობისადმი და შეუძლიათ მკვეთრად შეცვალონ ადრე მოცემული ჩვენება, მოერგონ მოსამართლისთვის სასურველს.

მელანქოლიკები ჩვეულებრივ დრამატულობით გამოირჩევიან. მაგრამ, იბღენად რამდენადაც ისწრაფვიან ჩაწვდნენ მოვლენის სიღრმეს, აუცილებელია, მეტი გულისხმიერებით მიუვდგეთ ასეთი მოწმის ქცევას. გვახსოვდეს, რომ მელანქოლიკების უმრავლესობა — ეგოცენტრულია, ამიტომ ასეთ მოწმესთან კონტაქტის დამყარება შესაძლოა მხოლოდ მისი პიროვნებისადმი სათანადო ინტერესის გამოვლინებით.

ქოლერიკი უყურადღებოა, შეხედულებები ზედაპირული აქვს; ემოციურად ფეთქებადია, რაც განსაკუთრებულ სიფრთხილეს მოითხოვს სამართალდამცველთა მხრიდან. აღნიშნულის გათვალისწინება საჭიროა მისი დაკითხვის დროს სასამართლო დარბაზში კონფლიქტების პროვოცირების თავიდან აცილების მიზნით.

ფლემმატიკი შედარებით მდგრადი მოწმეა, მაგრამ ყოველთვის ისწრაფვის გაერიდოს ხელისუფლების წარმომადგენლებთან

კონტაქტს, უხალისოდ ასრულებს მოწმის მოვალეობას.

მეორე ნიშან-თვისებაა მოწმის სქესი. ამ დროს ბევრი რამ არის გასათვალისწინებელი. მაგალითად, მამაკაცებს უფრო მეტად აქვთ განვითარებული ყნოსვა, სმენა, მხედველობა; ქალებს — გემოვნება, ვაზომოტურული აგზნებადობა; ან მაგ; მამაკაცებს დრო 35%-ით, ქალებს კი — 11%-ით უფრო ხანგრძლივი ეჩვენებათ და სხვ.

მესამე თავისებურებაა მოწმის ასაკი. ბავშვებს უახლოეს პერიოდში მომხდარი ფაქტები უფრო მკაფიოდ ანსოვთ, ვიდრე შორეული. მოზუცების მეხსიერება კი, პირობით, უკეთესად ინახავს წარსული წლების მოგონებებს. განსაკუთრებულ დელიკატურობას მოითხოვს მოწმე ბავშვების დაკითხვა სექსუალურ ნიადაგზე ჩადენილ დანაშაულებთან დაკავშირებით; ასევე სიფრთხილის გამოჩენაა საჭირო ოჯახში, მშობლებთან და უახლოეს ნათესაებთან ურთიერთდამოკიდებულებებზე საუბრის დროსაც.

მეოთხე თავისებურებაა მოწმის ქცევა. დაბნეულობა ყოველთვის არ ნიშნავს სიმართლის დაფარვის სურვილს. გაღიმება ან გაცინება ჩვენების მიცემისას არ მიუთითებს მოწმის მოვალეობის შესრულებისადმი აგდებულ დამოკიდებულებაზე. მას შეიძლება აწუხებდეს აკვიატებული მდგომარეობები ან იდეები. მოწმე შესაძლოა იყოს ბრიყვი თავისი ბუნებით, მაგრამ სიბრიყვე აუცილებლად უნდა გაირჩეს პიროვნული თავისებურებისგან, რამაც ასევე შეიძლება ასახვა ჰპოვოს ჩვენებებში.

მეხუთე ნიშან-თვისება ფიზიკური ნაკლოვანებაა, რაც მოწმის ჩვენებას ცალმხრივს ხდის. მაგალითად, ბრძმებს განსაკუთრებით განვითარებული აქვთ სმენა. უზნეობაა ყურადღების გამახვილება მოწმის ნაკლზე. ასეთი მოწმე, რომელიც, მიუხედავად თავისი მდგომარეობისა, ცდილობს მართლმსაჯულების დახმარებას, პატივისცემის ღირსია და არა, მაგალითად, აშკარად გამოხატული შეცოდებისა.

დაზარალებულები ზოგჯერ ცდილობენ გააზვიადონ მდგომარეობა ან მოქმედება, რომლითაც დაირღვა მათი უფლებები. ეს

ბება შთაბეჭდილებებისა და შეგრძნებების აღწერისას მწვავე გა-
ოთქმების გამოყენებას, სიჩქარის, ძალისა და ზომების გადაჭარბე-
ას. გამომდინარე აქედან, სასამართლოს მხრიდან უნდობლობა და
ჭკვი მათ არაგულწრფელობაში ლახავს ამ ადამიანების ღირსებას.
აუცილებელია, განსაკუთრებით ფრთხილად მოვეკიდოთ ბავშვების
ჩვენებებს, რადგან მათ უმრავლესობას გაძლიერებული აქვს წარ-
მოსახვა და შთაბეჭდილებიანობა, რამაც შესაძლოა გამოიწვიოს
ცრუ ჩვენება.

ცრუ ჩვენების ყველაზე გავრცელებული ფორმაა თავსმოხვე-
ული ტყუილი, რომლის ჩამოყალიბების წყაროს წარმოადგენს გა-
რეშე პირი. მსგავს სიტუაციაში ჩვენების უტყუარობის შეფასების
საუკეთესო ხერხს წარმოადგენს ჯვარედინი დაკითხვა. ასრულებს
რა კეთილსინდისიერად საკუთარ მოვალეობას, ასეთი მოწმე წინას-
წარ გაუთვალისწინებელი კითხვების დასმისას იბნევა. მას უქვეით-
დება აზროვნების უნარი, ყურადღების კონცენტრირებულობა, რაც
ხელს უწყობს სიმართლის გამოაშკარავებას.

დასაკითხი პირი ლაპარაკობს სიმართლეს, თუკი ჩვენებების
შინაარსი არ შეიძლება იქნეს მოგონილი, ან იცის აღქმული მოვ-
ლენის დეტალები, წვრილმანები და თან არ უჭირს მათი აღწერა
სხვადასხვა თანმიმდევრობით. სწორი ჩვენებისას ხშირად ქვეცნო-
ბიური გამოვლინდება, რომელიც შეიძლება გამოიხატოს ემოციურ
რეაქციებში, მიმიკურ ნიუანსებში, უნებლიე წაცდენებში და ა.შ.

ტყუილ ლეგენდაში ყველაფერი წინასწარ მოგონილია, გათ-
ვლილია; მის აღდგენაში არაფერი არ არის ძნელი, შემთხვევითი.
სიმართლის თქმის დროს პიროვნებას ბევრი რამ წამოცდება, ფიქ-
რობს, ზოგჯერ ეჭვიც კი შეაქვს საკუთარ ნათქვამში. ტყუილის
დროს კი უდანაშაულობის დამადასტურებელი დებულებები, გამო-
ნათქვამები, კარგად გააზრებული და დაგეგმილია.

ჩვენების სიცრუე დგინდება რიგი ნიშან-თვისებით: ჩვენების
ემოციური ფონის სილატაკით, სქემატურობით, ვერბალური
სტრუქტურის დაზეპირებულობით; ჩვენებების ლექსიკური თავისე-
ბურებებით, რომლებიც არ შეესატყვისება დასაკითხი პირის პი-

როვნულ თავისებურებებს; მოვლენის დეტალურად აღწერის უნარობით; რამოდენიმე პირის ჩვენების სტერეოტიპული დამთხვევით; სასამართლოზე დასმულ კითხვებზე პირდაპირი პასუხისგან თავის არიდებით და ა.შ.

ყველაზე ხშირად ცრუობენ ბრალდებულები და მოწმეები. დაზარალებულებს მიდრეკილება აქვთ მოვლენების გაზვიადებული დამახინჯებისადმი. ბრალდებული და დაზარალებული სასამართლო პროცესში წარმოქმნის ერთიან სისტემას. დაზარალებულის ქარაქტეროლოგიური თავისებურებების გამოვლენის გარეშე, შეუძლებელია საქმის არსის გახსნა. დაზარალებულის ქცევა შეიძლება იყოს წინდაუხედავი, რისკიანი, დაუფიქრებელი, პროვოკაციული. დაზარალებულის მაპროვოცირებელი პიროვნული თავისებურებები არსებითაა ბრალდებულის პასუხისმგებლობის დონის განსაზღვრისთვის. სასამართლო არკვევს დაზარალებულის იურიდიულად მნიშვნელოვან ნიშან-თვისებებს: მის პიროვნულ მახასიათებლებს, სხეულის დაზიანებათა სიმძიმეს, უსუსურ, სიცოცხლისათვის საშიშ და ავადმყოფურ მდგომარეობას, პიროვნების სოციალურ პარამეტრებს (მატერიალურ მდგომარეობას, სოციალურ სტატუსს და ა.შ.), ქცევის მართლზომიერება — არამართლზომიერებას, ბრალდებულთან ურთიერთდამოკიდებულებას (ნათესაური, სამსახურებრივი კავშირი, მზრუნველობა, მატერიალური თუ სხვა დაქვემდებარებულობა) და ა.შ.

დაზარალებულთა მაპროვოცირებელ ქცევას ზოგჯერ სასამართლო სასჯელის შემსუბუქების საფუძველად მიიჩნევს.

სასამართლო გამოძიების დროს დასაშვებია მართლზომიერი ფსიქიკური ზემოქმედების მეთოდების გამოყენება იმ პირებზე, რომლებიც გამიზნულად ეწინააღმდეგებიან სიმართლის დადგენას.

სასამართლო უფლებამოსილია ჩატაროს კანონით გავალისწინებული ყველა საპროცესო მოქმედება. ასეთი მოქმედებების ოქმები ფასდება კრიტიკულად. გულდასმით გამოიკვლევა სასამართლო ექსპერტიზის მასალები, ხოლო ექსპერტები შეიძლება დაიკითხონ.

სასამართლო — ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის ჩატარებისას,

სასურველა, მასში მონაწილეობა მიიღონ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში და სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებში მომუშავე ფსიქოლოგებმა. მათ საჭირო დახმარება უნდა გაუწიონ გამოძიების და სასამართლოს წარმომადგენლებმა. ისინი ფსიქოლოგს უხნაინ საქმის დეტალებს, ექსპერტიზის მიზნებსა და ამოცანებს, ექსპერტთა უფლებებსა და მოვალეობებს, მოთხოვნებს ექსპერტული დასკვნისათვის. ექსპერტებს, თავიანთი სურვილის შესაბამისად, შეიძლება გადაეცეთ წარმოებაში არსებული საქმის მასალები.

ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა არ უნდა ჩატარდეს სასამართლო ფსიქიატრიული ექსპერტიზის პარალელურად. ეს უკანასკნელი უნდა უსწრებდეს პირველს ან გამოსაკვლევ პირის ფსიქიკური ჯანმრთელობა ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება დაინიშნოს ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა.

მიზანშეწონილი არ არის ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის ჩატარება წინასწარი გამოძიების ადრეულ სტადიაზე, როცა მასალა შედარებით მწირია. ინფორმაციის სიმცირე ზრდის მცდარი დასკვნების გაკეთების ალბათობას.

საგამოძიებო და სასამართლო ორგანოებთან შეთანხმებით, ფსიქოლოგ-ექსპერტს აქვს არა მარტო საქმის გაცნობის, არამედ დაკითხვაზე და სხვა პროცესუალურ მოქმედებებზე დასწრების უფლება. მას შეუძლია დაუსვას შეკითხვები დასაკითხ პირს, ითხოვოს მოწმეთა გამოძახება და ა.შ.

ექსპერტიზისას ხშირად გამოიყენება მონაცემები გამოსაკვლევ პირის ფსიქიკური განვითარების შესახებ. მათ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებათ არასრულწლოვანების შესწავლისას. კვლევის ამ ნაწილში აისახება მშობლების, პედაგოგების, ნათესავების, მეგობრების მიერ მოწოდებული ინფორმაცია.

სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის დასკვნას არა აქვს კანონის ძალა და უეჭველ ჭეშმარიტებას არ წარმოადგენს სასამართლო ორგანოებისათვის. იგი ისევე ექვემდებარება შემოწმებას და შეფასებას, როგორც საქმესთან დაკავშირებული სხვა

მტკიცებულება.

თუ გამოძიება და სასამართლო არ ეთანხმება ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის დასკვნას, მათ ეს უნდა ჩამოაყალიბონ განჩინებაში ან განაჩენში. უნდობლობის შემთხვევაში, ასევე შესაძლებელია განმეორებითი ექსპერტიზის დანიშვნა, რომელიც დაეკალება ახალ ექსპერტს ან საექსპერტო კომისიას. დამატებითი ექსპერტიზის დანიშვნა შეიძლება მოხდეს იმ შემთხვევაშიც, როცა გამოძიება ან სასამართლო მოიპოვებს ახალ მასალებს, რაც შეიძლება ეჭვქვეშ აყენებდეს ექსპერტთა დასკვნას მთლიანობაში ან მის რომელიმე დებულებას.

სასამართლო განხილვა ყოველთვის წარმოადგენს ბოროტისა და კეთილის შეჯახებას სიძარტლის დადგენის მიზნით. იმის გაცნობიერება, რომ სასამართლო გადაწყვეტილების შედეგად შესაძლებელია დაშვებულ იქნეს შეცდომა, უკანონობა, უსამართლობა ან დამნაშავეს მსუბუქად დასჯა, დამცველსა და ბრალმძებელს შორის კამათს გადააქცევს ნამდვილ ომად. სასამართლო პროცესზე “ბრძოლას” დამცველი აწარმოებს არა საკუთარი თავისათვის, არამედ სხვებისათვის, აქედანაა სწორედ მომეტებული პასუხისმგებლობის გრძნობაც.

სამართალდამცავი სისტემის კადრების ზნეობრივი აღზრდა წინ უნდა უსწრებდეს მთლიანად საზოგადოების სულიერი განწმენდის პროცესს. მოვალეობის კეთილსინდისიერად შესრულება, იურისტის ღირსების დაცვა ამაღლებს პროფესიის პრესტიჟსა და ავტორიტეტს. ეს თავის მხრივ საზოგადოებაში ამკვიდრებს ნდობის, პატივისცემისა და სამართლიანობის განცდას. აღნიშნული განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნის პერიოდში.

პროცესუალური კანონი განსაზღვრავს სახელმწიფო ბრალდების ფორმასა და შინაარსს, კრიმინალისტიკა – მეთოდოლოგიას, მტკიცებულებათა გამოკვლევაში პროკურორისა და ადვოკატის მონაწილეობის „ტექნოლოგიას“. მაგრამ არის კიდევ მესამე კომპონენტი, რომელიც უწყვეტ კავშირშია პირველ ორთან, რომლის გა-

რეშეც შეუძლებელია სასამართლოზე პროკურორის საქმიანობის მაღალი დონე. ეს არის ფსიქოლოგიური და ეთიკური კულტურა, რომელიც საშუალებას იძლევა ნათელი გახდეს პროცესუალური წესებისა და აკრძალვების ზნეობრივი საფუძველი და მორალური მოთხოვნებიდან გამომდინარე შეფასდეს ბრალდების ამა თუ იმ ხერხის დაშვება.

სასამართლო პროცესში მონაწილეობა, სადაც პროკურორი თავის კაბინეტში კი არ ზის, არამედ მონაწილეობს ცოცხალ, ხშირად მწვავე კამათში, მას უყენებს განსაკუთრებით მაღალ ზნეობრივ მოთხოვნებს. აქ ყველაზე მეტად ჩანს მისი პროფესიული მომზადების დონე, განათლება, ან გამოვლენილი ნებისმიერი ტენდენციურობა, უტაქტობა, უკულტურობა, წინასწარაკვიატებულობა და სხვ., რაც დაუშვებელია პროკურორის მდგომარეობისათვის.

პროკურორის ზნეობრივი პოზიცია ყალიბდება მთელი მისი ცნობიერი ცხოვრების მანძილზე, მაგრამ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია უმაღლეს დაწესებულებაში სწავლისა და პრაქტიკის პერიოდები.

პროკურორისთვის აუცილებელია სასამართლო გარჩევაში საკუთარი როლის, თავისი საქმიანობის საზოგადოებრივი დატვირთვის გაცნობიერება. უმჯობესია მან თავი იგრძნობს არა ჩინოვნიკად, არამედ მართლმსაჯულების დამოუკიდებელ მონაწილედ, რომელიც მოწოდებულია ხელი შეუწყოს ამ უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფო საქმიანობის სწორად განხორციელებას.

ობიექტურობას, როგორც ბრალმდებელის ერთ-ერთ ძირითად მოთხოვნას, ერთდროულად აქვს იურიდიული და ეთიკური დატვირთვა. იმ ადამიანის ბრალდება, რომლის დანაშაულიც არ არის დამტკიცებული, განსასჯელის მიმართ ნებისმიერი უსამართლობა, არა მარტო არღვევს კანონს, არამედ ეწინააღმდეგება მორალის ელემენტარულ ნორმებს. პროკურორი ვალდებულია, მიიღოს კანონით გათვალისწინებული ყველა ზომა საქმის ვითარების ობიექტური, სრული და ყოველმხრივი გამოკვლევისათვის, დამოუკიდებლად იმისა, ვინ ისარგებლებს ამით — ბრალდება თუ დაცვა. ის უნდა

დარჩეს შეუვალი მტკიცებულებების შეფასებაშიც; პროკურორმა ბრალდებას მხარი უნდა დაუჭიროოს მთელი ენერგიით, დაჟინებით, მაგრამ თუკი მივა ისეთ დასკვნამდე რომ სასამართლო გამოძიების შედეგები არ ადასტურებს წაყენებულ ბრალდებას, მაშინ მან უნდა მოხსნას ბრალდება.

მხარს უჭერს რა სახელმწიფო ბრალდებას, პროკურორმა არ უნდა დაივიწყოს საკუთარი(და მთლიანობაში სასამართლო პროცესის) აღმზრდელითი ზემოქმედების შესახებ. პროკურორი ვერ შეძლებს მის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაჭრას, თუ თვითონ არ დაიცავს კანონს. ბრალმდებლის კანონსაწინააღმდეგო ქცევები და მოთხოვნილება მოქალაქეთა თვალში ღირსებას შეულახავს როგორც პროკურორს, ასევე სამართალდამცავ სტრუქტურებს საერთოდ. კანონიერების დარღვევა დაუშვებელია ნებისმიერ სახელმწიფო დაწესებულებაში, განსაკუთრებით კი სამართალდამცავი ორგანოების მუშაობაში, რომელთაც სწორედ კანონის დაცვა და მისი დამრღვევთა წინააღმდეგ ბრძოლა აკისრიათ.

სასამართლო პაექრობაში ობიექტურობის მოთხოვნა ბევრად განსაზღვრავს არა მარტო პროკურორის პოზიციას, არამედ პროცესის განმავლობაში მის ქცევას და ურთიერთობას სასამართლო გარჩევის სხვა მონაწილეებთან.

განსაკუთრებით ხაზგასასმელია პროკურორისა და ადვოკატის მხრიდან პატივისცემის გამოხატვა მოწმეებთან დამოკიდებულებაში. მოწმე, ზშირ შემთხვევაში, პირადად არ არის დაინტერესებული საქმით. იგი იხდის თავის მოქალაქეობრივ ვალს. დაუშვებელია მის მიმართ უხეშობა, მუქარა, მოწმის დამინება, მისი ჩვენებების აკარგვანობის ნაადრევად შეფასება და სხვ.

პროკურორის საბრალდებო სიტყვა, მის მიერ გაკეთებული დასკვნები განსასჯელის დამნაშავეობის, დანაშაულის კვალიფიკაციისა და სასჯელის ზომასთან დაკავშირებით, მკაცრად უნდა შეესატყვისებოდეს კანონს. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს ზომიერების გრძნობის დაცვასაც დანაშაულის საზოგადოებისთვის საშიშროებისა და დამნაშავის პიროვნების შეფასებისას. პროკურორმა გამოსვლის

ტონი უნდა შეუსაბამოს საქმის მნიშვნელობასა და ხასიათს. არასწორი იქნება, თუ მძიმე დანაშაულის ჩადენაში განსასჯელის ბრალდებისას პროკურორი შემოიფარგლება მხოლოდ ფაქტობრივი ვითარებისა და იურიდიული დასკვნების შშრალი გადმოცემით. ასევე უადგილოა ტყუილი პათოსი, ხმამაღალი სიტყვები მსჯავრდებულთან მიმართებაში, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც მას არ ჩაუდენია საზოგადოებისათვის საფრთხის შემცველი დანაშაული.

ეთიკური თვალსაზრისიდან გამომდინარე, პროკურორის საბრალდებო სიტყვის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ ელემენტს განსასჯელის დახასიათება წარმოადგენს. ეს აუცილებელია იმიტომ, რომ ბრალმდებელის დასკვნები სასჯელთან მიმართებაში მნიშვნელოვანწილად განისაზღვრება სწორედ დამნაშავის პიროვნებით. მაგრამ, განსასჯელზე საუბრისას, პროკურორმა არ უნდა დაივიწყოს, რომ მას საქმე აქვს ადამიანთან, რომლის დანაშაულიც ჯერ კიდევ არ არის დადგენილი, და რომლის მიმართაც მოქმედებს უდანაშაულობის პრეზუმპცია.

განსასჯელის დახასიათება უნდა ეყრდნობოდეს საქმეში არსებულ მასალებს, წარმოადგენდეს მოკვლევული მონაცემების შედეგს. მასში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს ერთპიროვნულ მტკიცებას; განსასჯელზე სუბიექტურ შეხედულებას; სრულიად დაუშვებელია არაობიექტურობა, ადამიანის დადებითი თვისებების იგნორირება. დახასიათება უნდა შემოისაზღვროს განსასჯელის იმ ნიშან-თვისებებით, რომლებიც გამოვლინდა დანაშაულის ჩადენისას ან რამაც განაპირობა ის. ყველაზე მნიშვნელოვანია იმის ჩვენება, წარმოადგენდა თუ არა დანაშაული განსასჯელის ქცევის კანონზომიერ შედეგს, მისი პიროვნული თვისებების გამოვლინებას, თუ ეს შემთხვევითი ეპიზოდია, რომელიც ეწინააღმდეგება მთელ მის ცხოვრებას. მაგრამ განსასჯელის ბიოგრაფიაში ქექვა, მის წინააღმდეგ ცნობების შეგროვება, რომელსაც არანაირი დამოკიდებულება არა აქვთ საქმის ვითარებასთან, დაუშვებელია და უზნეობაა.

განსასჯელის დახასიათების დროს, პროკურორს მოეთხოვება თავშეკავება, ზომიერება გამონათქვამებში. ა.ფ. კონი წერდა, რომ

ბრალმდებლის ძალა დასაბუთებშია და არა ეპითეტებში. ბრალს ღებს რა განსასჯელს დანაშაულში, აძლევს რა ყველაზე მკაცრ შეფასებას მის ქცევას, პროკურორი მაინც არ უნდა დაეშვას შეურაცხყოფის მიყენებამდე და უხეშობამდე. მან არ უნდა აიგლოს მასხრად განსასჯელი, რამეთუ სასამართლო პროცესზე წყდება ადამიანის ბედი. პროკურორი არაიშვიათად იყენებს ირონიულობას, რაც ასევე მოითხოვს სიფრთხილესა და ტაქტს. თუკი ბრალმდებელს არა აქვს გამოძულებული ეს თვისებები, უმჯობესია თავი შეიკავოს ირონიული შენიშვნებისგან, რომლებიც ადვილად გადადის უხაშობასა და ლაზღანდარობაში, რაც სრულიად უადგილოა ისეთ სერიოზულ საქმეში, როგორც სასამართლო პროცესია. მიუხედავად დამნაშავის მხილების დიდი დაეინებულობისა, პროკურორი არ უნდა დადგეს განზე ჰუმანურობისა და ადამიანურობისგან. ის არ უნდა ესწრაფოდეს ადამიანის დამცირებასა და ნიშნის მოგებას.

პროკურორის დამოკიდებულება დაზარალებულისადმი, უპირველესად, ამ უკანასკნელის მდგომარეობით განისაზღვრება. დამნაშავის სამართლიანად დასჯისათვის(რაშიც დაზარალებული დაინტერესებულია), პროკურორი, აუცილებლობის შემთხვევაში, უნდა გამოვიდეს დაზარალებულის უფლებებისა და ინტერესების დასაცავად. პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როცა პროკურორი იძულებულია დაზარალებულის მისამართით გააკეთოს მკაცრი განცხადებები, იმდენად რამდენადაც, სწორედ დაზარალებულის მოქმედება, მისი ყოფაქცევა, ამა თუ იმ დოზით გახდა დანაშაულის საბაბი. რა თქმა უნდა, ამაზე გაჩუმება პროკურორს არ შეუძლია. მაგრამ დაზარალებულის უარყოფითი დახასიათება, ისევე როგორც განსასჯელისა, უნდა იყოს მკაცრად დასაბუთებული და კორექტული.

ინფორმაციის მოცულობა, რომელსაც იყენებს სასამართლო, უმეტეს შემთხვევებში, ნაკლებია სისხლის სამართლის საქმეში შეგროვილ საერთო ინფორმაციის მოცულობასთან შედარებით. ეს აიხსნება იმით, რომ წინასწარი გამოძიების ეტაპზე საქმიანობის პროცესი შეიცავს იმ ფაქტებსაც, რომლებიც მოგვიანებით აღარ არის საჭირო განსახილველ მოვლენასთან დაკავშირებით. მტკიცე-

ბულებების ამგვარი წინასწარი განსაზღვრა სასამართლოს ეხმარება, მოახდინოს ყურადღების კონცენტრაცია გარემოებებისა და ფაქტების შედარებით ვიწრო ჯგუფზე.

სასამართლოს საქმიანობის თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ ფაქტების გაშუალებული შემეცნების პროცესს აქ უფრო მეტი ადგილი უჭირავს, ვიდრე გამოძიებლის მუშაობაში. ეს განისაზღვრება იმით, რომ დროის მხრივ, სასამართლო პროცესი უფრო მეტად არის დაშორებული მომხდარი დანაშაულისგან; ასევე, სასამართლოს საქმიანობის განსაკუთრებული პროცესუალური პირობებით; ფაქტების არაპირდაპირი აღქმით და სხვ. ყოველივე იწვევს აუცილებლობას იმისა, რომ გამოძიებელმა განამტკიცოს წინასწარი გამოძიების ეტაპზე აღქმული და ამით ნაწილობრივ შეუმსუბუქოს სასამართლოს ფაქტების შემეცნება, გამოსაკვლევი მოვლენის აზრობრივი მოდელების აგება.

სასამართლოში შემეცნებითი საქმიანობის სირთულე განპირობებულია იმ ვითარებითაც, რომ ერთსა და იმავე დროშია აუცილებელი ფაქტებისა და მათი წყაროების აღქმა, ფაქტების შეპირისპირება ზოგად აზრობრივ მოდელთან; საჭიროა მომავალი კონსტრუქციული საქმიანობისადმი ანუ განაჩენის გამოტანისადმი, გადაწყვეტილების მიღებისადმი – შინაგანად მომზადება. ეს გონებრივი საქმიანობა მუდმივად რთულდება ფაქტების ამა თუ იმ ერთობლიობის გათვალისწინების აუცილებლობიდან გამომდინარე. მაგალითად, სასამართლომ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება დამატებითი მოწმეების გამოძახების, ახალი დოკუმენტების გაცნობის და სხვა შუამდგომლობასთან დაკავშირებით.

მუდმივი მზადყოფნის მდგომარეობა ითვალისწინებს მოსამართლეთა გონებრივი პროცესების უკიდურეს კონცენტრირებას.

15. სასამართლო პროცესზე მიმდინარე კოლეგიის ფსიქოლოგიური საფუძვლები

სასამართლო პროცესის მიმდინარეობისას დიდი მნიშვნელობა აქვს სწორი პიროვნებათაშორისი ურთიერთობების დამყარებას სახელმწიფო ბრალმძებელსა და განსასჯელის დამცველს შორის. მათ შორის მიმდინარე კოლეგია ემსახურება ჭეშმარიტების მოძიებას და ეხმარება სასამართლოს სწორი გადაწყვეტილების მიღებაში. მაგრამ ამ მიზნის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობით, თუ კოლეგია ატარებს საქმიან, თავდაჭერილ, კორექტულ ხასიათს.

პროკურორის დამოკიდებულება დამცველისადმი მოითხოვს ტაქტიანობასა და გამძლეობას. სახელმწიფო ბრალმძებელი უნდა ამოდიოდეს იქიდან, რომ დამცველი ასრულებს მნიშვნელოვან პროცესუალურ ფუნქციას, რომ მან უნდა გამოიყენოს კანონში მითითებული დაცვის ყველა ხერხი და საშუალება იმ გარემოებების გასარკვევად, რომლებიც ან გაამართლებენ ბრალდებულს, ან შეუშუბუქებენ პასუხისმგებლობას. თავის მხრივ, ყოველივე ეს ეხმარება სასამართლოს დასაბუთებული და კანონიერი განაჩენის გამოტანაში. დამცველის საქმიანობა, რომელიც კეთილსინდისიერად ასრულებს საკუთარ მოვალეობას, პატივისცემის ღირსია. რამდენადაც არ უნდა იყოს დარწმუნებული პროკურორი საკუთარ სიძარტლეში, როგორ დაუსაბუთებლადც არ უნდა ეჩვენოს მას დამცველის მოსაზრებები, ის არ უნდა გაღიზიანდეს. თუ სახელმწიფო ბრალმძებელი არ ეთანხმება დამცველის პოზიციას, ის უნდა ეყრდნობოდეს კანონსა და ფაქტებს და მხოლოდ ასე უნდა დაადასტუროს დამცველის დებულებების უსაფუძვლოება. სრულებით დაუსაბუთებელი მიუღებელი მეთოდების გამოყენება, კერძოდ, ადვოკატის პოზიციის გაკიცხვა; ამის საფუძველზე ადვოკატის დისციპლინარულ პასუხისმგებაში მიცემა და ა.შ. უკიდურესად არასასიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებს სასამართლო აუდიტორიაზე პროკურორისა და ადვოკატის ისეთი გამოსვლები, როცა მჭერმეტყველებისა და ურთი-

ერთთავდასხმის შემდგომ ფერმკრთალდება, ქრება საქმის არსი, მივიწყება თავად განსასჯელიც, რომელიც ელოდება საკუთარი ბედის გადაწყვეტას.

სასამართლო გამოძიებისას, სახელმწიფო ბრალმძებელი დიალოგში შედის სასამართლო პროცესის სხვადასხვა მონაწილესთან. ეს შეიძლება იყოს განსასჯელის ან დაზარალებულის დაკითხვა, პოლემიკა ადვოკატთან და ა.შ. ყველა შემთხვევაში, დიალოგში მყოფ პიროვნებებთან წარმატება გარანტირებულია ფსიქოლოგიური კონტაქტის დამყარებით, კონფრონტაციის დაძლევის უნარის გამო-მუშავებით. ოპონენტთან დიალოგის პროცესში რეალიზდება სა-ხელმწიფო ბრალმძებლის პიროვნების ძირითადი, პროფესიულად მნიშვნელოვანი მხარეები:

ა) კომუნიკაციური, რომლის დახმარებითაც მიიღწევა ფსიქოლოგიური კონტაქტი, ყალიბდება თანამშრომლობა ოპონენტთან;

ბ) კონსტრუქტიული, რომლის პროცესშიც ხორციელდება დიალოგის ჩატარების ტაქტიკა და სტრატეგია, ფორმულირდება ოპონენტის მისამართით დასმული შეკითხვები, ხდება მიღებული ინფორმაციის შეფასება და შედარება ბრალდების ვერსიასთან, იკვთება დამატებითი კითხვები და ა.შ.;

გ) ორგანიზაციული, რომელიც უზრუნველყოფს ბრალმძებლის წინაშე მდგარი ტაქტიკური და სტრატეგიული ამოცანების მიღწევას.

სახელმწიფო ბრალმძებლისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია უნარი, სასამართლო პროცესის ყველა წევრს გააცნოს და არა თავს მოახვიოს საკუთარი აზრები, აგრეთვე ყურადღებით მოუსმინოს პროცესის სხვა მონაწილეებსაც.

ობიექტურობის დაცვა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ბრალმძებლის პოზიციასა და მიმართებებს სასამართლო გარჩევის სხვა მონაწილეებისადმი.

მტკიცებულებათა გამოკვლევაში, განსასჯელის, დაზარალებულისა და მოწმეთა დაკითხვისას, დამცველსაც და პროკურორსაც უნდა ახასიათებდეს ობიექტურობა და ზომიერების გრძნობა. რამ-

დენადაც ბრალმდებელს უხდება წინააღმდეგობის გადალახვა, ზოგჯერ დაკითხვა იძენს საკმაოდ მწვავე ხასიათს. სიმართლის დადგენის და განსასჯელზე აღმზრდელობითი ზეგავლენის მოხდენის ინტერესებიდან გამომდინარე, დაკითხვის დროს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეთიკური ნორმების დაცვა, საკუთარი ზნეობრივი კრიტერიუმების შემუშავება და პროკურორის ქცევის ჩარჩოების განსაზღვრა. სახელმწიფო ბრალდებისადმი მიძღვნილ ბევრ ნაშრომში სწორად არის მითითებული, რომ პროკურორის მიერ ჩვენების ჩამორთმევა უნდა მიმდინარეობდეს შშვიდად და კორექტულად, დაუშვებელია გაღიზიანება, უტაქტობის, უხეშობის გამოძღვლანება; არ შეიძლება დასაკითხი პირის დაშინება. გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რა გზას ირჩევს პროკურორი: ისწრაფვის ობიექტურად გამოარკვიოს საქმის რეალური გარემოებები, თუ ცდილობს ნებისმიერ ფასად დაადასტუროს ბრალდება. დაუშვებელია სასამართლო ტრიბუნის გამოყენება ანგარიშსწორების, პირადი ამბიციებისა და სურვილების გამოსაყენებლად.

როდესაც საუბარია სასამართლო სიტყვაში ოუმორის გამოყენების ეთიკურობაზე, უნდა აღინიშნოს, რომ დაუშვებელია სასამართლო სხდომის გადაქცევა თეატრალურ სცენად. უმჯობესია, იუმორი ამოღებულ იქნეს მეტყველებიდან, რასაც ვერ ვიტყვით ირონიაზე. ხშირ შემთხვევაში ირონია მიმართულია მტკიცებულებათა მცდარობის მხილებაზე, მაგრამ არ ეხება ცალკეულ პირთა ღირსებასა და თავმოყვარეობას.

დიალოგის მონაწილეებს შორის ფსიქოლოგიური კონტაქტის დამყარება და შენარჩუნება გულისხმობს ადამიანებს შორის ნდობასა და ერთმანეთისადმი ინტერესს.

კონტაქტის დამყარების პროცესში ფსიქოლოგები გამოყოფენ სამ სტადიას. საწყის სტადიაზე ხდება პირველი შთაბეჭდილების ჩამოყალიბება. ამასთან უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის გარეგან მახასიათებლებს (რომელზეც უკვე ვისაუბრეთ). შემდგომ მოდის ურთიერთდინამიკურების სტადია. ამ დროს, პროკურორი ცდილობს ურთიერთობის დასამყარებლად გამოიყენოს მოსა-

უბრის პიროვნული ინტერესები. მაგალითად, პროფესიონალთან ურთიერთობაში (მძღოლთან, ექიმთან, პედაგოგთან, მსახიობთან და ა.შ.), მნიშვნელოვანია ლაპარაკის დაწყება პროფესიული საქმიანობის თავისებურებებით და შემდეგ გადასვლა იმ ფაქტების გამოკვლევაზე, რომლებიც ხელს უწყობენ საქმესთან დაკავშირებული ჭეშმარიტების დადგენას. კონტაქტის დამყარების მესამე სტადია დიალოგის მონაწილეების თანამშრომლობაა.

ინტერპერსონალური ურთიერთობების პროცესში სიმპათია და ანტიპათია აღმოცენდება ქვეცნობიერ დონეზე. კონტაქტის განვითარებას ხელს უწყობს ერთმანეთისადმი დადებითი დამოკიდებულება, ეს კი ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ბრალმდებელს (ისევე როგორც ნებისმიერ პროფესიონალს) უნდა შეეძლოს საკუთარი პერსონისადმი ინტერესისა და სიმპათიის გამოწვევა.

ასხვავებენ დასაბუთებისა და დარწმუნების პროცესებს. დასაბუთება არის თეზისის ჭეშმარიტების დადგენა, ხოლო დარწმუნება — შთაბეჭდილების შექმნა, თავდაჯერების ჩანერგვა, რომ თეზისის ჭეშმარიტება დამტკიცებულია, მსმენელთა გადაქცევა საკუთარი ჩანაფიქრისა და მოქმედებების თანამოაზრეებად და თანამონაწილეებად.

სისხლის სამართლის საქმის განხილვისას მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მოსამართლის მრწამსის ფორმირება, რომელიც გადის რამდენიმე ეტაპს:

- 1). სისხლის სამართლის საქმის მასალების წინასწარი შესწავლა;
- 2). სასამართლო გარჩევის დაგეგმარება და სასამართლო კერსიების წინ წამოწევა;
- 3). წინასწარი გამოძიების მასალების შემოწმება სასამართლო გარჩევაში;
- 4). სასამართლო კამათი (პაექრობა) და მოსამართლის შეფასების შეპირისპირება ბრალდებისა და დაცვის მხარეების შეფასებებთან;
- 5). სათათბირო ოთახში მოსამართლის მრწამსის საბოლოო

ჩამოყალიბება.

მოსამართლის მრწამსის ფორმირებაში მთავარი როლი მიუძღვის სახელმწიფო ბრალმძებელს, რამეთუ მან უნდა დაამტკიცოს წაყენებული ბრალდება და დაიცვას იგი. მოსამართლე, შეისწავლის რა მტკიცებულებებს, თავის საქმიანობას წარმართავს წამოყენებულ ბრალდებასთან დაკავშირებული ეჭვების აღმოფხვრისკენ.

როგორც აღნიშნავენ, პოლემიკურ გამოსვლებში, კამათში აღმოცენდება სრულიად სხვადასხვანაირი სიტუაცია. ყველაზე ხშირია შემთხვევა, როცა წამოყენებული თეზისი ლოგიკურად სწორად მტკიცდება, მაგრამ ოპონენტების დარწმუნება ჭირს. ასეთ ვითარებაში მიზანშეწონილია დაფიქრება იმაზე, თუ რომელი ხერხის გამოყენებაა აუცილებელი, რათა ოპონენტები დარწმუნდნენ მის სისწორეში. შედარებით წონიანია ექსპერტული და სტატისტიკური მონაცემები. არანაკლებ დამაჯერებელია ცხოვრებისეული მაგალითები, რომლებიც განამტკიცებენ წამოწეულ თვალსაზრისს. ასევე შეიძლება ავტორიტეტული პირების მოსაზრებებზე და შეხედულებებზე დაყრდნობა, ციტატების მოტანა გამოჩენილი სახელმწიფო, პოლიტიკური, საზოგადო მოღვაწეების, ცნობილი მეცნიერებისა და მწერლების ნაშრომებიდან. ამავე დროს აუცილებელია ერთმანეთისგან გაიმიჯნოს ფაქტები (ნამდვილი, არაგამოგონილი მოვლენები, რომლებიც სინამდვილეში მოხდა) და თვალსაზრისები (მსჯელობები, რომლებიც გამოხატავენ რაიმეს შეფასებას, მიმართებას, შეხედულებას). ფაქტები არსებობს თავისთავად, იმისგან დამოუკიდებლად, თუ როგორ ვაფასებთ და ვიყენებთ მათ. თვალსაზრისისადმი კი აუცილებლად კრიტიკულად არიან განწყობილნი. ის შეიძლება იყოს არაობიექტური, მცდარი, მიკერძოებული, რადგან მათ ჩამოყალიბებაზე გავლენას ახდენს პიროვნების აღქმის პირობები, ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური მახასიათებლები და ა.შ.

თავის წიგნში — „სასამართლოზე სიტყვის წარმოთქმის ხელოვნება“ — პ.სერგეიჩი გამოყოფს კამათის შემდეგ ძირითად ელემენტებს:

1. მტკიცებულება კამათში.

- ყველაფერში, რაც გააზრებულია, განასხვავეთ აუცილებელი და სასარგებლო, გარდაუვალი და საშიში;
- არ დაგავიწყდეთ ერთმანეთისგან განასხვავოთ მოსაზრებები, რომლებიც ეხება კამათის არსს და ადამიანურზე, ზნეობრივზე მიმართულ არგუმენტაციას;
- მოერიდეთ ე.წ. „ორლესულ“ გამონათქვამებს;
- არ ამტკიცოთ ის, რაც აშკარა და ნათელია;
- თუკი შეძლებთ თვალსაჩინო მტკიცებულების ან ძლიერი წინააღმდეგობის მოძებნას, არ დაიწყოთ საუბარი მაშინვე, წინასწარი მომზადების გარეშე;
- ცალკეული თეზისის განვითარებისა და დამტკიცებისას მხედველობიდან არ გამოგრჩეთ ძირითადი აზრი და დებულებები;
- მოიცილეთ ყველა შუალედური და არასაიმედო მსჯელობა;
- ნუ გეშინიათ მოწინააღმდეგესთან დათანხმების;
- თუკი სამხილები ძლიერია, საჭიროა მათი ცალ-ცალკე მოტანა, თითოეულის დეტალურად განხილვა; თუ სუსტია, მაშინ ერთ მუშტად შეკარით;
- ეცადეთ, რაც შეიძლება ხშირად გაამაგროთ ერთი მტკიცებულება მეორეთი;
- არ ეცადოთ ახსნათ ის, რაც თქვენ თვითონ კარგად არ გესმით;
- არ ეცადოთ დაასაბუთოთ უფრო მეტი, როცა შეიძლება უფრო ნაკლებით დაკმაყოფილება;
- არ დაუშვათ წინააღმდეგობრიობა საკუთარ მოსაზრებებში.

2. უპარყოფა კამათში.

- არ გაიზიაროთ მოწინააღმდეგის განზოგადებული მოსაზრებები;
- არ დატოვოთ უყურადღებოდ მოწინააღმდეგის ძლიერი არგუმენტები; გამოთქვით საპირისპირო აზრი;

- არ ამტკიცოთ ის, რისი უარყოფაც შეიძლება;
- სიტყვებს უპასუხეთ ფაქტებით;
- დაუპირისპირდით მოწინააღმდეგეს მისივე საკუთარი მოსაზრებების გამოყენებით;
- არ იკამათოთ საპირისპირო მხარის მიერ გამოთქმული სწორი აზრებისა და გარდაუვალი მტკიცებულებების წინააღმდეგ;
- არ უარყოთ დაუჯერებელი და წარმოუდგენელი;
- ისარგებლეთ მოწინააღმდეგის მიერ აღიარებული ფაქტებით;
- თუკი დამცველი დუმილით გვერდს აუვლის უდავო მხილება, ბრალმდებელმა უნდა შეახსენოს სასამართლოს მის შესახებ და მოუთხოვოს, რომ მოწინააღმდეგე მხარემ ვერ მონახა ახსნა, რომელიც აღმოფხვრიდა მას.

კამათის პროცესში ზედმეტი არ იქნება ყურადღება მიექცეს არა მხოლოდ იმას, რაც განასხვავებს ადამიანებს ერთმანეთისგან, არამედ იმასაც, რაც მათ აერთიანებს.

წინასწარი გამოძიებისაგან განსხვავებით, სასამართლო ძიებაში არსებობს დაკითხვის ფსიქოლოგიური თავისებურებები, რომლებიც შემდეგში მდგომარეობს:

1) სასამართლოში დაკითხვა დროში შეზღუდულია. ამიტომ საქმიანი კონტაქტის სწრაფი მოგვარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს იმასაც, თუ როგორ უნდა ილაპარაკოთ და რა უნდა ილაპარაკოთ;

2) საჭიროა ადვოკატის როლის, მისი პიროვნული თავისებურებებისა და აზროვნების სტილის გათვალისწინება, ანუ მისი გამოსვლის ხასიათის პროგნოზირება და მასთან კამათის მეთოდების დასახვა;

3) დროის მიხედვით, სასამართლოზე დაკითხვა ჩამორჩება განხილული მოვლენების მიმდინარეობას. ეს იწვევს რიგი დეტალის დავიწყებას, უპირველესად წერილმანებისა, რაც, ზოგჯერ, განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონეა;

4) სასამართლოზე დაკითხვა სახალხო და ყველას არ შეუძლია მსგავს ვითარებაში გაიმეოროს ის, რაც გამოძიებელს უთხრა კაბინეტში;

5) განსხვავებულია დაკითხვის ტაქტიკა. შინაარსის მიხედვით დასაკითხი პიროვნებისათვის დასმული კითხვები შეიძლება იყოს სხვადასხვაგვარი და მოულოდნელი. შეიძლება დაკითხვის პროცესი გადავიდეს საჯარო დაპირისპირებაში;

6) სასამართლო პროცესზე გამოიყენება დასაკითხი პიროვნებისთვის დაკითხვის ახალი ფორმები – ჯვარედინი და ჭადრაკული.

როთელ, მრავალეპიზოდურ საქმეებში კეთილსინდისიერ მოწმესაც კი უჭირს ყველა ფაქტისა და გარემოების გახსენება. ასეთ შემთხვევებში, სახელმწიფო ბრალმძებელმა უნდა გამოიყენოს ისეთი ფსიქოლოგიური მეთოდები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ე.წ. ასოციაციური კავშირების გააქტიურებას.

ფსიქოლოგიური გამოკვლევები აჩვენებს, რომ ადამიანების დაახლოებას განაპირობებს მსგავსი ღირებულებები, პიროვნული ორიენტაციები, მაგალითად, დამოკიდებულება სიკეთისა და ბოროტებისადმი, ზოგადსაკაცობრიო მორალური ნორმებისადმი, შემეცნებისადმი, სიყვარულისადმი და ა.შ. ადამიანი უფრო „იხრება“ იმისკენ, ვინც მას დადებითი თვისებების მქონე პიროვნებად განიხილავს. ყურადღების გამოვლენის ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს მოსაუბრის შინაგანი განცდების გაგებისადმი სწრაფვა. ფსიქოლოგების მიერ დადგენილია, რომ როდესაც ერთ ადამიანს გულწრფელად სურს მეორე ადამიანის გაგება, ეს უკანასკნელი აცნობს მას საკუთარი განცდების სამყაროს. მაგალითები, საუკეთესო სახელმწიფო ბრალმძებელთა პრაქტიკული საქმიანობიდან, ადასტურებენ ამ კანონზომიერებას. მათ მიერ განსასჯელის პიროვნების სიღრმისეული შესწავლა სრული ობიექტურობის დაცვით, არაიშვიათად ხელს უწყობდა კონტაქტების დამყარებას, რის საფუძველზეც განსასჯელთან მყარდებოდა თანამშრომლობა. ამის შედეგად განსასჯელი იძლეოდა ობიექტურ ჩვენებებს ჩადენილ დანაშაულში მონაწი-

ლეობის შესახებ.

ოპონენტის პიროვნების თავისებურებების, მისი სუსტი და ძლიერი მხარეების, დიალოგის წარმართვის მისთვის დამახასიათებელი ხერხების ცოდნა პიროვნებას ეხმარება შეიმუშაოს შესაბამისი ტაქტიკა და გამოიყენოს იგი კამათის პროცესში.

დიალოგის მონაწილეთა ურთიერთქმედებაში არაცნობიერად ერთვება პიროვნების ემოციური, ნებელობითი და ინტელექტუალური სტრუქტურები. მათი გამოყენების ინტენსივობა შეიძლება განსხვავებული იყოს. მაგალითად, ჩვენ შეიძლება ვთქვათ, რომ დიალოგი მიმდინარეობდა „მაღალი ემოციური დაძაბულობის ფონზე“, ან ის იყო მაგალითი „ორი ინტელექტის შეჯიბრებისა“, ან წარმოადგენდა „პარტნიორების ნებისყოფის შეჯიბრებას“, ყოველივე ეს გათვალისწინებულ უნდა იქნეს დიალოგის მოშაადებისა და გამართვისას. მაგალითად, დათრგუნულ მდგომარეობაში მყოფი დაზარალებული ქალბატონის დაკითხვისას, სახელმწიფო ბრალმძებელმა სასამართლო პროცესზე გამოაქვეყნა რიგი დოკუმენტი, რომელთა მიხედვითაც დაზარალებულის პიროვნება ხასიათდებოდა განსაკუთრებულად დადებითად. ამ დოკუმენტების წაკითხვისას დაზარალებული გამოცოცხლდა, წელში გასწორდა. მან იგრძნო ემოციური მხარდაჭერა ძნელ მომენტში. თავი ხელში აიყვანა და დამაჯერებელი ხმით დაიწყო მის მიმართ ჩადენილი ძალადობის დეტალურად გადმოცემა.

ურთიერთობის პროცესში სახელმწიფო ბრალმძებელი შეიძლება წააწყდეს ე.წ. ფსიქოლოგიური ბარიერის პრობლემას, რაც ეწინააღმდეგება კონტაქტის მიღწევას. ფსიქოლოგიური ბარიერი განსხვავებული მიზეზებით აღმოცენდება. უპირველესად, ეს შეიძლება იყოს დიალოგში პარტნიორის ემოციური მდგომარეობა, რაც მთავარია, უარყოფითი ემოციური ფონი, რომლის საფუძველზეც ის აღიქვამს თავისი ოპონენტის პიროვნებას. ასეთი აღამიანის პიროვნული თავისებურებებისა და მდგომარეობის გაგება გვეხმარება ბარიერის გადალახვაში.

ფსიქოლოგიური ბარიერი ასევე შესაძლოა აღმოცენდეს მო-

ცემული სუბიექტის მიერ ინფორმაციის აღქმისა და გადაუმუშავების თავისებურებებითაც. ამ შემთხვევაში, ბარიერის გადალახვაში არსებით როლს თამაშობს მისთვის უპირატესობის მქონე არგუმენტების ამორჩევა.

დანაშაულებრივი დაჯგუფებების წევრთა დაკითხვისას, ფსიქოლოგიურ ბარიერს წარმოადგენს მათი მიკუთვნებულობა დაჯგუფებისადმი, ე.წ. როლური მდგომარეობა, რომელიც მნიშვნელოვანწილად შეიძლება განსაზღვრავდეს დანაშაულებრივი ჯგუფის სხვა მონაწილეების მიერ ჩვენების მიცემას თავიანთი საქმიანობის შესახებ. ამ ბარიერის გადალახვისათვის, სახელმწიფო ბრალმძებელმა უნდა იცოდეს დანაშაულებრივი ჯგუფის სტრუქტურა, მასში როლების განაწილება, მონაწილეებს შორის მიმართებების სისტემა. რიგ შემთხვევაში, ასეთი ანალიზისას, საჭიროა ფსიქოლოგის კონსულტაცია.

ორატორულ ხელოვნებაში უმაღლესი დონის მისაღწევად აუცილებელია საჯარო გამოსვლებში არგუმენტირების რიტორიკული მეთოდების ცოდნა და გამოყენება. გთავაზობთ ამ მეთოდების შედარებით სრულ ჩამონათვალს:

1. „ფუნდამენტური“ მეთოდი. ის წარმოადგენს პირდაპირ მიმართვას მოსაუბრისადმი, რომელსაც ვაცნობთ იმ ფაქტებსა და მონაცემებს, რომლებიც ჩვენ მტკიცებულებით არგუმენტაციაში ძირითადად გვევლინება. ვცდილობთ, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, გავაბათილოთ საპირისპირო მხარის მოსაზრებები.

2. „წინააღმდეგობრიობის“ მეთოდი დაფუძნებულია მოწინააღმდეგის გამონათქვამებში წინააღმდეგობრიობის გამოვლენაზე.

3. „მოსაზრებათა ამოკრების“ მეთოდი. ემყარება ზუსტ არგუმენტაციას, რომელსაც თანდათანობით, ნაბიჯ-ნაბიჯ, ნაწილობრივი დასკვნების საშუალებით, მივყავართ სასურველ შედეგამდე. კონტრარგუმენტაციის დროს ეს ნიშნავს საწინააღმდეგო მხარის მცდარი დასკვნების უარყოფას და ლოგიკურად სწორი მტკიცებულებების მოთხოვნას. ასეთ შემთხვევაში ამ მეთოდს „დემონსტრაციის უარყოფას“ უწოდებენ, სხვა სიტყვებით, ხდება გამოვლენა

იმისა, რომ მოწინააღმდეგე მხარის თეზისი ლოგიკურად არ გამოძღინარეობს არგუმენტებიდან. ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ განალიზდეს ოპონენტის მსჯელობათა თანმიმდევრულობა და ნაჩვენები იქნას გადმოცემულ წინადადებებში ნამდვილი ლოგიკური კავშირების არარსებობა.

4. „შედარების“ მეთოდი. მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მაშინ, როცა შედარებები შერჩეულია წარმატებით, ეს იურისტიკის გამოსვლას მეტ გამოშსახველობასა და შთაგონებას ანიჭებს.

5. მეთოდი „კი, — მაგრამ“. არის შემთხვევები, როდესაც მოსაუბრეს მოჰყავს საკმაოდ აწონ—დაწონილი არგუმენტები, თუმცაღა ისინი მოიცავს წარმოდგენილი ალტერნატივის უპირატესად სუსტ მხარეებს. მართლაც რომ იშვიათად ხდება, როცა ყველანი „თანახმანი“ ან მხოლოდ „წინააღმდეგები“ არიან. „კი—მაგრამ“—მეთოდის გამოყენება ადვილია, იმიტომ რომ იგი გადაწყვეტილების სხვა მხარეების განხილვის უფლებასაც გვაძლევს. ჩვენ შეგვიძლია მშვიდად დავეთანხმოთ მოსაუბრეს, შემდეგ კი გადავიდეთ „მაგრამ“—ზე.

6. „ნაწილების“ მეთოდი მდგომარეობს მოლაპარაკე პიროვნების გამოსვლის იმგვარად დანაწევრებაში, რომ ნათელი გახდეს ცალკეული ნაწილები. მაგალითად, „ეს ზუსტია“, „ამაზე არსებობს სხვადასხვა თვალსაზრისი“, „ეს მთლიანად მცდარია“ და ა.შ. ამასთან მიზანშეწონილია, რომ არ შეეხზოთ მოსაუბრის შედარებით ძლიერ არგუმენტებს, არამედ უპირატესი ორიენტირება მოვახდინოთ სუსტ ადგილებზე და ვეცადოთ მათ გაბათილებას.

7. „იგნორირების“ მეთოდი. ძალზედ ხშირად ხდება, რომ მოსაუბრის მიერ გადმოცემული ფაქტი არ შეიძლება იყოს გაბათილებული, მაგრამ მისი ღირებულებისა და მნიშვნელობის იგნორირება შესაძლებელია. მაგალითად, მოსაუბრე გადამეტებულ მნიშვნელობას ანიჭებს „რალაცას“, რაც, ჩვენი აზრით, არ წარმოადგენს ფასეულს. ვახდენთ აღნიშნულის კონსტატირებას, ანალიზს და აღარ ვამახვილებთ მასზე ყურადღებას.

8. „აშკარა მხარდაჭერის“ მეთოდი. აღიარებულია, რომ ეს

მეთოდი საკმაოდ ეფექტურია. ამ დროს მოსაუბრის არგუმენტაციას საერთოდ არ ვეწინააღმდეგებით, არამედ, პირიქით, ყველა დამსწრე პირის გასაოცრად, „ვეხმარებით“, მოგვყავს რა ახალი მტკიცებულებები მისი არგუმენტების სასარგებლოდ. მაგრამ ეს მხოლოდ მოსაჩვენებლად. ამას მოსდევს კონტრდარტყმა, როგორცაა, მაგ.: „თქვენ დაგავიწყდათ საკუთარი თეზისის დასასაბუთებლად მოგეტანათ კიდევ ასეთი ფაქტები (ჩამოეთვლით მათ). მაგრამ ეს თქვენ ვერ გიშველით, რადგანაც“. ამის შემდეგ დგება თქვენი კონტრარგუმენტების რიგი.

9. „ასოციაციურობის“ მეთოდი. ის მდგომარეობს მსმენელთა ემოციურ და რაციონალურ მეხსიერებაზე ზემოქმედების გზით თანაგანცდისაღმი აპელაციაში. გამოიყენება ანალოგიები, პრეცედენტებზე დაყრდნობა, ხატოვანი გამონათქვამები. საჭიროა აღინიშნოს, რომ ამ მეთოდს მიმართავენ მხოლოდ ჭეშმარიტი და დასაბუთებული არგუმენტების გამოყენებასთან შეთანაწყობით.

არაიშვიათად, ოპონენტების დიალოგს ახასიათებენ როგორც „ინტელექტუალურ დუელს“. ამ შემთხვევაში არსებითი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო ბრალმდებლის რეფლექსიის დონეს პარტიორთან მიმართებაში.

რეფლექსიის ქვეშ იგულისხმება პარტნიორის სტრატეგიისა და ტაქტიკის გამოცნობის, დიალოგის შემდგომი მიმართულების წინასწარმეტყველების, კერძოდ, ოპონენტის მიერ სავარაუდო განცხადებების შინაარსის გაგების უნარი. რიგ შემთხვევაში, ამგვარი რეფლექსიის დახმარებით, სახელმწიფო ბრალმდებელს შეუძლია, ხელის შეუწყოს განსასჯელის პოზიციის შეცვლას.

სახელმწიფო ბრალმდებელს განსაკუთრებული პროფესიონალიზმი და ოსტატობა მოეთხოვება ორგანიზებული დანაშაულის საქმესთან დაკავშირებით დაკითხვის ჩატარებისას.

ამ სფეროში კომუნიკაციური საქმიანობის წარმატებულობა განპირობებულია პიროვნების ინდივიდუალური თავისებურებების ცოდნით, ჯგუფური ქცევის ფსიქოლოგიის სფეროში გათვითცნობიერებით, დანაშაულებრივი დაჯგუფებების სტრუქტურის გარკვევით,

მათ წყევს შორის იერარქული კავშირების დადგენით, თითოეული მათგანის როლის გაგებით და ა.შ. სოციალური ფსიქოლოგიის საეციალისტიკას ჯგუფური ქცევის შესწავლისას დაადგინეს, რომ ჯგუფში ლიდერთან მიმართებაში ყალიბდება ოპოზიცია. შეიდი და შეტი ადამიანისგან შემდგარ ჯგუფში, ოპოზიცია აღმოცენდება როგორც ობიექტური კანონზომიერება. მართვის რაც უფრო მკაცრ, ავტორიტარულ მეთოდებს იყენებს ლიდერი, მით უფრო მაღალია ჯგუფის წევრებში ფარული დაძაბულობის (ფრუსტრაციის) დონე და მით უფრო ინტენსიურია ოპოზიციის პოტენციალი. ასეთ ჯგუფებში, ოპოზიციის ქმედების მიზეზები შეიძლება იყოს ბრძოლა ძალაუფლებისათვის, წილის გაზრდისათვის, ლიდერისადმი შურისძიება, ეჭვიანობა და სხვ. რა თქმა უნდა, დანაშაულებრივი დაჯგუფების წევრებს ყოველთვის არ შეუძლიათ თავიანთ მოტივებზე მაღლა დადგომა და სასამართლოსთვის აბსოლუტურად მართალი ჩვენების მიცემა. ამ დროს ვლინდება დაკითხვის ოსტატობა. გამოცდილი სახელმწიფო ბრალმდებელი პოულობს ინდივიდუალურ მიდგომას ყოველი დასაკითხი პირისადმი, ამყარებს მასთან ფსიქოლოგიურ კონტაქტს და აღწევს თანამშრომლობას.

16. სოსამართლოს მიერ გადაწყვეტილების მიღების ფსიქოლოგიური ასპექტები

მოსამართლის შეხედულების ჩამოყალიბება არ არის მის ცნობიერებაზე მხოლოდ მტკიცებულებათა გარკვეული ერთობლიობის ზემოქმედების შედეგი. იგი ყოველთვის იქმნება მიზეზ-შედეგობრივი და ობიექტური სინამდვილის ამსახველ ფაქტებს შორის სხვადასხვა კავშირების შექმნების, მათდამი ღირებულებითი მიდგომის და ა.შ. საფუძველზე.

მოსამართლის მიერ მართლმსაჯულების განხორციელებაში საკუთარი როლის გაცნობიერება ხელს უწყობს წინასწარი გამოძიების ორგანოების დასკვნებისადმი კრიტიკულ დამოკიდებულებას. ასეთი დამოკიდებულება პოზიტიურ როლს ასრულებს გამოძიების დროს დაშვებული შეცდომების ან კანონდარღვევების აღმოჩენაში.

ფილოსოფიურ ლიტერატურაში მოსამართლის შეხედულების ფორმირების პროცესი გადმოცემულია შემდეგნაირად: „შემეცნებულია — გაგებულია — განცდილია — მიღებულია ჭეშმარიტებად“. ამ ფორმულის შემადგენელი ნაწილები განხილულია, როგორც მოსამართლის შეხედულების ელემენტები. ზოგიერთი მეცნიერი თვლის, რომ უკეთესია ვარიანტი: „შეიმეცნა — განსაზღვრა ღირებულება — მიიღო ჭეშმარიტებად — მიიღო გადაწყვეტილება“.

გნოსეოლოგიურ ასპექტში მოსამართლის შეხედულების ფორმირების პროცესი განფენილია სისტემაში „არცოდნა—ცოდნა“: ალბათური ანუ სავარაუდო ცოდნიდან — ჭეშმარიტისა და მართლის ცოდნისკენ, რომელიც მიღებულია მტკიცებულებათა ერთობლიობის გამოკვლევის შედეგად.

მოსამართლის შეხედულების ჩამოყალიბების პროცესში არსებით ფსიქოლოგიურ ასპექტს წარმოადგენს ეჭვის გადაზრდა დარწმუნებულობაში, რომელიც ახასიათებს მიღებული ცოდნის უტყუარობას და შესაბამისი მოქმედებისათვის მზაობას.

მოსამართლე, როგორც პროცესის ორგანიზატორი, უნდა ფლობდეს ორგანიზებულობის, მიზანმიმართულობის, დაყინებულო-

ბის, კონცენტრირებულობისა და სხვა ნებელობითი თვისებების მაღალ დონეს. ამას გარდა, სასამართლოს თავმჯდომარეს უნდა ჰქონდეს გამორჩეული ორგანიზატორული უნარ-ჩვევები, რომლებიც რეალიზდება სისხლის სამართლის პროცესის მხარეებს შორის რთულ პირობებში შეჯიბრებისას.

სისხლის სამართლის საქმეების განხილვა პირდაპირ კავშირშია სასამართლო პროცესის წარმართვის კულტურასთან. ეს ითვალისწინებს გარეგან ხელშემწყობ პირობებს, მაგალითად, სასამართლოს კეთილმოწყობილ შენობას, თანამედროვე ტექნიკას, გამოცდილ სამდივნოს და ა.შ. სასამართლო პროცესის კულტურა, პირველ რიგში, დაკავშირებულია თვით მოსამართლეების, აგრეთვე სახელმწიფო ბრალმძებლის, დამცველისა და სხვა მონაწილეთა ზოგად და სპეციალურ მომზადებასთან.

წინასწარი გამოძიებისგან განსხვავებით, სასამართლოს არ აქვს შესაძლებლობა შეადაროს მიღებული ჩვენებები მტკიცებულებებს, რომლებიც არ არის ცნობილი დასაკითხი პირისთვის. განსაკუთრებით ეს ეხება განსასჯელს, რომელსაც უფლება და საშუალება ჰქონდა სასამართლომდე გაცნობოდა სისხლის სამართლის საქმესთან დაკავშირებულ ყველა მასალას. სასამართლოზე ჩვენებების მიღების კარგად ორგანიზებისთვის სხვადასხვა ხერხი გამოიყენება. მათ მიეკუთვნება: შეკითხვების ფორმულირების წესები, დაკითხვების თანმიმდევრობის განსაზღვრა, ჯვარედინი დაკითხვის ხერხები და ა.შ.

გარეგან პირობებს მიეკუთვნება საზოგადოებრივი აზრი, რომელიც იქმნება საქმის მოსმენამდე და ცნობილია მოსამართლეებისათვის. ზოგჯერ ამან მათზე შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს. სწორედ ამიტომ, სასამართლოში საქმის განხილვამდე აუცილებელია განსაკუთრებული სიფრთხილის გამოჩენა საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებისადმი.

საზოგადოებრივმა აზრმა შეიძლება ძლიერი ზემოქმედება მოახდინოს სასამართლო პროცესის მიმდინარეობაზე და განაჩენის გამოტანაზე. იმ სიტუაციებში, როცა საზოგადოებრივი აზრი ყა-

ლიბდება მცდარი ან დამახინჯებული ინფორმაციის ზეგავლენით, როდესაც მას აქვს მკვეთრი ემოციური ელფერი, მისმა ზემოქმედებამ შესაძლოა გამოიწვიოს სერიოზული სასამართლო შეცდომები. სენსაციების მადევარი პრესა ხელს უწყობს არასწორი საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებას. საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპია, რომ არავის შეუძლია მასობრივი ინფორმაციების საშუალებებზე დაყრდნობით ან რაიმე პოლიტიკური მოტივით ამტკიცოს ამა თუ იმ პირის დანაშაული და მითუმეტეს მოითხოვოს მისი მკაცრი დასჯა, მანამ, სანამ ამ პირის დანაშაული არ იქნება დამტკიცებული სასამართლოს მიერ.

საზოგადოებრივი აზრი შეიძლება ეფექტურად იქნეს გამოყენებული ბრალდებულზე აღმზრდელობითი ზემოქმედების მეთოდის როლში. მისი ძალა ვლინდება იმაში, რომ პიროვნება მუდმივად შეიგრძნობს საზოგადოების მიერ შემუშავებულ მორალურ და სამართლებრივ მოთხოვნებს.

სასამართლოს აღმზრდელობითი ზემოქმედება მოიაზრება მისი საქმიანობის სპეციფიკურ ფორმაში — სასამართლო სხდომაზე საქმის ყველა გარემოების სრულ და ობიექტურ განხილვაში.

უდიდესი აღმზრდელობითი ზემოქმედება აქვს განაჩენის გამოცხადებასაც. განაჩენი უნდა იყოს სამართლიანი, პასუხობდეს კანონის მოთხოვნებს, იყოს უკიდურესად მკაფიო, ნათელი, კონკრეტული...

განსასჯელზე საჭირო ეფექტური ზეგავლენის მოხდენის მიზნებიდან გამომდინარე, სასამართლომ შეიძლება გამოიყენოს სხვადასხვა საშუალება. საქმესთან დაკავშირებული მტკიცებულებების გარდა, მათ მიეკუთვნება:

- განსასჯელის პიროვნების დადებითი ნიშან-თვისებების აღნიშვნა;
- განსასჯელის ცხოვრების ცალკეული ფაქტების მოყვანა, რომელსაც მისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს;
- განსასჯელის მიერ საკუთარ დაუსჯელობაში დარწმუნებულობის გაბათილება;

- განსასჯელის მცდარი შეხედულებების გაბათილება იმ მიზეზებთან დაკავშირებით, რომლებმაც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობამდე მიიყვანეს იგი;
- საქმის განხილვაში იმ პირთა ჩართვა, რომლებიც ავტორიტეტს წარმოადგენენ განსასჯელისთვის და შეუძლიათ მასზე დადებითი ზეგავლენის მოხდენა (ნათესავები, მეგობრები, იმ დაწესებულებების ხელმძღვანელები, სადაც ის მუშაობდა ან სწავლობდა და ა.შ.);
- განსასჯელის დაჯერება იმაში, რომ ჩადენილი დანაშაულის კეთილსინდისიერი აღიარება ან მონანიება გათვალისწინებული იქნება როგორც შემამსუბუქებელი გარემოება;
- საზოგადოებრივი აზრის გამოყენება.

ყოველი მოსამართლე, ამა თუ იმ ხარისხით, სხვა ადამიანთა აღმზრდელის როლში გამოდის. გამოცდილი მოსამართლე გამოირჩევა საკუთარი საქმიანობისა და გადაწყვეტილებების მიღებისადმი მაღალი პასუხისმგებლობით, პრინციპულობით. მოსამართლე მუდმივად იმყოფება მთელი სასამართლო პროცესის ყურადღების ცენტრში. მისი ყოველი შენიშვნა და უესტიც კი კონტროლდება და ფასდება დამსწრე საზოგადოების მიერ, ამიტომ გამოცდილი მოსამართლე განსაკუთრებული თავდაჭერილობით, გამძლეობითა და მიუკერძოებლობით გამოირჩევა. იგი უმაღლეს პროფესიონალიზმთან ერთად სრულყოფილად ფლობს ისეთ პიროვნულ თვისებებს, როგორცაა გულისხმობიერება, ემოციური მდგრადობა, კომუნიკაბელობა, ადამიანების მოსმენის უნარი, თავაზიანობა, რაც განაპირობებს სასამართლო პროცესის სათანადო დონეზე წარმართვას და კანონის უზენაესობის დამკვიდრებას..

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. არასრულწლოვანთა დანაშაულებრივი ქცევის პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური საკითხები. რედ. ნ. როგავა. თბილისი, 1983.
2. ახალაშვილი ნ. ფსიქოლოგია (დამხმარე სახელმძღვანელო). თბილისი, 2004.
3. ილიუჩონოკი რ. ემოციები და მეხსიერება. თბილისი, 1991
4. თრეკელი ე. მოწმის ჩვენების ფსიქოლოგია. თბილისი, 2003
5. მერაბიშვილი გ. ზოგადი და იურიდიული ფსიქოლოგია. თბილისი, 1998.
6. ნადირაშვილი შ. პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია. თბილისი, 1975.
7. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია. ტ. III-IV. თბილისი, 1998.
8. Бэрон Р. Ричардсон Д. Агрессия. Санкт-Петербург, Москва... 2000.
9. Васильев В.Л. Юридическая психология. Санкт-Петербург, Москва... 2001.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва, 2001.
11. Гришина Н.В. Психология конфликта. Москва, Санкт-Петербург... 2004.
12. Гульдман В.В. Мотивация преступного поведения психопатических личностей. Москва, 1986.
13. Еникеев М.И. Юридическая психология. Москва, 2002.
14. Ждан А. И. История психологии. Москва, 2002
15. Иванов Н.Г. Аномальный субъект преступления. Москва, 1998.
16. Караяни А. Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология. Москва, Санкт-Петербург... 2006.
17. Кехо Дж. Подсознание может все. Минск. 2007.
18. Квинн В.Н. Прикладная психология. Санкт-Петербург, Москва... 2000.
19. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. Москва, Санкт-Петербург... 2006.
20. Криминология/под ред. Джозефа Ф. Шели/. Москва, Санкт-Петербург...2003.

21. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. Москва, 1982.
22. Кузнецов А.В. Уголовное право и личность. Москва, 1977.
23. Лупьян Я.А. Барьеры обвинения, конфликты, стресс... Минск, 1986.
24. Маклаков А.Г. Общая психология. Москва, Санкт-Петербург... 2005.
25. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург, Москва... 1999.
26. Минияров В.М. Педагогическая психология. Москва, 2005.
27. Общая психология/под ред. Петровского А.В./ Москва, 1986.
28. Пирогов А.И. Политическая психология. Москва, 2005.
29. Психология/под ред. Дружинина В.Н./ Санкт-Петербург, Москва... 2001.
30. Психология/под ред. Крылова А.А./ Учебник. Москва, 1999.
31. Платонов Ю.П. Социальная психология поведения. Москва, Санкт-Петербург... 2006.
32. Психология подростка/под ред. Реана А.А./ Санкт-Петербург, Москва, 2003.
33. Психология индивидуальных различий. Тексты/под ред. Гиппенрейтер Ю.Б., Романова В. Я./ Москва, 1982.
34. Рабочая книга практического психолога/под ред. Бодалева А.А./ Москва, 2001.
35. Руденский Е.В. Социальная психология. Курс лекций. Москва, 2000.
36. Рюкле Х. Ваше тайное оружие в общении/мимика, жест, движение/. Москва, 1996.
37. Современный словарь по психологии. Сост. Юрчук В.В. Москва, 2000.
38. Самоукина Н. В. Экстремальная психология. Москва, 2000.
39. Фернхем А., Хейвен П. Личность и социальное поведение. Санкт-Петербург, Москва... 2001.
40. Фолкен Ч. Т. Психология – это просто. Москва, 1999.
41. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург, Москва.... 2002.

42. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. Москва, 1999.

43. Argyle M. Psychology and Social Problems. London EC4.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge